

Kun sijaishuoltopaikka vaihtuu

Lapsen oikeudet sijaishuoltopaikan muutospäätöksissä

ESSI LOUKKOLA
Tampereen yliopisto
Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö
Sosiaalityön pro gradu – tutkielma
Elokuu 2013

LOUKKOLA, ESSI: Kun sijaishuoltopaikka vaihtuu. Lapsen oikeudet ja pysyvyys sijaishuoltopaikan muutospäätöksissä.

Pro gradu –tutkielma, 87 sivua

Sosiaalityö

Ohjaaja: Tarja Pösö ja Kyösti Raunio

Elokuu 2013

Pro gradu –tutkielmani tehtävänä on etsiä vastauksia siihen, minkälaisin tilanteissa ja minkälaisin perustein lasten sijoitusmuutokset tehdään, ja huomioidaanko lasten oikeudet pysyvyyden ja lapsen osallisuuden näkökulmasta sijaishuoltopaikan muutospäätöksiä tehtäessä. Aihe on erittäin ajankohtainen sekä inhimillisesti, yhteiskunnallisesti että taloudellisesti. On tärkeää arvioida kuinka suomalainen lastensuojelu onnistuu tavoitteessaan lapsen ja nuoren pysyvien ja turvallisten kasvuolosuhteiden vaikuttajana. Kaikki lasten asemaa ja oikeuksien toteutumista parantava tieto on tervetullutta ja se tulisi huomioida lasten sijaishuoltopaikkoja koskevissa päätöksissä. Tutkimuksen tavoitteena on, että myös muut voisivat hyötyä tutkimuksestani; niin arjentyössä huostaanottoja valmistelevat sosiaalityöntekijät kuin asiakasohjauksessa toimivat sosiaalityöntekijät sekä lapsia arjessa kohtaavat sijaishuoltopaikkojen työntekijät.

Tutkimusaineistoni koostuu kaikista eräässä keskisuuressa suomalaisessa kaupungissa vuosina 2006-6/2008 tehdyistä sijaishuoltopaikan muutospäätöksistä. Tutkimuksen lapset on huostaan otettu vuonna 2006. Kyseisenä vuonna kaupungissa tehtiin 50 huostaanottoa. Tutkimuksen aineistona olevat päätökset koskevat 30 lasta ja niistä selviää, millaisia kriteereitä lapsen sijaishuoltopaikan muutokselle on kirjattu ja kuinka lapsen oikeus pysyvyyteen ja osallisuuteen muutospäätöksissä näyttäytyy. Yhteensä muutospäätöksiä on tehty tammikuun 2006 ja kesäkuun 2008 välillä 38. Aineiston olen analysoinut sisällönanalyysin keinoin.

Tulosten mukaan lapsi voidaan joutua uudelleen sijoittamaan, kun perhe tai laitos ei katso voivansa jatkaa työskentelyä lapsen kanssa. Uudelleensijoitus katsotaan tarpeelliseksi, jos lapsi arvioidaan liian vaikeahoitoiseksi nykyisen sijoituspaikkansa hoidettavaksi. Perusteluja siirroille on hyvin erilaisia ja osa niistä johtuu lapsen siirtymisestä päiväystyöyksiköstä pitkäaikaiseen sijoitukseen. Tämän lisäksi lapselle voidaan tehdä sijaishuoltopaikan muutospäätös, koska hänet on päätetty kotiuttaa. Kotiutuksia tutkimusaineiston mukaan on tehty hyvin erilaisissa tilanteissa ja erilaisin perustein. Päätösasiakirjoja ja niiden päätöksiä lukiessa on päädyttävä siihen lopputulokseen, että perusteluissa huomioidaan lapsen tarve hyvin. Pysyvyyden näkökulma ja lapsen osallisuus päätöksentekoon on huomioitu päätöstä tehtäessä. Sijaishuoltopaikan valinnan tukena on käytetty asiakasohjauksen apua ja tämän lisäksi asiakasohjaus myös valvoo sijaishuoltopaikkojen toimintaa. Tutkimukseni tuloksista voidaan päätellä, että muutospäätöksiä tehdään paljon, mutta päätökset tehdään harkitusti ja ne perustellaan pääasiallisesti lapsen edun mukaan.

Asiasanat: lastensuojelu, sijaishuolto, pysyvyys, lapsen osallisuus

LOUKKOLA, ESSI: When there is change in foster care. Children's rights and continuity in decisions concerning changing the placement in foster care.

Master's Thesis, 87 pages

Social Work

Supervisor: Tarja Pösö and Kyösti Raunio

August 2013

The aim of this thesis is to find answers to the following questions; in what kind of situations and with what basis are children's foster care transfers made, and are the children's rights taken into consideration when making these decisions. The subject is very current and humane, both socially and economically. It is important to evaluate how the Finnish child protection succeeds in their aim to influence the safety of children's and adolescents living environments. All information in improving children's status and rights is welcomed and should be taken into consideration when making decision regarding foster care. The aim of the thesis is that others could benefit from the study; social workers who prepare custody as well as social workers in customer guidance and the staff in foster care units.

The research material consists of all foster care transfer decisions made in 2006-6/2008 in one middle-sized Finnish city. The children in this study were taken into custody in 2006. There were 50 custodies in the year of 2006 in the city in question. In this study the decisions of 30 children were used and from this data it can be clarified what criteria is documented for these foster care transfer decisions and how the child's rights to continuity and participation appears in the transfer decisions. Altogether 38 change decisions were made between January 2006 and June 2008. The method used to analyze material was content analysis.

The results show that a child can be again transferred when the family or the foster care unit can no longer work with the child. The transfer can be viewed as required when the child is appraised as too challenging for the current foster care unit. The rationales for the transfers vary and some of them are the children's transfers from emergency foster care unit to a long-term unit. Also, there can be a foster care transfer decision made when the child is being discharged back home. According to the study material, discharge decisions have been made in different situations with different kind of basis. When reading the decision documents, it has to be concluded that the rationale behind these decisions takes the child's needs into consideration well. The aspect of continuity and child's participation in the decision making is noticed. When selecting a foster care unit, customer guidance is used as a support and on top of this; customer guidance also oversees the foster care unit's activity.

It can be concluded from this study that there are a lot of foster care transfer decisions made but these decisions are made with care and mainly are justified according to the child's benefit.

Key words: Child protection, foster care, continuity, participation

Sisältö

1. JOHDANTO	1
2. LASTENSUOJELU	5
2.1 Lastensuojelun periaatteet	5
2.1.1 Lastensuojelun juridiset periaatteet	5
2.1.2 Lastensuojelun käytännön periaatteet	8
2.2 Lastensuojelun vaikuttavuuden tutkimus	10
2.3 Lastensuojelun vaikuttavuuden arviointi	12
3. SIJAISHUOLTO	16
3.1 Sijaishuoltoon sijoittaminen	16
3.2 Sijaishuoltopaikan muuttaminen	19
3.2.1 Päätös sijoituspaikan muuttamisesta	19
3.2.2 Kiintymyssuhteen huomioiminen muutoksessa	21
3.3 Sijaishuollon laatu	23
3.4 Sijaishuollon arviointi ja valvonta	27
3.5 Raha haastaa sijaishuollon markkinat?	31
4. LAPSEN OIKEUDET JA SIJAISHUOLTO	34
4.1 Lapsen oikeus osallisuuteen ja hyvään lapsuuteen	34
4.2 Lapsen oikeuksien toteutuminen sijaishuollossa	37
4.3 Lapsen oikeus sijaishuoltopaikan pysyvyyteen	40
5. TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN	44
5.1 Tutkimuskysymykset	44
5.2 Laadullinen tutkimus	45
5.3 Tutkimusaineisto ja aineiston analyysi	46
5.3.1 Tutkimusaineisto	46
5.3.2 Sisällönanalyysi aineiston analyysimenetelmänä	48
5.3.3 Tutkimuksen eettisyys	50
6. TUTKIMUSTULOKSET	52
6.1 Minkälaisissa tilanteissa muutospäätöksiä tehdään?	52
6.1.1 Kun lapsi ei voi jatkaa sijaisperheessä asumista	52
6.1.2 Kun laitos ei vastaa lapsen tarpeisiin	54
6.1.3 Tähtäimessä huostaanoton purku	56
6.2. Minkälaisin perustein muutospäätöksiä tehdään?	58
6.2.1 Perusteena lapsen etu	58
6.2.2 Perusteena järjestelmän vaatimukset	61
6.3 Kuinka pysyvyys ja lapsen osallisuus huomioidaan päätöksenteossa?	64
6.3.1 Keskitetty asiakasohjaus – lisää pysyvyyttä?	64

6.3.2 Kiintymyssuhteen huomioiminen muutoksessa	67
6.3.3 Lapsen oman äänen kuuleminen muutosta tehtäessä	70
7. JOHTOPÄÄTÖKSET	73
LÄHTEET	79

1. JOHDANTO

Sosiaalityössä voidaan puhua huolenpitoitehtävästä. Huolenpitoitehtävä merkitsee eettistä periaatetta, sitä että apua tarvitsevista ihmisistä tulee huolehtia vaatimatta heiltä itsenäiseksi toimijaksi tulemistä. (Juhila 2006, 151.) Aniksen (2008, 31) mukaan huolenpitoitehtävä korostuu erityisesti lastensuojelussa, sillä lapsilla on aikuisia vähemmän mahdollisuuksia itse vaikuttaa elämäänsä. Sosiaalityöllä on erityinen vastuu huolehtia siitä, että lasten etu – joka voi olla vastakkainen aikuisten toiminnan kanssa – toteutuisi. Sosiaalityön tulee myös huolehtia, etteivät lapset ja nuoret vahingoita itseään omalla toiminnallaan.

Lastensuojelu tulee laajasti käsittää lasten suojeluksi, joka ei ole pelkästään sosiaaliviranomaisten asia, vaan koskee muitakin viranomaisia ja kaikkia kansalaisia. Lasten hyvästä kehityksestä riippuu koko yhteiskunnan tulevaisuus, joten siihen panostaminen on olennaisen tärkeää. Lasten kehityksen edistämiseksi pelkät lastensuojelutoimenpiteet eivät riitä, vaan siihen tarvitaan laajoja yhteiskunnallisia toimia. Lastensuojeluperheiden taloudellisia vaikeuksia, työttömyyttä ja pätkätöitä on vähennettävä. Alkoholin ja päihteiden väärinkäyttöön on puututtava sekä valtakunnallisesti että paikallistasolla. (Taskinen 2007, 10.)

Lastensuojelussa ovat ajan saatossa yhtyneet niin inhimillisen auttamishalu kuin sosiaalisen kontrollinkin muuttuvat tarpeet ja muodot. Yhteiskuntaelämän valtiollistuminen ja eriytyminen ovat yhteiskunnallistaneet lapsuuden. Jokainen suomalainen lapsi on moninkertaisen yhteiskunnallisen huolenpito- ja valvontajärjestelmän alainen. Tällaisen hälytysjärjestelmän avulla pyritään ehkäisemään ja korjaamaan lasten ongelmia. Jo 1980-luvun alussa lastensuojelulain uudistamista pohtinut toimikunta tarkasteli lain muutostarpeita suhteessa yhteiskuntakehitykseen ja kehityksen kielteisiin seurauksiin lasten kasvuedoille sekä kysymykseen lapsen edusta. Lapsesta ja nuoresta oli tehtävä täysivaltainen kansalainen, jota oli kuultava häntä koskevia ratkaisuja tehtäessä. Lastensuojelulain myötä lapsen asema suhteessa vanhempiinsa ja yhteiskunnan valtaan parani. Lapsen etu on luonteeltaan yleinen tavoite, joka täytyy kunkin lapsen kohdalla määritellä erikseen lapsen iästä, elämäntilanteesta, kokemuksista ja kehityksestä liikkeelle lähtien. Lapsen edun turvaamista tarvitaan, koska lastensuojelulaki sisältää intressiristiriitoja. (Kananoja & Turunen 1996, 75–76.)

Pösö ja Salomaa (2002, 56) toteavat raportissaan, että lastensuojelun laajana tehtävänä on lasten hyvinvoinnin ja suotuisten kasvuedellytysten turvaaminen. Lastensuojelun kohteena ovat kaikki suomalaiset lapset mutta myös heidän perheensä, koska lasten hyvinvoinnin tukeminen edellyttää usein perheen, lähinnä vanhempien, kautta vaikuttamista. Tarkemmin määriteltynä lastensuojelu viittaa puuttumista sellaisiin lasten elämäntilanteisiin, joissa lasten kasvuedellytykset tai hyvinvointi ovat uhatta vaarantua tai ovat jo vaarantuneet. Lastensuojelutoimenpiteet ovat silloin yksilö- ja perhekohtaisia.

Lastensuojelun tarkoituksena on siis lasten hyvinvoinnin ja edun turvaaminen, mikä usein tarkoittaa vanhempien kasvatustapojen ja – taitojen sekä vanhemmuuden kyseenalaistamista. Lastensuojelun asiakastyössä puututaan ihmisten yksityisyyteen. Vanhempien näkemykset ja lapsen paras voivat joutua vastakkain. Lasta tai nuorta joudutaan suojaamaan omilta vanhemmiltaan tai vahingoittamasta itseään tai muita. Suojelutehtävä ja perheen tukeminen eivät aina käy yksiin, ja usein voi syntyä näkemyseroja ja ristiriitatilanteita. Lapsen edun arviointi ja sen toteuttaminen ovat vaikeita tehtäviä. (Kananen, Lähtinen, Marjamäki, Laiho, Sarvimäki, Karjalainen & Seppänen 2007, 136–137.)

Uusi lastensuojelulaki (417/2007) tuli voimaan 1.1.2008. Laki asettaa monensuuntaisia haasteita myös lastensuojelupalvelujen laadulle. Laissa säädetään myös melko yksityiskohtaisesti muun muassa kunnan lastensuojelutyön menetelmistä ja työprosesseista. Uuden lastensuojelulain tavoitteena on turvata, että lapsen ja hänen perheensä ongelmat havaitaan ja niihin puututaan entistä varhaisemmin ja, että lapsen ja hänen perheensä saavat tarvitsemansa tuen ja palvelut oikea-aikaisesti. Lastensuojelun tarvetta arvioitaessa ja lastensuojelua toteutettaessa on lain mukaan ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu. Lasta on myös kuultava asioidensa hoidossa. (Holma 2009, 10.) Uuden lastensuojelulain myötä on korostettu lapsilähtöisen lastensuojelun ja lasten osallisuuden merkitystä. Uudessa lapsitutkimuksessa halutaan lapsi nähdä yhä enemmän itsenäisenä toimijana ja erillisenä muista perheenjäsenistä. Lapsen näkökulman ja osallisuuden vahvempi korostus näkyy myös lastensuojelulaissa (Lastensuojelulaki 13.4.2007/417).

Lapsen tilanteen parantamiseksi ja lapsen edun turvaamiseksi voi sosiaalityöntekijä joutua turvautumaan lapsen huostaanottoon ja lapsen sijoittamiseen sijaishuoltoon. Sijaishuolto on huostaan otetun lapsen hoidon ja kasvatuksen järjestämistä kodin ulkopuolella. Lapsen sijaishuolto voidaan järjestää perhehoitona, laitoshuoltana tai muulla tarkoituksenmukaisella

tavalla. Sijaishuoltoon tulleet lapset vaativat monenlaista huomiota, erityishoitoa ja erityispalveluja. Heidän elämässään on tapahtunut monia muutoksia ennen huostaanottoa ja lapset ovat kokeneet vakavaa sosioemotionaalista laiminlyöntiä sekä ristiriitoja. Lapset tarvitsevat selvittääkseen tällaisista kokemuksista erityisiä huolenpitosuhteita ja aitoa välittämistä. Sijoittava kunta on vastuussa siitä, että lapsi saa asianmukaisessa hoitopaikassa sellaista hoitoa, jota hän tarvitsee. Myös aluehallintoviraston tehtävä on valvoa alueellaan toimivia lastensuojelulaitoksia ja näiden tarjoaman hoidon laatua. Toisinaan lapsen sijoitus ei ensimmäisessä sijoituspaikassa onnistu. Syitä tähän voi olla useita; lapsi on liian haasteellinen sijaishuoltopaikalle, järjestelmä ei anna lapselle mahdollisuutta jäädä ensimmäiseen sijoituspaikkaan tai lapsi joudutaan siirtämään sijaishuoltopaikasta sijaishuoltopaikkaan liittyvien syiden vuoksi. Sosiaalityöntekijän tehtävänä on arvioida lapsen etua, mutta myös pitää huoli, että lapsen oikeudet toteutuvat muutosta tehtäessä.

Tutkimukseni paikantuu lastensuojelun tutkimuksen. Lastensuojelun tutkimusrakenne on Suomessa hajanainen. Tutkimus- ja kehittämistyö ovat erillään ja hajanaisina erilaisissa organisaatioissa ja erilaisten osaajien tehtävä. Alan tilasto- ja rekisteriaineistoja pidetään vajavaisina, joskin niiden tuottamaa perustietoa lasten ja nuorten hyvinvoinnista arvostetaan. (Pekkarinen 2011.) ”Sijaishuolto on yksi harvoista lastensuojeluaiheista, joista on aivan viime vuosina julkaistu väitöskirjoja. Silti suuria tutkimusaukkoja on löydettävissä niin sijaishuollon arjesta kuin sijaishuollon muodoista, näiden laadusta ja vertailusta” (Pekkarinen 2011, 61–73). Omaa tutkimustani tehdessäni kävi selväksi, että lisätietoa lastensuojelusta ja sijaishuollosta tarvitaan, erityisesti lapsen edun näkökulmasta.

Pro gradu-tutkielmassani tarkastelen, minkälaisin perustein lasten sijoitusmuutokset tehdään, ja huomioidaanko lasten oikeudet pysyvyyden ja lapsen osallisuuden näkökulmasta sijaishuoltopaikan muutospäätöksiä tehtäessä. Aihe on erittäin ajankohtainen sekä inhimillisesti, yhteiskunnallisesti että taloudellisesti. On tärkeää arvioida kuinka suomalainen lastensuojelu onnistuu tavoitteessaan lapsen ja nuoren pysyvien ja turvallisten kasvuolosuhteiden vaikuttajana. Erityisen tärkeä on minulle itselleni, koska työskentelen sijaishuollossa, erityislastenkodin johtajana. Kaikki lasten asemaa ja oikeuksien toteutumista parantava tieto on tervetullutta ja se tullaan huomioimaan lastenkotimme arjessa. Toiveeni on, että myös muut voisivat hyötyä tutkimuksestani; niin arjentyössä huostaanottoja valmistelevat sosiaalityöntekijät kuin asiakasohjauksessa toimivat sosiaalityöntekijät sekä lapsia arjessa

kohtaavat sijaishuoltopaikkojen työntekijät. Uskon, että yhdessä voimme vahvistaa lasten oikeutta pysyvyyteen.

Luvussa kaksi ja kolme rakennan työlleni teoreettista pohjaa esitellen lastensuojelutyön periaatteita ja sijaishuoltoa. Luvussa neljä keskityn erityisesti lapsen oikeuksiin ja pysyvyyden näkökulmaan. Luvussa viisi tutustutaan tutkimuksen perusteluihin ja varsinaiseen tutkimuskysymykseen sekä tutkimuksen aineistoon. Luvussa kuusi esittelen tutkimukseni tuloksia ja luku seitsemän päättää työni johtopäätösten esittelyyn.

2. LASTENSUOJELU

2.1 Lastensuojelun periaatteet

2.1.1 Lastensuojelun juridiset periaatteet

Lastensuojelu perustuu lapsen kansainvälisesti tunnustettuihin oikeuksiin (mm. etusija erityiseen suojeluun, oikeus turvalliseen ja virikkeitä antavaan kasvuympäristöön sekä tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen) ja sen tavoitteena on turvata kaikille lapsille nämä oikeudet edistämällä lapsen hyvinvointia, kehittämällä palveluja kasvatuksen tukemiseksi ja toteuttamalla lapsi- ja perhekohtaista lastensuojelua. Lastensuojelu edellyttää palvelujärjestelmän kehittämistä eri sektoreilla ja sektorirajat ylittäviä yhteispalvelumuotoja. Lisäksi palveluja tulee kehittää sisällöllisesti kasvatuksen tukemiseksi ja lapsen kehityksen turvaamiseksi. (Taskinen 2007, 10.)

Lastensuojelulain (417/2007) 4§ määrittää lastensuojelun keskeiset periaatteet. Lastensuojelun on edistettävä lapsen suotuisaa kehitystä ja hyvinvointia. Lastensuojelun on tuettava vanhempia, huoltajia ja muita lapsen hoidosta ja kasvatuksesta vastaavia henkilöitä lapsen kasvatuksessa ja huolenpidossa. Lastensuojelun on pyrittävä ehkäisemään lapsen ja perheen ongelmia sekä puuttumaan riittävän varhain havaittuihin ongelmiin. Lastensuojelun tarvetta arvioitaessa ja lastensuojelua toteutettaessa on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu. Lapsen etua arvioitaessa on kiinnitettävä huomiota siihen, että eri toimenpidevaihtoehdot ja ratkaisut turvaavat lapselle tasapainoisen kehityksen ja hyvinvoinnin sekä läheiset ja jatkuvat ihmissuhteet; mahdollisuuden saada ymmärrystä ja hellyyttä sekä iän ja kehitystason mukaisen valvonnan ja huolenpidon; taipumuksia ja toivomuksia vastaavan koulutuksen; turvallisen kasvuympäristön ja ruumiillisen sekä henkisen koskemattomuuden; itsenäistymisen ja kasvamisen vastuullisuuteen; mahdollisuuden osallistumiseen ja vaikuttamiseen omissa asioissaan; sekä kielellisen, kulttuurisen ja uskonnollisen taustan huomioimisen. Laissa todetaan, että lastensuojelussa on toimittava mahdollisimman hienovaraisesti ja käytettävä ensisijaisesti avohuollon tukitoimia, jollei lapsen etu muuta vaadi. Kun sijaishuolto on lapsen edun kannalta tarpeen, se on järjestettävä viivytyksettä. Sijaishuoltoa toteutettaessa on otettava lapsen edun mukaisella tavalla huomioon tavoite perheen jälleenyhdistämisestä.

Yhdistyneiden kansakuntien lapsen oikeuksien yleissopimuksen 3.artiklan mukaan kaikissa julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten tai lainsäädäntötoimielimien toimissa, jotka koskevat lapsia, on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu. Muita sopimuksen mukaisia keskeisiä periaatteita ovat syrjinnän kieltä (2.artikla), oikeus elämään, henkiinjäämiseen ja kehittymiseen (6. artikla) sekä velvoite ottaa huomioon lapsen näkemys hänen ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti (12. artikla). Näiden perusteella sopimuksesta on johdettu niin kutsuttu kolmen kovan P:n ohjelma: protection, provision, participation. Lastensuojelun kannalta ihmisoikeussopimuksissa muodostavat keskeisen käsiteparin seuraavat kaksi periaatetta: lapsen edun periaate sekä yksityiselämän ja perhe-elämän suojan periaate. Molemmat ovat tärkeitä ihmisoikeuskysymyksiä, mutta joskus ne saattavat joutua ristiriitaan keskenään. Tämä on yksi niistä tekijöistä, jotka luovat jännitteitä lastensuojeluun. (Taskinen 2007, 14.)

Peruslähtökohtana lapsen hyvinvoinnille kaikissa yhteisöissä on se, että aikuinen reagoi havaitsemaansa lapsen kaltoinkohteluun. Toimintavelvoite koskee kaikkia aikuisia. Lastensuojelulaki velvoittaa kunnat järjestämään lastensuojelupalvelut tarvetta vastaaviksi. Kuntien poliittisten elinten täytyy huolehtia, että lastensuojelulakia voidaan kunnassa toteuttaa. Virkamiesten tehtävänä on pitää luottamusmiehiä ajan tasalla lasten tarpeista. Lastensuojelulain velvoite koskee kunnan kaikkia toimijoita. Kunnat ovat laatineet lapsipoliittisen ohjelman, jossa kartoitetaan, missä kaikessa lapsen asema olisi huomioitava. Kunnan kaikessa suunnittelussa ja päätöksenteossa on otettava huomioon, mitä ratkaisu merkitsee lapselle. Hyvin toteutettuina yhteiskunnan peruspalvelut, kuten terveydenhuolto, peruskoulu ja päivähoido vähentävät lastensuojelun tarvetta. Jos peruspalveluissa havaitaan syrjäytymisvaarassa olevat lapset ajoissa ja pystytään tukemaan heitä ja heidän perheitään tai ohjaamaan ja motivoimaan perheet tukea antavien palveluiden piiriin, vähennetään rankempien toimenpiteiden tarvetta. (Forsberg & Linnas 2004, 218.)

Taskinen (2007, 14–17) määrittelee lastensuojelun periaatteita teoksessaan Lastensuojelulaki (417/2007) Soveltamisopas tarkemmin. Taskisen mukaan lainsäädännön peruslähtökohtana on, että vanhemmilla on ensisijainen vastuu lapsistaan. Perustuslaissa turvataan jokaisen yksityiselämä, kunnia ja kotirauha. Koska perheellä on kasvatusvastuu, on sillä myös oikeus toteuttaa kasvatuskäsityksiään ja arvojaan, kunhan ne edistävät lapsen kasvua ja kehitystä. Ulkopuolisilla ei ole oikeutta puuttua perheen tilanteeseen tai kasvatuseriaatteisiin ilman selkeitä perusteita. Tämä tilanne muuttuu, jos lapsen edun ja vanhemman kasvatusoikeuden

välille muodostuu ristiriita. Lastensuojelussa joudutaan usein toteamaan, että lapsi on vanhemmalle tärkeä ja hän haluaisi pitää tämän luonaan, mutta lapsen kannalta turvaton kotitilanne on vaurioittavaa. Yhteiskunnalla on vastuu siitä, että myös lasten perusoikeudet ja ihmisoikeudet toteutuvat. Perustuslain mukaisesti julkisen vallan on tuettava perheen ja muiden lapsen huolenpidosta vastaavien mahdollisuuksia turvata lapsen hyvinvointi ja yksilöllinen kasvu. Lapsi- ja perhekohtaisessa lastensuojelussa yhteiskunnan vastuu alkaa, jos lapsesta ei pidetä riittävän hyvää huolta.

Lapsella on samanlaiset perusoikeudet kuin muillakin kansalaisilla. Lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä ja heidän tulee saada vaikuttaa kehitystään vastaavasti itseään koskeviin asioihin. Lastensuojelu perustuu lapsen kansainvälisesti tunnustettuihin oikeuksiin, joita ovat oikeus turvalliseen ja virikkeitä antavaan kasvuympäristöön sekä tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen. Lapsella on etusija erityiseen suojeluun. Lastensuojelun tavoitteena on turvata nämä oikeudet vaikuttamalla yleisiin kasvuoloihin, tukemalla huoltajia lasten kasvatuksessa sekä toteuttamalla perhe- ja yksilökohtaista lastensuojelua. Lastensuojelun johtavana periaatteena on siis ottaa huomioon lapsen etu. Lapsen etu on luonteeltaan yleinen tavoite, joka täytyy kunkin lapsen kohdalla määritellä erikseen lapsen iästä, elämäntilanteesta, kokemuksista ja kehityksestä liikkeelle lähtien. Lapsen edun turvaamista tarvitaan, koska lastensuojelulaki sisältää intressiristiriitoja. Lastensuojelun arvopohja kuitenkin edellyttää, että työntekijä asettuu ristiriitatilanteessa lapsen edun puolustajaksi, vaikka laki antaakin työlle vain suuntaviivoja. Lastensuojelutyössä on aina kyse useaa ihmistä koskevista asioista. Sosiaalityöntekijä kietoutuu persoonallisuuksien verkkoon samalla hetkellä, kun hän aloittaa työskentelyn lastensuojeluasiakkaan kanssa. Parhaan ratkaisun löytäminen perustuu yhteistyön onnistumiseen kaikkien asianomaisten kanssa sekä omien ihmissuhdetaitojen hyväksikäyttöön. (Kananoja & Turunen 1996, 75–76.)

Jos vanhempien ja lasten edut ovat ristiriidassa keskenään, ratkaisevaa on lapsen etu. Lastensuojeluviranomaisten tehtävänä on selvittää asianomaisten mahdolliset erilaiset näkemykset mahdollisimman objektiivisesti. Suomi on sitoutunut noudattamaan Yhdistyneiden kansakuntien Lapsen oikeuksien sopimusta. Sen mukaan lasta ei tule erottaa vanhemmistaan vastoin heidän tahtoaan paitsi jos lasta kohdellaan huonosti tai laiminlyödään. Lapsen vapauten tai muuhun suojattuun oikeuspiiriin kohdistuvan päätöksen voi tehdä vain viranomainen. (Taskinen 1999, 3-8.)

2.1.2 Lastensuojelun käytännön periaatteet

Lastensuojelu toimii perheen ja yhteiskunnan välisten suhteiden jännitteisillä rajapinnoilla; perheen yksityisyyttä on kunnioitettava ja sitä on korostettava kaikissa tilanteissa, mutta lasten kaltoinkohteluun on puututtava. Vanhempien ja lasten suhteissa kummankin oikeuksia on kunnioitettava, mutta ristiriitatilanteissa lapsen etu kuitenkin lain mukaan ratkaisee. Yhteiskunnallisessa työnjaossa lastensuojelu poikkeaa monista muista modernin työelämän töistä ja sen ydin on yhä useammin lasten ja vanhempien välisessä suhteessa. (Bardy & Känkäinen 2005, 178.)

Sosiaalityössä kuten kaikessa ihmissuhdetyössä on olennaista, että asiakkaan ja työntekijän kesken löytyy yhteinen huoli ja tarve muutokseen ja, että asiakas voi luottaa työntekijään. Sosiaalityössä on kuunneltava toista ihmistä ja omattava kyky eläytyä hänen murheisiinsa. Sosiaalityöntekijän on tärkeää miettiä ja tiedostaa omia asenteitaan. Työssä on avuksi, jos pystyy näkemään asioita useasta näkökulmasta ja oma identiteetti on vahva. Lastensuojelutyössä arvioidaan lapsen elämän kokonaisuutta, jolloin on hyödynnettävä monien eri tieteenalojen tietoja ja teorioita. Sosiaalityöntekijä tekee perheen kanssa työskennellessään havaintoja lapsen ja vanhempien käyttäytymisestä, vuorovaikutuksesta ja lapsen huolenpidosta ja hoidosta. Hänen tehtävänään on tunnistaa lapsen vaikeudet, käyttää tietoja arvioinnissaan ja ohjata perhettä tarpeenmukaisiin palveluihin. Työntekijä työskentelee pääasiassa vanhempien kanssa arvioidessaan vanhemmuutta. Hän saattaa nähdä vanhemman muutoshalun mahdollisuutena lapsen tilanteen parantamiseksi. Lastensuojelutyöntekijänä hänen on kuitenkin pystyttävä mahdollisimman neutraalisti arvioimaan ja ennakoimaan, mikä ratkaisu on lapsen edun mukainen ja onko lapsella esimerkiksi aikaa odottaa vanhemman mahdollista kuntoutumista. Lastensuojelutyössä ei voi yksityiskohtaisin ohjein määritellä, millainen vanhemmuus on riittävää ja milloin lapsi otetaan huostaan. On pyrittävä arvioimaan kokonaisuutta ja sitä, miten lapsi voi, mikä takaa lapsen terveen kehityksen, ja mikä vaihtoehto on riittävä lapselle. (Forsberg & Linnas 2004, 222.)

Lastensuojelun apua tarvitaan silloin, kun arvioidaan, että vanhemmuus ei toimi. Lastensuojelu voi olla vanhemmuuden tukemista, paikkaamista tai äärimmillään sen korvaamista. Lastensuojelu jakaantuu avohuoltoon ja sijaishuoltoon, ja se toteutetaan kuntien rahoituksella. Lastensuojelulaki painottaa avohuoltoa ensisijaisena palveluna. Avohuoltoa eli lapsen kasvun tukemista omassa kodissaan on laajennettu ja kehitetty ainakin isoissa

kunnissa, ja virkamiesten välinen yhteistyö perheiden tukemiseksi on laajentunut. Lastensuojelutyöhön kuuluvat niin tuki kuin seurantakin. Vastentahtoisissakin prosesseissa ihminen kohtaa ihmisen. Ulkopuolinen näkee vastakkain hyväosaisen ihmisen (virkamiehen) ja monella tavalla syrjäytyneen ihmisen (asiakkaan). Lastensuojelutyön prosessissa on kuitenkin aina mentävä näkyvissä olevan pahan läpi ja kohdattava aikuinen, joka on vastuussa teoistaan ja lapsestaan. On käytävä läpi vaihtoehdot lapsen kannalta ja ratkaistava voiko lapsi jäädä vanhempiensa hoitoon, tarvitaanko muita aikuisia vanhemmuuden tueksi vai pitääkö lapsen siirtyä pois kotoa. Lastensuojelun sosiaalityö eroaa muista sosiaalityön alueista sen vuoksi, että siinä valmistellaan tarvittaessa tahdonvastaisia toimenpiteitä. Lastensuojelussa on tarvittaessa lakisääteinen velvollisuus toimia, vaikka asiakas ei haluaisi eikä asiakkaalla ja työntekijällä olisi yhteistä näkemystä tai asiakas ei luottaisi työntekijään. Viranomaisen vallankäyttö on äärimmillään silloin, kun perheen lapsi sijoitetaan. (Emt., 219–223.)

Lastensuojelun arjessa kohdataan hyvin eritasoisia haasteita. Lastensuojelun ratkaisut ovat ominaisia kullekin ajalle ja yhteiskunnalle, sen arvoille, normeille ja laeille. Asiakkaan asema on muuttunut vuosien myötä. Lastensuojelutyössä avoimuus on lisääntynyt ja työmenetelmät ovat muuttuneet tasa-arvoisemmiksi. Asiakkaat käyttävät aikaisempaa enemmän tukihenkilöitä ja lakimiehiä tukenaan. Lastensuojelun asiakkaan asema saattaa olla vaikea. Asiakkuuteen liittyy usein köyhyyttä, verkostojen puutetta ja vähäosaisuutta, ja tällöin oikeuksien puolustaminen on vaikeaa. Asiakkaan oikeudenmukainen kohtelu ja erityisesti lapsen edun esillä pitäminen aikuisten välisissä kiistoissa on aina haaste viranomaisille. Haasteen toiminnalle tuo myös sijaishuollon vaihtoehtojen vähyys. Lasta sijoitettaessa on tärkeää arvioida huolellisesti yhteistyössä lasta tuntevien aikuisten kanssa, mitkä ovat lapsen tarpeet. Sijoitustilanteessa on usein vaikeuksia löytää lapselle hänen etunsa mukainen paikka. Lapsia joudutaan sijoittamaan paikkoihin, jotka eivät vastaa parhaalla mahdollisella tavalla lapsen tarpeita. Lastensuojelun sosiaalityössä ei ole ehkä tarpeeksi arvioitu sijoitettavan lapsen tarpeita ja sijoituspaikan resursseja ja sopivuutta. Sijoituspaikkojen niukkuudesta huolimatta on entistä enemmän käytettävä muiden asiantuntijoiden apua ja kiinnitettävä huomiota siihen, sopiiko suunniteltu sijaishuoltopaikka juuri kyseiselle lapselle. On myös arvioitava, onko sijaishuoltopaikalla, oli se sitten laitos tai sijaisperhe, resursseja huolehtia lapsesta silloinkin, kun lapsi oirehtii voimakkaasti ja tarvitsee esimerkiksi lastenpsykiatrasta hoitoa. Hyvinvointivaltiossa jokaiselle lastensuojelun sijoitusta tarvitsevalle lapselle täytyisi löytyä hänen tarpeitaan vastaava sijoituspaikka. On erityisen tärkeää, että lastensuojelun monitasoisuus ymmärretään eikä avohuollon ja sijaishuollon lastensuojeluresursseja

vähennetä ja että laadullinen kehittäminen turvataan. (Forsberg & Linnas 2004, 234–237.) Lastensuojelu on oma kokonaisuus erityisesti sen viimesijaisen luonteen takia. Mutta lastensuojelu on myös näköalapaikka lasten, nuorten ja lapsiperheiden pulmiin ja toisaalta hyvinvointikoneiston toimintaan. (Bardy, Salmi & Heino 2001, 89–90.)

2.2 Lastensuojelun vaikuttavuuden tutkimus

Ilman vaikuttavuuden termiä ei voi puhua laadusta. Se, saadaanko palvelulla aikaan sitä, mitä tavoitellaan, liittyy palvelun vaikuttavuuteen ja laatuun kiinteästi. Laatu ja vaikuttavuus liittyvät läheisesti yhteen. Lastensuojelutyö ja siinä tapahtuva onnistuminen jää yhteiskunnassa ja kunnissa edelleenkin liian näkymättömäksi. Keskeisintä olisi tehdä näkyväksi lastensuojelun asiakasvaikutukset ja hyödyt. Asiakasvaikuttavuudella tarkoitetaan sitä, että pyrimme saamaan aikaan asiakkaita hyödyttäviä vaikutuksia. Esimerkiksi sellaisen muutoksen, että lapsen elämäntilanne kohenee. (Rousu & Holma 2004, 23.)

”Kiinnostus lastensuojelun ja sen erilaisten palveluiden vaikuttavuutta kohtaan on lisääntynyt. Erilaiset hallinnolliset käytännöt saattavat tulevaisuudessa pakottaa myös suomalaista lastensuojelua mittaamaan erilaisia asioita” (Eronen 2012, 115). Lastensuojelussa vaikutusten syntymisen avaintoimijana on asiakas itse, lapsi ja hänen vanhempansa. Ensiaskel vaikutusten selvittämisen polulla olisi asiakkaan arvioivan palautteen kirjaaminen. Lapsen ja vanhempien kokemukset palvelujen toimivuudesta, saatavuudesta, osallisuudesta ja kuulluksi tulemisesta voidaan jäsentyneesti kirjata asiakasasiakirjoihin, ja näistä kirjauksista voidaan koota yhteenvetoja, jotka kuvastavat palveluprosessin toimivuutta asiakasnäkökulmasta. (Rousu 2007, 158.)

Sosiaalityön vaikuttavuus liittyy työssä tehtäviin interventioihin ja vaikuttaminen on jollain tapaa aina osa työtä. Ammatilliseen sosiaalityöhön liittyy yleensä aina pyrkimys tehdä vaikuttavaa, tavoitteellista ja asiakkaan tilannetta muuttavaa työtä. Työssä tapahtuvat interventiot nähdään vain yhtenä asiakkaan elämään vaikuttavana asiana, jolloin oman työn vaikutusten eristäminen muista vaikutuksista ei ole mahdollista. (Jokinen, Juhila & Raitakari 2003, 152–154.)

Kananojan ja Turusen (1996, 82) mukaan arvioinnin oikeutus lastensuojelussa perustuu siihen, että lapsen edun turvaaminen on eettisesti vaativa tehtävä. Ristiriitaisissa tilanteissa tehtyjen ammatillisten ratkaisujen tulee olla perusteltuja ja perustelujen tulee olla myös sisällöllisesti dokumentoituja. Tämä on myös systemaattisen arvioinnin paikka; arviointi kertoo, miten työntekijä ymmärtää tilanteen, miten kunkin lapsen etu on määritelty ja minkälaisin toimintatavoin työntekijä ennakoi muutoksen saatavan aikaan.

Pösön (2007, 9) mielestä asiakkaiden osalta ongelmana on sijaishuollossa kasvaneiden lasten ja nuorten kokemuksiin keskittyvän tutkimuksen vähäisyys. Suomessa on tutkittu vähän sijaishuollon vaikuttavuutta. Lastensuojelun ja sijaishuollon vaikuttavuuden tutkimista kaipaava Pösö haluaisi enemmän suomalaiseseen sijaishuoltoon ja lastensuojeluun tutkimus- ja arviointikäytäntöjä. Suomessa otetaan paljon lapsia ja nuoria huostaan sillä oletuksella, että toimenpide on lapsen edun mukainen ja merkitsee heille muutosta parempaan. Vaikka sijoitukset ovat perusteltuja ja muutosta parempaan on tapahtunut, tarvittaisiin enemmän tietoa ja tutkimusta, minkälaisia sijaishuollon vaikutukset ovat lapselle ja nuorelle olleet. Ilman vaikuttavuuden tutkimista lastensuojelua on helppo perustella vain taloudellisilla näkökulmilla.

Varsin hajanaiseksi ja toisilleen vastakkaiseksikin jää tutkimustietojen perusteella saatava kuva hoidon pysyvyydestä, meneillään oleva hoidon arvioinnista sekä tavoitteiden toteutumisesta. Kansainvälisten tutkimusten vertailu Suomen olosuhteisiin on käytännössä ongelmallista, koska eri maissa lainsäädäntö, lastensuojelun toimenpiteet, perhehoidon tavoitteet ja huostaan otettujen lasten ongelmien vaikeusaste voivat poiketa huomattavassa määrin toisistaan. USA:ssa, jossa suurin osa tutkimuksista on tehty, perhehoito on luonteeltaan tilapäistä – tavoitteena on paluu syntymäperheeseen tai adoptio. Lähimpänä Suomen käytäntöjä ollaan Ruotsissa ja Iso-Britanniassa. (Laurila 1999, 18–19.)

Laajoja haastattelu- ja kyselytutkimuksia voidaan arvostella pinnallisuudesta, niiden tuottamat tulokset eivät välttämättä kerro kovin syvälle menevää tietoa tutkittavien elämäntilanteesta tai kokemuksista. Suomessa 2000-luvulla tehdyssä sijaishuollon tutkimuksessa kiinnostus onkin kohdentunut sijoitettujen lasten erityistarpeiden sekä riski- ja suojaavien tekijöiden ohella vahvasti myös lapsilta ja nuorilta itseltään etnografisin tai narratiivisin menetelmin saatavaan tietoon, äänen antamiseen lapselle itselleen ja lapsen omalle kokemusmaailmalle. Eronen kiinnittää huomiota siihen, että suomalainen sijaishuoltoa koskeva tutkimus on pirstaleista ja

siitä puuttuu kokonaan sijaishuollon rakenteiden pohdinta, erilaisten laitos- tai perhemuotojen tutkimus samoin kuin sijaishuollossa olevien lasten vanhempien näkökulma ja ääni. Lastensuojelututkimus ja erityisesti lastensuojeluun liittyvän vaikuttavuuden arviointi vaatii pitkäaikaisen seurantatutkimuksen menetelmällistä kehittämistä lastensuojeluun ja riittävän pitkäaikaista resursointia, jotta monipuolinen tutkimus olisi mahdollista. (Eronen 2007, 33–34.)

2.3 Lastensuojelun vaikuttavuuden arviointi

Lastensuojelussa ei ole paljonkaan tehty vaikuttavuustutkimuksia. Yksi selkeä syy on ollut se, että yksiselitteisiä mittareita ei ollut siihen, kuinka lastensuojelun onnistumisia voitaisiin kuvata. Lastensuojelun päätavoitteena on vastata lapsen tarpeisiin ja poistaa esteitä hänen kehityksensä tieltä. Lastensuojelun eri toimenpiteiden on oltava lainmukaisia, mutta se ei vielä riitä takaamaan niiden onnistumista. Muodollisesti oikein tehtyjen ratkaisujen tulee olla myös eettisesti ja emotionaalisesti kestäviä, ja niiden perusteluina tulee olla tutkittua tietoa.

Sirkka Rousun (2007) väitöskirja käsittelee lastensuojelun tuloksellisuuden arviointia. Rousu pitää tärkeänä, että lastensuojelun organisaatiot ovat tietoisia työnsä vaikutuksista lasten ja perheiden elämään, lastensuojelun kustannuksista, palveluprosessin toimivuudesta, henkilöstövoimavarojen kehityksestä ja yhteiskunnallisesta vaikuttavuudesta. Rousu nosti tutkimuksessaan esille lastensuojelun tuloksellisuuden kannalta viisi kriittistä menestystekijäryhmää, joihin arvioinnin tulisi organisaatiossa kohdistua. Kolme menestystekijäryhmää on perusedellytyksiä sille, että lastensuojelussa voitaisiin olla tuloksellisia. Nämä kolme ryhmää ovat vankka asiakaslähtöinen organisaatio, osaaminen vastaa lastensuojelun ajankohtaisia vaatimuksia ja toimintaprosessit edistävät asiakkaan voimavaraistumista. Kaksi vaikuttavuuden kriittistä menestystekijäryhmää ovat asiakkaan kokemus elämänlaatussa parantumisesta sekä lapsen ja nuoren kasvun riskiolosuhteiden vähentäminen.

Lastensuojeluprosessia ja sen vaikuttavuutta voidaan arvioida eri ulottuvuuksilla. Ensimmäinen ulottuvuus on lapsen edun toteutuminen. Lastensuojelun tuloksellisuuden todellinen mittari ovat lapsen tilanteessa tapahtuvat muutokset. Kaikkien toimenpiteiden tulee olla lapsen edun mukaisia eli niiden tulee edistää hänen kehitystään. Lyhyen aikavälin onnistumiskriteereitä voivat olla esimerkiksi lapsen rauhoittuminen, oireiden lievittyminen ja kyky keskittyä koulunkäyntiin. Pidemmällä aikavälillä lastensuojelun tulisi varmistaa lapsen

kasvaminen tasapainoiseksi ja vastuulliseksi aikuiseksi, joka kykenee läheisiin ihmissuhteisiin ja itsenäiseen elämään. Parhaimmillaan väliintulo katkaisee sukupolvien yli ulottuvan huono-osaisuuden kierteen niin, etteivät seuraavan sukupolven lapset enää tarvitse lastensuojelutoimenpiteitä. (Taskinen 2007, 21.)

Toinen ulottuvuus on laillisuus. Kaikissa toimenpiteissä tulee noudattaa lastensuojelulain ja muiden asiaankuuluvien lakien säännöksiä. Lasta, vanhempia ja muista asianosaisia tulee kuulla, heitä tulee informoida suunnitelmista ja päätöksistä, ja mahdollisuuksien mukaan toimenpiteiden tulisi tapahtua yhteisymmärryksessä. Asiakirjojen tulee täyttää niille asetetut vaatimukset, ja asianosaisilla on pääsääntöisesti oikeus tutustua niihin. Päätökset on tehtävä kirjallisesti, ja toimenpiteiden on tapahduttava lainmukaisissa rajoissa. Kolmantena tarkasteltava ulottuvuutena ovat asianosaisten subjektiiviset kokemukset. Kaikkein herkimpiä lastensuojelun vaikuttavuuden koetinkiviä ovat lapsen, vanhempien ja muiden kasvattajien sekä myös työntekijöiden tunteet. Lastensuojeluun sisältyy paljon jännitteitä, mikä tekee siitä poikkeuksellisen haastavaa työtä. Työntekijät joutuvat jakamaan asiakkaiden kokemuksia elämän kaoottisuudesta ja voimattomuudesta päälle kaatuvien vaikeuksien edessä. Aina ei ole mahdollista välttää ristiriitoja ja epätoivoa, jolloin työntekijöiden ammattitaito joutuu koetukselle. Lastensuojelussa vuorovaikutuksen laatu on erityisen keskeinen tekijä. Monelle lastensuojelun piirissä olevalle hyvän palvelun mitta on tunne siitä, että heihin suhtaudutaan vakavasti ja kunnioittavasti. Vaikeuksissa olevien perheiden kanssa työskentely on myös työntekijälle emotionaalisesti raskasta. Voidakseen auttaa lasta ja vanhempia ja selvittääkseen omia menettelytapojaan ja tunteitaan myös työntekijä tarvitsee tukea. Hänellä tulee olla tukea antava esimies, auttavia työtovereita ja yhteistyökumppaneita. Lastensuojelun moniammatillinen asiantuntijaryhmä on tarkoitettu nimenomaan sosiaalityöntekijän avuksi vaikeissa tilanteissa. Erittäin tarpeellinen on myös säännöllinen työnohjaus, jossa lastensuojelun työntekijä voi käydä läpi prosessien eri vaiheita. (Emt., 21–22.)

Laillisuuden lisäksi lastensuojelulta edellytetään mahdollisimman suurta laadukkuutta kaikissa osa-alueissaan. Laatu perustuu lain määräyksiin tai erikseen määriteltyihin asiakkaiden tarpeisiin. Laadulla tarkoitetaan palvelun ja toiminnan kykyä täyttää sille asetetut vaatimukset ja siihen kohdistuvat odotukset. Laatutyöllä tavoitellaan parempaa vaikuttavuutta ja tehokkuutta. (Rousu & Holma 2004, 8-10.)

Rousun (2007, 163–164) mukaan lastensuojelun onnistuminen on asiakkaan tyytyväisyyttä, asiakkaan tilanteen kohentumista ja vaikutusten aikaansaamista henkilöstön yhteisin, osaavin ja moniammatillisin voimavaroin. Onnistuminen on asiakastyön lopputulos. Asiakastyön tuloksellisuutta edistävät tekijät liittyvät henkilöstön osaamiseen ja yhteistyön toimivuuteen muiden toimijoiden ja asiakkaiden kanssa sekä resursseihin järjestää lapsen ja perheen tarpeiden mukaista tukipalvelua. Asiakastyön tuloksellisuutta estävinä tekijöinä Rousu mainitsee kiireen, henkilöstöresurssit ja työmäärän, työntekijöiden vaihtuvuuden, resurssien puutteen erityisen tuen järjestämiseen ja yhteisen näkemyksen puutteen.

Lastensuojelutyön tuloksellisuutta heikentävät Kuuselan ja Laulaisen mukaan mm. kiire, suuret asiakasmäärät ja asiakkaiden vaikeutuneet elämäntilanteet, resurssien puute, työntekijöiden suuri vaihtuvuus ja tätä kautta lastensuojelutyön osaamisen riittämättömyys. Valtaosa näistä estävistä tekijöistä liittyy lastensuojelun perustoimintaedellytysten puutteisiin. (Kuusela 2005, 83–87, 91–92; Laulainen 2005, 45–46.)

Rousun ja Holman (2004, 37) mukaan lastensuojelun asiakaslapsi tarvitsee kiintymystä, turvallisuutta, jatkuvuutta ja ennustettavuutta elämäänsä ja arkeensa sekä hänen erityistarpeidensa mukaisia yksilöllisiä tukitoimia. Lastensuojelupalvelujen arvioinnilla tulisi tuottaa tietoa siitä, miten näihin tarpeisiin on pystytty käytännön lastensuojelutyössä vastaamaan. Lastensuojeluprosessia tulee myös arvioida sen suhteen, miten prosessi toimii ja kuinka sen kriittisissä kohdissa (sosiaalityön osaaminen, asiakassuhteen vuorovaikutuksen ja yhteistyön laatu) onnistuttiin; sekä myös prosessin panoksia, joita ovat lapsen asiasta vastaavien työntekijöiden riittävä määrä ja osaaminen, asiakkaiden omat panostukset sekä yhteisölliset panostukset (muut lähiympäristön aikuiset sekä yhteisöllinen turvallisuus).

Rousu ja Holma (emt., 39) nimeävät kuusi kriteeriä, jotka määrittävät lastensuojelun onnistumisia; saatavuus, riittävyys, kohdentuvuus, sujuvuus ja kokonaistoimivuus, laatu ja lopuksi vaikuttavuus. Vaikuttavuuden he kuvaavat seuraavasti: lastensuojelu on tilivastuussa lapselle, on tarkasteltava hoito- ja tukimenetelmien kykyä aikaansaada positiivisia muutoksia lasten elämässä. Lastensuojelun tuloksellisuuden seuraaminen on tärkeää kolmesta syystä; velvollisuus asiakkaita (lapsia, nuoria ja heidän perheitään) kohtaan, tilivelvollisuus rahoittajia (veronmaksajia) kohtaan sekä kolmanneksi työntekijän ammatillisen kehittymisen takia. Lastensuojelutyön vaikutuksiksi Rousu ja Holma määrittelevät ihmisten elämäntilanteissa ja olosuhteissa sekä toimintakyvyssä tapahtuvat muutokset. Vaikuttavuus

näkyä heidän mukaansa kahdella tasolla; lapsen elämäntilanteen kohenemisena (asiakasvaikuttavuus) sekä kunnan lapsiväestön sosiaalisten ja kasvatuksellisten olosuhteiden turvallisuutena (yhteiskunnallinen, väestöä koskeva vaikuttavuus). Rousun ja Holman mukaan tukee siis tarkastella sekä asiakaspinnassa tapahtuvia vaikutuksia että niitä keinoja, joilla vaikuttavuuteen pyritään. Kyse on resurssien ohjaamisesta siten, että asiakasvaikuttavuus on mahdollista. (Emt., 16–17.)

Läpikäyvinä periaatteina vaikuttavassa lastensuojelussa ovat laadukkuus ja laillisuus. Lain säännöksiä tulee noudattaa, ja kaikkien toimenpiteiden tulee olla lapsen edun mukaisia. Lain velvoitteet täyttävän prosessin tulee lisäksi olla kaikilta osa-alueiltaan mahdollisimman laadukas, jotta se edistää lapsen kehitystä sekä koko hänen perheensä hyvinvointia. Tuloksellisuudesta kertovat asiakkaissa ilmenevät positiiviset muutokset. Lastensuojelun tuloksellisuuden tai vaikuttavuuden todellinen mittari ovat lapsen tilanteessa tapahtuvat muutokset. Tämä on myös se taso, jolla tieto lastensuojelun vaikuttavuudesta syntyy. Jos emme saa tietoa asiakasmuutoksista, ei tietoa synny muillakaan toiminnan tasoilla. Siksi olisikin ensiarvoisen tärkeää tuottaa konkreettista, systemaattista ja luotettavaa seurantatietoa asiakkaiden hyvinvoinnin muutoksista. (Olmiala 2010, 14.)

Lastensuojelupalveluiden vaikutusten arvioimisen tekee erityisen haastavaksi se seikka, että ei ole olemassa vertailuasetelmaa, jossa voitaisiin kokeilla täysin samanlaisissa tilanteissa kahta erilaista toimintatapaa. Sosiaalipalveluiden hyötyjä tutkittaessa voi helposti käydä niin, että saavutettuja hyötyjä on vaikea todentaa niissä tapauksissa kun kaikki on sujunut hyvin. Lastensuojelun ja sijaishuollon vaikuttavuuden tutkimus nostaa esille tutkimuksen tarpeellisuuden. On tärkeätä tutkia saavutammeko lastensuojelun toimenpiteillä aikaan tuloksia lasten ja perheiden elämässä. Tutkimuksissa painottuu se, että lastensuojelun on pyrittävä olemaan tuloksellista ja sen vuoksi lastensuojelun vaikuttavuuden arviointi on tärkeätä.

3. SIJAISHUOLTO

3.1 Sijaishuoltoon sijoittaminen

Lapsi voidaan sijoittaa asumaan kodin ulkopuolelle useilla erilaisilla päätöksillä, joiden perusteet ja tarkoitus sekä oikeudelliset vaikutukset voivat olla hyvinkin erilaisia (Saastamoinen 2008, 24). Sijaishuollolla tarkoitetaan 1) huostaan otetun tai 2) kiireellisesti sijoitetun lapsen sijoitusta. Näissä tilanteissa lapsen huolto tietyiltä osin siirtyy sosiaalitoimelle. Lapsi voidaan lisäksi sijoittaa asumaan kodin ulkopuolelle myös muutoin kuin sijaishuoltoon 3) avohuollon tukitoimena tai 4) jälkihuollon perusteella. Tällöin kaikki huoltajan oikeudet säilyvät alaikäisen huoltajilla (Taskinen 2007, 76.) Lapsi voidaan sijoittaa kodin ulkopuolelle myös yksityisesti (Saastamoinen 2008, 55). Koska sijaishuolto ja huostaanotto ovat lapsen ja perheen elämään vahvasti puuttuvia toimenpiteitä, niiden juridisen pohjan korostaminen on perusteltua. Samasta syystä sijaishuoltoa on perusteltua lain kehystämästä määrätyksestä käsin. Sijaishuoltoa on myös käsitelty suomalaisessa tutkimuskeskustelussa sangen vähän. Tästä seuraa, että sijaishuoltoa on vaikeaa lähestyä käsitteellisesti muuten kuin lainsäädännön mukaisella tavalla. (Pösö 2004, 202.)

Lapsen asemaan sijaishuollossa vaikuttaa se, millä päätöksellä hänet on kodin ulkopuolelle sijaishuoltoon sijoitettu. Lapsi voi olla sijoitettuna kodin ulkopuolelle sijaishuoltoon huostaanottoa ja siihen liittyvää sijaishuoltoa koskevalla päätöksellä. Huostaanotolla puututaan lapsen perustuslaissa säädettyihin oikeuksiin (muun muassa henkilökohtaiseen vapauteen) sekä toisaalta Euroopan ihmisoikeussopimuksen takaamaan perhe-elämän suojaan. Kysymys on myös lapsen oikeudesta riittävään suojeluun ja lapsen edun mukaiseen hoitoon ja huolenpitoon kaikissa olosuhteissa. (Räty 2010, 295.) Mikäli huostaanoton edellytykset täyttyvät, niin lapsella on oikeus tulla huostaan otetuksi ja sosiaalihuollosta vastaavalla toimielimellä on velvollisuus järjestää lapselle hänen tarpeitaan vastaava paikka. Lapsen sijoituspaikkaa voidaan huostaanoton aikana tarvittaessa muuttaa sijaishuollon muutospäätöksellä, jolloin lapsen sijaishuolto jatkuu tehdyllä päätöksellä uudessa paikassa. Huostaanoton edellytyksistä säädetään lastensuojelulain 40 §:ssä. Huostaanoton aikana tulee huostaanoton perusteita tarkistaa säännöllisesti. Huostaanotto on väliaikainen toimenpide, joka on lopetettava niin pian kuin olosuhteet sallivat ja jonka aikana käytettävien erityistoimenpiteiden tulee olla sopusoinnussa perheen jälleenyhdistämiseen tähtäävän

perimmäisen päämäärän kanssa. Perhettä ei kuitenkaan tule yhdistää vastoin lapsen etua. (Saastamoinen 2008, 38–42.)

Lapsi voidaan sijoittaa perhekotiin, lastenkotiin, nuorisokotiin tai koulukotiin yksilöllisen tarpeensa ja tilanteensa mukaan. Sijaishuoltopaikkaa valittaessa tehdään yhteistyötä vanhempien ja lapsen kanssa. Lapsen sijoituksen onnistumiselle on ensiarvoisen tärkeää, että vanhemmat antavat lapselleen luvan siirtyä sijaishuoltopaikkaan ja asettua asumaan sinne sekä kiintyä häntä hoitaviin ihmisiin. Sijoituspaikan ihmisten on vuorostaan suhtauduttava kunnioituksella ja arvostaen vanhempiin ja lapsen yhteydenpitoon heihin. (Forsberg & Linnas 2004, 232–233.) Lapsen sijaishuoltopaikkaa valittaessa on kiinnitettävä huomiota lapsen edun toteutumiseen, jolloin ratkaisevaa on se, missä lapsen tarpeenmukainen hoito ja huolenpito voidaan toteuttaa. Säännös (Lastensuojelulaki 417/2007, 49§) ei aseta sijaishuoltopaikkoja etusijajärjestykseen, vaan ratkaisu valittavasta sijaishuoltopaikasta on tehtävä yksinomaan lapsen hoidon ja huolenpidon tarpeiden mukaisesti. Säännös mahdollistaa ilman ikärajarajoitusta lapsen sijoittamisen esimerkiksi koulukotiin tai erityiseen huolenpitoon. Lapsen iällä ei myöskään ole merkitystä arvioitaessa sitä, onko lapsi sijoitettava perhehoitoon vai laitoshuoltoon. (Räty 2010, 378.) Lapsen sijaishuollon muodoksi on valittava se sijaishuollon vaihtoehto, joka on lapsen edun, yksilöllisten tarpeiden ja kehityksen kannalta paras (Saastamoinen 2008, 27).

Lastensuojelulain 50 §:n mukaan sijaishuoltopaikan valinnassa tulee aina kiinnittää erityistä huomiota huostaanoton perusteisiin ja lapsen tarpeisiin sekä lapsen sisarussuhteiden ja muiden läheisten ihmissuhteiden ylläpitämiseen ja hoidon jatkuvuuteen. Lisäksi tulee mahdollisuuksien mukaan ottaa huomioon lapsen kielellinen, kulttuurinen sekä uskonnollinen tausta (Lastensuojelulaki 417/2007).

Sijaishuoltopaikan valinnassa on kiinnitettävä erityistä huomiota huostaanoton tarkoituksen toteuttamiseen; sijaishuoltopaikan on vastattava niihin ongelmiin ja lapsen hoidon ja huolenpidon tarpeisiin, jotka ovat olleet huostaanoton perusteinakin. Sen lisäksi valintaa ohjaavat tarjolla olevat sijaishuoltopaikat. Sijaishuoltopaikasta päätettäessä päätös on aina perustettava lapsen etuun ja erityisesti siihen, mitkä ovat lapsen huostaanoton tarpeesta johtuvat fyysiset, psyykkiset, emotionaaliset ja sosiaaliset tuen tarpeet. Sijaishuoltopaikan valinnassa on kiinnitettävä huomiota myös lapsen oikeuteen pitää yhteyttä vanhempiinsa ja muihin hänelle tärkeisiin ihmisiin. Sijaishuoltopaikkaa valittaessa tulisi esimerkiksi sisarukset

sijoittaa samaan sijaishuoltopaikkaan. Huostaanoton yksilöllisistä perusteista ja syistä kuitenkin riippuu se, minkälainen sijaishuoltopaikka sisaruksille tulee valita. Ratkaisevaa asiassa ei siten ole se, että sisarukset voidaan sijoittaa samaan sijaishuoltopaikkaan, vaan yksinomaan kunkin lapsen yksilöllinen sijaishuollon tarve. Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän on arvioitava sijaishuoltopaikan valintaa kokonaisharkinnalla lapsen edun näkökulmasta. (Räty 2010, 382–388.)

Lapselta saattaa puuttua pysyvä ja läheinen kiintymyssuhde. Tällöin lapsen tarpeisiin voitaisiin todennäköisesti vastata parhaiten perhehoidossa, jossa lapsen hoidosta ja kasvatuksesta vastaavat aikuiset asuvat hänen kanssaan yhteisessä kodissa. Toisaalta lapsen hoito saattaa vaatia erityistä ammatillista osaamista, joka voidaan taata paremmin laitoksessa tai ammatillisessa perhekodissa, erityisesti, jos lapsella on jo läheinen kiintymyssuhde esimerkiksi vanhempiinsa tai muuhun huoltajaansa. Lapsi on voitu ottaa huostaan esimerkiksi vakavan päihdekierteen katkaisemiseksi. Tällöin valittavan sijaishuoltopaikan tulee olla sellainen, joka pystyy vastaamaan erityisesti tähän lapsen ongelmaan. (Tuloksellisuustarkastuskertomus 2012, 49–50.)

Hyvän sijaishuollon merkitys lapselle näkyy sekä siinä, miten mielekkääksi lapsi kokee sijoituksen, että siinä, mitä vaikutuksia sijoituksella on lapsen käyttäytymiseen. Sijaishuollon tärkeä ominaisuus on lapsen arjen mahdollistaminen ja samalla lapsen turvaaminen. Lapsen psykososiaalisia ongelmia korostettaessa sijaishuoltoon kohdistuvat odotukset koskevat tavallisen arjen sujumisen lisäksi hoitamista, kuntouttamista ja kasvattamista. Myös lapsen sosiaalista kiinnittymistä sijaishuollossa on arvioitava ja pyrittävä tukemalla sijaishuoltopaikan sisäisiä suhteita ja lapsen läheissuhteita, ja tähän liittyen sijaishuoltoa on kehitetty yhteisökasvatuksena. Yksi suurimmista sijoitusten keskeyttämisen syistä on vastaamattomuus lapsen tarpeisiin. Lasten pääasiallisten kokemusten tulee sisältää myönteisiä asioita sijaishuollosta kotona asumiseen verrattuna. Lapsen tarpeisiin vastaaminen tarkoittaa, että tyydytetään ensisijaisia tarpeita, jotka ovat johtaneet sijoitukseen, ja toissijaisia tarpeita, jotka syntyvät sijoituksen aikana. (Pösö 2004, 204–211.)

3.2 Sijaishuoltopaikan muuttaminen

3.2.1 Päätös sijoituspaikan muuttamisesta

Saastamoisen (2008, 99) mukaan lapsen sijaishuoltopaikan valinta on valmisteltava, harkittava ja arvioitava huolellisesti. Tämä on erityisen tärkeää muun ohella myös siitä syystä, että lapsen toistuvia sijoituksia tulee mahdollisuuksien mukaan välttää. Toistuvat sijoitukset eri paikkoihin luovat lapselle turvattomuutta ja juurettomuutta ja ne voivat vahingoittaa lapsen kehitystä. Lapsen sijaishuoltopaikan valinnan huolellisella valmistelulla ehkäistään lapsen sijoituksen vaihtuminen ja katkeaminen ja luodaan siten lapsen elämään jatkuvuutta ja pysyvyyttä.

Vaikka lapsen sijaishuoltopaikan valinta arvioitaisiin huolella, saattaa esiin tulla sellaisia olosuhteita, joiden vuoksi lapsen sijoituspaikkaa pitää muuttaa. Joissain tilanteissa huomataan heti sijoituksen alkuvaiheessa, että sijoituspaikan valinta ei ole ollut lapsen edun mukainen. Joissain tilanteissa taas lapsen olosuhteet muuttuvat sijoituksen aikana niin, että aikaisemmin lapsen tarpeita vastaava sijoituspaikka ei olekaan enää hänelle sopiva ja hänen tarpeitaan vastaava. Tällöin tulee kyseeseen lapsen sijaishuoltopaikan muuttaminen. Tällaisessa tilanteessa sijaishuoltoa koskeva päätös ei liity samanaikaisesti tehtävään huostaanottopäätökseen, vaan mainittu päätös tehdään sijaishuollon aikana. (Saastamoinen 2008, 110–111.)

Lastensuojelulaissa ei ollut ennen 1.3.2010 voimaan tulleita muutoksia erityistä säännöstä kunnan viranhaltijan mahdollisuudesta tehdä sijaishuoltopaikan muutospäätös kiireellisen sijoituksen tai huostaanoton aikana. Asia on aiheuttanut aikaisemmin epäselvyyttä, vaikka sijaishuoltopaikan muutospäätöksen tekemisen mahdollisuus on perustunut lastensuojelulain 45§:ään, jossa todetaan sosiaalihuollosta vastaavalla toimielimellä olevan oikeus päättää lapsen olinpaikasta. Näin ollen tämän säännöksen perusteella lapsen olinpaikkaa on voitu myös muuttaa. Selkeyden vuoksi asiasta säädetään nyt uudessa lastensuojelulain 43§: 3 momentissa. Sijaishuoltopaikan muuttamista koskevan päätöksen tekee sosiaalihuollon johtava viranhaltija tai hänen määräämänsä sosiaalityöntekijä lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän valmisteltua asian. Lain mukaan muutospäätöksessä on huomioitava lapsen oma mielipide, joko niin, että se selvitetään alle 12-vuotiaalta tai niin, että 12 vuotta täyttänyttä lasta kuullaan hänen omassa asiassaan. Lisäksi päätöksessä kuullaan lapsen

huoltajia, vanhempia ja mahdollisia muita henkilöitä, joiden hoidossa ja kasvatuksessa lapsi on tai on ollut välittömästi ennen asian valmistelua. Tulee huomioida, että lasta ei voi siirtää ilman asianmukaista päätöstä uuteen sijaishuoltopaikkaan, joten lapsen siirtäminen tulee aina perustua viranhaltijan tai hallintotuomioistuimen päätökseen. (Saastamoinen 2010, 115–117.)

Lähtökohtana on, että lapselle etsitään paras mahdollinen paikka. Jos nähdään, että lapsen edunmukaista on sijoitus perheeseen, niin silloin lapselle etsitään sopiva perhe. Jos lapsen katsotaan hyötyvät laitoshoidosta, etsitään hänelle sopiva laitoshoitopaikka. Viime vuosien sijaishuoltopalvelujen hankinnan kehitys on kulkenut kohti keskitettyä mallia, jolloin sijaishuollossa toimii asiaan erityisesti perehtyneitä ja tehtävään erikoistuneita työntekijöitä. Keskitetyssä mallissa toiminta on keskitetty lastensuojelun erityispalveluksi, asiakasohjaukseksi, joka huolehtii kaikista sijaishuollon järjestelyistä. Keskitetty toimintatapa sopii vaativaan lastensuojelutyön organisointiin ja sijaishuoltopalvelujen hankintaan, kun tarvitaan lastensuojelutyöntekijöiden erityisosaamista ja selkeitä tehtäväkuvia. Nämä yksiköt muun muassa rekrytoivat, valmentavat ja tukevat perhehoitajia ja auttavat aluesosiaalityöntekijöitä sopivan sijoituspaikan etsimisessä, oli se sitten laitos tai perhe. Etuina keskitetylle toimintatavalle voidaan nähdä muun muassa sijaishuoltopalvelujen arvioinnin ja valvonnan helpottuminen. Keskitetysti hoitava yksikkö tuntee myös palveluntuottajat ja heidän toimintansa perustan yksittäistä työntekijää paremmin. Tavoitteena on, että kysyntä ja tarpeet saataisiin kohtaamaan ja kaikilla kunnilla olisi yhdenmukaiset ja laadukkaat sijaishuollon palvelut. (Rousu 2006, 17.)

Sijoituspäätöstä tehtäessä, tulee entistä tarkemmin kiinnittää huomiota lastensuojelulain 50§:ssä esiin tuotaviin sijoituskriteereihin. Kaiken tämän lisäksi tulee huomioida, että lapsi on joutunut kokemaan uuden pettymyksen vähintään kertaalleen, joutuessaan vaihtamaan sijoituspaikkaa. Lasta uudelleen sijoitettaessa on otettava huomioon esimerkiksi perhehoitoon sijoitettaessa perheen rakenne eli muiden lasten ikä ja määrä sekä sijaishuoltajien saama valmennus tehtäviinsä. Perhekodeissa ja laitoksissa tulee yhtälailla huomioida myös muiden lasten lukumäärä ja iät sekä paikan hoidon ja kuntoutuksen erityisvalmiudet. Sopivaa sijaishuoltopaikkaa valittaessa on tärkeää huomioida myös se, onko lapsella olemassa merkittävää kiintymyssuhdetta vai tarvitsisiko hän sijaishuollolta pysyvän ja korjaavan ihmissuhteen. Jos lapselta löytyy läheisiä ja tärkeitä ihmisiä, voi sijaishuolto painottua puolestaan enemmän esimerkiksi tarvittaessa erityistä ammattitaitoa vaativiin toimiin.

Tarvetta voi luonnollisesti olla myös vastata yhtä lailla näihin molempiin haasteisiin. (Laiho 2007, 158.)

3.2.2 Kiintymyssuhteen huomioiminen muutoksessa

Lapsen perustarpeisiin kuuluu myös kiintymyssuhteen kehittyminen: turvallisen kiintymyksen pohja on nimenomaan läheisissä ihmissuhteissa, sensitiivisessä hoivassa ja turvallisessa ympäristössä, joiden takaaminen on lastensuojelun tehtävä. Tätä kautta lastensuojelutyöntekijän asiantuntijuuden vaatimuksiin voidaan sisällyttää myös ymmärrys lapsen kiintymyssuhteiden syntymisestä, vaurioitumisesta ja vaurioiden korjaamisesta. (Heino 1997, 38.)

Lastensuojelun piirissä olevat lapset elävät vastoin ihannetta usein vaihtuvissa ja rikkiinäisissä suhteissa, jotka altistavat heidät toistuville hylkäämisille (Bardy & Känkäinen 2005, 68). Sijoitetulla lapsella on aivan erityiset tarpeet tulla kuulluksi ja nähdyksi sekä tarpeet kiintyä ja kiinnittyä olemalla riittävässä yhteydessä hänelle tärkeisiin ihmisiin. Sijaishuoltopaikkaa valitessa tulee keskittyä lapsen kiintymyssuhteen takaamisen kannalta keskeisiin asioihin. Huostaanotettu lapsi tarvitsee korvaavia uusia ihmissuhteita, jos lapsen suhde vanhempiinsa ei ole vankka. Lapsen elämään liittyviä riskejä ja suojaavia tekijöitä on syytä pohtia, kun sijoituspaikkaa valitaan. Sijoituksen alkuvaiheesta lähtien on tärkeää tuoda esiin myös niitä kokemuksia, jotka ovat kääntyneet lasta vahvistaviksi voimavaroiksi. Sijoitusta tulee tarkastella siitä näkökulmasta, miten sijaishuoltopaikan toimintatavat tukevat lasta. Lastensuojelun tehtävänä on luoda tilaa voimavarojen ja tunneilmaisun vapauttamiseen. (Taskinen 2007, 77.)

Lapsen toistuvat sijoitukset eri paikkoihin vahingoittavat vakavasti hänen kehitystään, luovat juurettomuutta ja turvattomuutta. Yksin jäämisten ja hylkäämisten seurauksena lasten riski sairastua monenlaisiin mielenterveydellisiin häiriöihin kasvaa. Tästä syystä niitä tulee mahdollisuuksien mukaan välttää. Lapsen siirtäminen sijaishuoltopaikasta toiseen esimerkiksi taloudellisista syistä ei saa tulla kysymykseen. Sijaishuollon eri vaiheissa tarvitaan huolellista valmistelua, jotta voidaan ehkäistä sijoitusten ennenaikaisia katkeamisia ja siten luoda lapsen elämään jatkuvuutta ja pysyvyyttä. (Taskinen 2007, 76–77.)

Monet lastensuojelun asiakaslapsekset ovat kokeneet syvää deprivaatiota, kaltoinkohtelua ja useita kiintymyssuhteen katkoksia ja siksi kiintymyssuhteenäkökulma tulisi selkeästi huomioida lastensuojelussa. Tämä merkitsisi ennen kaikkea pysyvyyden periaatteen korostamista. Vaikka pysyvistä ja pitkäaikaisista sijoituksista puhumista halutaan välttää, joissakin tapauksissa olisi hyvinkin lapsen edun mukaista ajatella, että sijoituksesta tulee pitkäaikainen, ja toimia sen ajatuksen mukaan. Näin pyrittäisiin tietoisesti välttämään lapsen uuden mahdollisen turvallisen kiintymyssuhteen katkeaminen ja häiriintyminen. (Sinkkonen 2001, 171–172.)

Lastensuojeluprosessin aikana korostuu läheisten suhteiden tukeminen ja ylläpitäminen lapsen ja biologisten vanhempien välillä. Sijaishuollossa on kuitenkin toisaalta tärkeää tukea lapsen sopeutumista sijaishuoltopaikkaan, mikä sisältää käytännön arjen sujumisen lisäksi myös lapsen ja sijaisvanhempien tai lapsen ja laitoksen työntekijöiden välille syntyvän suhteen. Sosiaalityöntekijän tehtävänä on katsoa tilannetta lapsuuden asiantuntijuuden turvin asiakaslapsen näkökulmasta ja arvioida mitä ja miten kiintymyssuhteita on syytä tukea. Lastensuojelussa biologisten vanhempien merkitys on suuri ja lapsen suhdetta heihin tuetaan mahdollisimman pitkälle, jopa pienellä riskilläkin. Joissakin tilanteissa voisi kuitenkin olla lapsen edun kannalta parempi ratkaisu tukea lapsen kiintymyssuhteen kehittymistä esimerkiksi sijaisvanhempiin. Suomalaista lastensuojelua on moitittu siitä, ettei se kannata pysyvyyden periaatetta (ks. esim. Sinkkonen 2001, 171–172). Oikeastaan pysyvyyttä kyllä korostetaan, mutta kyse on nimenomaan lapsen ja biologisen vanhemman välisen suhteen säilymisestä. Samanlaisesta pysyvyydestä ei voida puhua esimerkiksi lapsen ja sijaisvanhempien välisen suhteen yhteydessä, koska siinä on kyseessä vain ”toistaiseksi voimassa oleva suhderatkaisu”, joka kuitenkin todellisuudessa useiden lasten kohdalla jatkuu aikuisuuteen saakka.

On tärkeää, että lapsen etu voi toteutua lastensuojelussa myös kiintymyssuhteiden kohdalla. Se tarkoittaa, että lapsi saa tarvitsemaansa tukea olemassa olevan kiintymyksen ylläpitämiseen ja korjaamiseen. Tarpeen mukaan lastensuojelussa voidaan pyrkiä antamaan lapselle mahdollisuus luoda täysin uusia kiintymyssuhteita, joiden avulla lapsi saa korvaavia kokemuksia turvallisista ihmissuhteista. Lastensuojelutyöntekijällä on näköalapaikka turvattomiin kiintymyssuhteisiin ja lastenkiintymyssuhdehäiriöihin ja siksi ei saisikaan hukata mahdollisuutta kiintymyssuhteiden korjaamiseen tai korvaamiseen uusilla, ehjillä suhteilla.

3.3 Sijaishuollon laatu

Sosiaalialan laatuajattelun kehitys Suomessa alkoi laatuajattelun kehittymisestä muilla yhteiskunnan aloilla, erityisesti liike-elämässä. Se voimistui 1990-luvun alkupuolella suuren laman myötä, kun taloudellisten resurssien vähenemisen pakottamana alettiin tutkia työnsisältöjä – selvittää mitä vähenevillä taloudellisilla resursseilla voidaan saada aikaan. Ensimmäinen valtakunnallinen suositus sosiaali- ja terveydenhuollon laadunhallinnan järjestämisestä ja sisällöstä annettiin 1995. Samoihin aikoihin laatuajattelu alkoi saada jalansijaa lastensuojelussa leveällä rintamalla ja kansallisessa yhteistyössä: Suomen kuntaliitossa selvitettiin avohuollon laatupolkuja, Stakes kehitti huostaanoton laatua ja Lastensuojelun keskusliitto kartoitti sijaishuollon laadun elementtejä. Tänä päivänä monella paikkakunnalla on tarjolla laadukkaita, monipuolisia ja kehittyneitä lastensuojelupalveluja. Laadun kehittämisen tarve ei kuitenkaan ole ohi, sillä laadun kehittäminen ei ole projekti, joka alkaa ja päättyy, vaan se on jatkuva työskentelytapa. Se on osa jokapäiväistä työtä – lastensuojelupalvelujen on pystyttävä vastaamaan lasten ja nuorten sekä yhteiskunnan muuttuviin tilanteisiin. (Laaksonen 2004, 256.)

Lastensuojelupalvelun laadulle asetetut vaatimukset voivat perustua lainsäädäntöön, määräyksiin, sopimuksiin tai erikseen määriteltuihin lapsen ja perheen tarpeisiin. Laatu on resurssien tarkoituksenmukaista käyttöä, toiminnan suunnitelmallisuutta ja tavoitteellista tuloksellisuutta. Riittävät ja tarkoituksenmukaiset resurssit, järkevät rakenteet ja hyvä johtaminen sekä ohjaus mahdollistavat laadukkaan toiminnan. Laadullisen toiminnan tuloksena syntyy laadukas palvelu, joka puolestaan edistää hyvinvointia ja asiakastyytyväisyyttä. (Holma 2008, 10–11.)

Rousun ja Holman (2004, 10) mukaan laadulla tarkoitetaan niitä ominaispiirteitä, jotka liittyvät palvelun tai toiminnan kykyyn täyttää sille asetetut vaatimukset ja siihen kohdistuvat odotukset. Vaatimukset voivat pohjautua erilaisiin mittareihin ja määritelmiin, kuteen lakiin, sopimukseen tai asiakkaiden tarpeisiin. Organisaation koko henkilökunnan tulee sitoutua toimimaan sovittujen periaatteiden ja käytäntöjen mukaisesti, pystyä arvioimaan itseään, palvelun vaikutuksia sekä toimimaan asiakkaidensa parhaaksi, jotta laatu on mahdollista.

Valtakunnallisella tasolla on kolme kehityssuuntaa, jotka erityisesti edellyttävät lastensuojelun tarkastelua laadun näkökulmasta. Ensinnäkin palvelujen saatavuudesta on

ongelmia eri puolilla Suomea: toisaalta on kysyntää enemmän kuin tarjontaa, toisaalta tarjolla olevat palvelut eivät vastaa uusien asiakkaiden tarpeisiin. Yhä suurempi osa palveluista ostetaan oman kunnan ulkopuolelta muilta palveluntuottajilta: toisilta kunnilta, kuntayhtymiltä, järjestöiltä, yrityksiltä tai valtiolta. Kunnat ovat alkaneet kilpailuttaa ostopalveluja, verrata tarjolla olevien palveluiden hintaa ja laatua määrittelemiensä kriteerien perusteella. Tässä on lastensuojelun laadun toinen haaste: vertailun kohdistamiseksi lapsen kannalta olennaisiin asioihin tarvitaan yhtenäistä, vakiintunutta hoidon laadunarvioinnin järjestelmää. Kolmantena haasteena on laatuvaatimusten kattavuus. Yksityisten palvelujen lupa- ja valvontamenettely on saamassa ajanmukaisiksi päivitetyt lakisääteiset raamit. Lapsen kannalta on kuitenkin merkityksetöntä, kuka palvelun tuottaa. Laadun varmistuksen pitäisi olla sama kaikkialla. (Laaksonen 2004, 256.)

Sijaishuollon päämääränä on lapsen hyvä huolto, hoito ja kasvatusta siten, kuin se on määritelty lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain ensimmäisessä pykälässä:

”Lapsen huollon tarkoituksena on turvata lapsen tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi lapsen yksilöllisten tarpeiden ja toiveiden mukaisesti. Huollon tulee turvata myönteiset ja läheiset ihmissuhteet erityisesti lapsen ja hänen vanhempiansa välillä. Lapselle tulee turvata hyvä hoito ja kasvatusta sekä lapsen ikään ja kehitystasoon nähden tarpeellinen valvonta ja huolenpito. Lapselle on pyrittävä antamaan turvallinen ja virikkeitä antava kasvuympäristö sekä lapsen taipumuksia ja toivomuksia vastaava koulutus. Lasta tulee kasvattaa siten, että lapsi saa osakseen ymmärrystä, turvaa ja hellyyttä. Lasta ei saa alistaa, kurittaa ruumiillisesti eikä kohdella muulla tavoin loukkaavasti. Lapsen itsenäistymistä sekä kasvamista vastuullisuuteen ja aikuisuuteen tulee tukea ja edistää.” (Valtakunnalliset sijaishuollon laatukriteerit 2004, 13.)

Sijaishuollon laatua on se, että ratkaisujen ensisijaisena kriteerinä on vastaaminen lapsen kokonaisvaltaisiin, kehityksellisiin tarpeisiin, ei jokin muu tekijä. Se edellyttää, että yhteiskunnassa on käytettävissä erilaisia hyvin toimivia vaihtoehtoja erilaisiin tilanteisiin. Se edellyttää myös sitä, että valinnoissa keskitytään siihen, mikä ratkaisu parhaiten vastaisi juuri tämän lapsen ja perheen tarpeisiin ja auttaisi heitä. (Niemelä 2000, 140.)

Laatukysymys on sosiaalihuollossa moniulotteinen. Laadusta puhutaan monella tasolla; yhteiskuntatasoinen laatu keskustelu voi tarkastella sosiaalisen oikeudenmukaisuuden kysymyksiä, palvelujen priorisointia, työelämän muutoksia tai organisaatioiden tasolla laatu keskustelua voidaan käydä työprosessien ymmärtämisen tasolla. Laatu arvioivat ja vaativat monet tahot; ammattilaiset osaajat, asiakkaat ja palvelun maksajat. Laatu on yksikertaisimmillaan asiakkaan tarpeisiin vastaamista. (Mäntysaari & Maaniittu 1995, 11.)

Laatuun voidaan liittää laatukriteereitä. Kriteeri on eräänlainen laadun mittapuu, jonka avulla voidaan esimerkiksi arvioida, onko palvelun laatu ollut sopivan tasoista, tai toteutuuko hyvän hoidon malli. Lisäksi sen avulla voidaan arvioida, onko pystytty vastaamaan laatuvaatimuksiin tai onko laatutavoitteet saavutettu. (Holma ja Rousu 2004, 7.) Kriteerit osoittavat osaltaan, mitä kaikkea kuuluu hyvään sijaishuoltoon lastensuojelussa. Kriteerejä voi käyttää työvälineenä muun muassa toiminnan suunnittelussa ja johtamisessa, henkilöstön kehittämisessä, toiminnan arvioinnissa, toimintajärjestelmän dokumentoinnissa ja laatu käsikirjan laatimisessa sekä laatuvaatimusten määrittämisessä liittyen sijaishuollon palvelujen hankintaan ja kilpailutukseen. (Valtakunnalliset sijaishuollon laatukriteerit 2004, 49.)

Heinosen (2009) mukaan laatukriteerejä tarvitaan varmistamaan lastensuojelun perustehtävien toteutuminen sekä kiinnittämään huomio tietoon perustuvaan lastensuojelun ohjaamiseen ja johtamiseen sekä avoimesti, suunnitellusti ja ennakoidusti toimivaan palvelujärjestelmään. Sijaishuollossa katse kohdistuu erityisesti sijaishuollon valmistelujen vastuuseen sekä tehtäväjakoihin, vanhempien asiakassuunnitelmaan, lapsen tarpeiden perusteella määräytyvään sijaishuoltopaikkaan, suunnitelmallisuuteen, tiedon välittymiseen ja dokumentointiin, lapsen ja sijaishuollon yhteydenpitoon sijoittavan kunnan työntekijöiden kanssa sekä perheen jälleenyhdistämiseen.

Lastensuojelulaki asettaa kriteerejä laadun hyväksyttävyydelle. Laatukriteereinä käytetään mm. henkilöstön riittävyyttä, palvelujen suunnitelmallisuutta, asiakkaan kuulemista, lapsen edun huomioimista, toiminnan dokumentointia jne. Laitoshuollon laatuun ja sen toteuttamiseen vaikuttavat muun muassa henkilöstömäärä ja koulutustasolle asetettavat vaatimukset. Laatukriteereillä voidaan osaltaan varmistaa toiminnan asianmukaisuus ja palvelujen laadun toteutuminen. Lastensuojelulaissa palvelutoiminnalle asetettavat edellytykset on sinänsä määritelty väljästi. Lähtökohtana kuitenkin on se, että laitoshuollossa

sijaishuolto on järjestettävä lapsen tarpeiden mukaisesti, ei organisaation sanelemista lähtökohdista. Kun lapset eivät aina kykene itse riittävästi ilmaisemaan tahtoaan ja tarpeitaan, ennakkovalvonta sosiaalipalveluiden järjestämisessä on erityisen tärkeää. Vaadittavaan henkilöstötarpeeseen vaikuttavat erityisesti annettavat palvelut, asiakasryhmä sekä asiakkaiden tarpeet ja heidän hoitoisuutensa ja kuntonsa. Henkilökunnan määrään vaikuttavat myös lasten määrä, ryhmä koko, työaikajärjestelyt, tilat sekä tehtävien ja toiminnan järjestämistapa. Henkilöstömäärän ja koulutusrakenteen arvioinnissa on aina otettava huomioon yksikön toiminnallinen kokonaisuus. Hoidettavana olevien lasten tarpeet voivat myös muuttua, joten henkilöstötarvetta tulee arvioida joustavasti koko ajan. Laitoshuollon tulee tyydyttää sijoitettuina olevien lasten fyysisten tarpeiden lisäksi heidän henkiset perustarpeensa, erityisesti oikeuden yksityisyyteen ja itsemääräämisoikeuteen, välittämiseen, tunteiden vastaanottamiseen ja niiden huomioimiseen sekä perusoikeudet huomioonottavaan hoitoon. (Räty 2010, 414–415.)

Sijaishuollon toimijat ja Lastensuojelun keskusliitto ovat laatineet sijaishuoltoon valtakunnalliset laatukriteerit. Suomalaisessa sijaishuollossa oli selkeä tarve saada valtakunnallinen laatukriteeristö, joka perustuu erityisesti lastensuojelun sijaishuollon sisällölliseen asiantuntemukseen. Laatukriteerien yhtenä tarkoituksena oli saada sosiaalityöntekijälle varmistus, että lapsi sijoitetaan heti ensimmäisellä kerralla hänelle parhaiten sopivaan paikkaan. Sijaishuollon yhteisissä laatukriteereissä ainoa ero tehtiin ammatillisen työn ja sijaisperheen laadun vaatimusten erossa. Sijaishuoltopaikan on huolehdittava, että sillä on riittävä määrä ammattitaitoista henkilökuntaa vastaamassa sinne sijoitettujen lasten ja nuorten tarpeisiin. Laituri-projektissa kehitettiin suomalaisen sijaishuollon valtakunnalliset laatukriteerit. Kriteerit ohjaavat tarkastelemaan sijaishuoltoa lapsen näkökulmasta ja ne osoittavat, mihin sijaishuoltopaikan toiminnassa pitäisi kiinnittää huomiota sijaishuollon laatua arvioitaessa. Kriteeristön avulla yksiköt voivat itse kartoittaa ja kehittää omaa toimintaansa ja kuvata palvelun käyttäjille laadunvarmistusmenetelmiään. Myös sijoituksia tekevät työntekijät tarvitsevat kriteereitä sen varmistamiseksi, että lapsi sijoitetaan heti ensimmäisellä kerralla hänelle parhaiten sopivaan paikkaan. Kriteeristö helpottaa kunnissa myös sijoitusten seuranta ja palveluntuottajien kilpailuttamisen painopisteiden pohtimista ja puitesopimusten tekemistä. Lisäksi laatukriteeristö voi toimia tukena läänitasolla toimintalupia harkittaessa ja sijaishuoltopaikkojen valvonnassa. Kriteeristön toivotaan tekevän sijaishuoltoa läpinäkyväksi lapsille ja nuorille sekä heidän perheilleen, päättäjille ja suurelle yleisölle. (Laituri-projekti 2004.)

Rousun (2006, 7) mukaan lastensuojelussa on kyse kovan vastuun yhteiskunnallisesta palvelusta, jonka laadusta kunta vastaa myös ostamiensa palvelujen osalta. Kunnan ostaessa palveluja laadun valvonta vaatii myös paljon kunnan työvoimaresursseja. Siksi esimerkiksi juuri lastensuojelun sijaishuoltopalvelujen kasvavat tarpeet on herättänyt monissa kunnissa pohdinnan kuntien yhteisten sijaishuoltoyksiköiden perustamisesta pelkän palvelujen ostamisen sijaan.

Onnistuakseen ja ollakseen laadukasta ihmisten kanssa tehtävä työ edellyttää ihmisläheisiä arvoja, toimintaperiaatteita ja – menetelmiä. Se on laadun perusedellytys, jonka puuttumista ei myöskään lastensuojelutyössä ja sijaishuollossa voida korvata upealla toimintaympäristöllä tai muilla ulkoisilla resursseilla tai laatutekijöillä. Laadukkaasta työskentelystä ei sijaishuollon yksikössäkään voida puhua, ellei sillä ole kirjattuna yhdessä pohdittuja ja sovittuja arvoja ja eettisiä toimintaperiaatteita ja niiden pohjalle rakennettuja toimintakäytäntöjä ja – menetelmiä. (Partanen 2005, 7-11.)

3.4 Sijaishuollon arviointi ja valvonta

Sosiaali- ja hyvinvointipalvelujen arvioiminen on ongelmallista, koska toiminnan tulosten mittaaminen ei määrällisillä tuottavuus- ja taloudellisuusmittareilla anna aikaansaannoksista riittävää ja oikeaa kuvaa. Hyvinvointipalveluissa ei pelkkä suorite tai tuotettu palvelu osoita sen vaikuttavuutta asiakkaalle, vaan tärkeää on myös itse palvelutapahtuma, sen saatavuus ja riittävyys sekä asiakkaan palvelun toimivuus. Lastensuojelu on kokonaisuus, johon kuuluu erilaiset avohuollon tukitoimet, huostaanotto, sijoitus sekä jälkihuolto. Lastensuojelu muodostaa prosessin, joka voidaan osoittaa alkavaksi ja päättyväksi ja jonka toteutukseen sisältyy erilaisia toimintoja ja toimijoita. Prosessinomaisuudestaan johtuen sijaishuollon tarkastelu erillään muusta lastensuojelusta on hieman väkivaltaista, koska edeltävien toimenpiteiden onnistuneisuus vaikuttaa myöhempien vaiheiden onnistumiseen. (Arponen 2005, 166–168.)

Pösön ja Salomaan mukaan (2002, 56–57) lastensuojelu käsitteenä, toimijana, toimijakenttänä, taustoiltaan ja vaikutuksiltaan on laaja, moni-ilmeinen ja moninainen. Lastensuojelun ohjauskäytännöt ovat myös moninaisia, mutta paikoin ne ohjaavat

lastensuojelun käytäntöjä vain satunnaisesti ja hajanaisesti. Uudet ohjausmallit korostavat erityisesti kuntien välisen asiantuntemuksen ja palvelujen jakamista. Lastensuojelua ohjataan normiohjauksella, resurssiohjauksella sekä informaatio-ohjauksella. Normiohjaus liittyy lastensuojelulakiin. Lastensuojelulaki on sääntelytekniikaltaan ongelmallinen. Samaan lakiin on pyritty sijoittamaan hyvinvointivaltiollinen, puitesääntelyä käyttävä yksilöille oikeuksia tarjoava palvelulaki ja toisaalta oikeusvaltiollinen – yksilön oikeusturvaa korostava – ja täsmällistä yksityiskohtaista sääntelyä edellyttävä interventiolaki. Ongelmat näkyvät käytännössä erityisesti avohuollon tukitoimien kohdalla. Kuntien välillä voi olla huomattavia eroja avohuollon palvelujen määrässä ja palvelumuodossa. Huostaanoton yhtenä edellytyksenä on avohuollon tukitoimien riittämättömyys mutta, kuten Oulasvirran ynnä muiden (2002, 118) teoksessa todetaan, avohuollon tukitoimien palveluvalikoiman vaihtelevuus merkitsee erityisesti tahdosta riippumattomassa huostaanotossa oikeusturvan kannalta riittämättömästi kontrolloitua edellytystä.

Lisäksi lastensuojelussa puhutaan resurssiohjauksesta. Käytäntö on osoittanut, että lastensuojelun resursointi ei ole riittävällä tasolla. Puutteita on sekä rahallisesti että henkilöstömääräisesti. Resurssiohjauksen lisääminen tuntuukin välttämättömältä. Käytännössä liian useat lapset joutuvat odottamaan lastensuojelun palveluja liian pitkään resurssipulan takia. Lisäksi huostaan otetut lapset saattavat joutua odottelemaan sijoitusta kotonaan, epävakaisissa olosuhteissa koska vastaanottopaikat sekä sijoituspaikat ovat täynnä. Tällä hetkellä valtio pyrkii tukemaan kuntien lastensuojelua kerroinjärjestelmällä entisen tasausjärjestelmän sijaan. Aika näyttää riittävätkö resurssit saavuttamaan tyydyttävän palvelun tason. (Oulasvirta ym. 2002, 118.)

Informaatio-ohjauksen mukaan näyttää siltä, että lastensuojelun säädöskokonaisuuden soveltamiseen kaivataan ohjeita ja erilaisia oppaita. Oikeuslaitoksen kautta tulevan jälkiohjauksen runsaus on merkki ensisijaisemman, ennalta vaikuttavan ohjauksen puutteista. Ohjauksen yhtenä keskeisenä tehtävänä tulee olla asenteisiin vaikuttaminen. Kunnallinen päätöksenteko toimii tärkeänä kohteena, jotta lastensuojelu tulee priorisoitua riittävästi resursseja jaettaessa. Lastensuojelusta tulisi luoda mielikuvaa tukea ja palveluja tarjoavana toimintana, ei ensisijaisesti yksilöiden ja perheiden asemaan puuttavana ja sitä kontrolloivana järjestelmänä. (Oulasvirta ym. 2002, 118.)

Valvonnalla tarkoitetaan toiminnalle annettujen edellytysten ja laillisuuden toteutumista. Valvonta nähdään usein negatiivisena, virheiden ja epäkohtien hakemisena. Valvonta on kuitenkin toiminnan edellytysten varmistamista joko etukäteen, prosessin aikana tai jälkikäteen. Valvonnalla pyritään varmistamaan, että palveluiden ostajat ja käyttäjät voivat luottaa siihen, että heidän hankkimansa ja käyttämänsä palvelu täyttää luvatut edellytykset. Joskus valvonta voi olla puuttumista ilmenneisiin epäkohtiin. Tällöinkin pyrkimyksenä on, että korjaavilla toimenpiteillä voidaan varmistaa toiminnan jatkuvuus. Sijaishuollon valvonnassa on erityisen tärkeää pyrkiä ennakoimaan se, ettei lapsen hoito ja kasvatusta vaarannu tai keskeydy lastensuojeluyksikköjen toiminnassa ilmenneistä puutteista johtuen. (Arponen 2005, 178.)

Kunnan, jonka alueella yksityinen perhekoti tai lastensuojelulaitos suunnittelee toimintaansa, on omalla lausunnollaan arvioitava, soveltuuko toimintayksikkö kunnan muuhun palvelujärjestelmään ja onko kunta valmis vastaamaan toimintayksikön tarvitsemista palveluista, kuten perusopetuksen järjestämisestä toimintayksikköön sijoitetuilla lapsille. Kunnan lisäksi valvontaa toteuttavat Aluehallintovirastot. Aluehallintovirasto vastaa yksityisten perhekotien ja lastensuojelulaitosten luvan myöntämisestä. Lupamenettelyllä pyritään ennakolta arvioimaan, täytyvätkö yksikön toiminnan edellytykset. Aluehallintovirastojen suorittama yksityisten sosiaalipalveluiden valvonta perustuu lainsäädäntöön. Sijaisperheiden osalta koko toiminnan valvontavastuuta ei ole määritelty millekään kunnalle ja kukin sijoittaja valvoo oman sijoittamansa lapsen hoitoa ja kasvatusta. Yksityisten perhekotien ja lastensuojelulaitosten toiminnan arviointia suorittavat Aluehallintoviraston valvonnasta vastaavat viranhaltijat yhdessä kuntien sosiaaliviranomaisten kanssa tehtävillä tarkastuskäynneillä ja muulla yhteydenpidolla lastensuojeluyksiköihin. Näistä käynneistä laaditaan kirjalliset tarkastuskertomukset, jotka toimitetaan yksikölle sekä sijainti- ja sijoittajakunnille. Valvontakäynneillä arvioidaan toiminnan kokonaisuutta: lasten tilannetta sekä toiminnassa, henkilöstössä, toimitiloissa tai palveluissa tapahtuneita muutoksia. Sijaintikuntien valvontakäytännöissä ei ole yhtenäisyyttä ja Aluehallintovirastojen tarkastajille kuuluva valvontatehtävä koetaan usein riittämättömäksi. Hyvän yhteistyön ja toiminnan puutteiden varhaisen puuttumisen mahdollistamiseksi valvontaan tulisi lisätä resursseja niin, että tarkastuksia olisi mahdollisuus tehdä nykyistä useammin. (Arponen 2005, 178–183.)

Sijaishuollon eri toimintamuotojen valvontaa ja arviointia on eri organisaatioilla ja jokainen tekee arviointia oman osaamisensa ja oman tarpeensa näkökulmasta. Yhteinen näkemys jää puuttumaan. Arviointia ei tehdä myöskään vielä säännönmukaisesti. Yhteistä kaikille sijaishuollossa toimiville, sekä sosiaalityöntekijöille, sijaisperheille, perhekodeille ja lastensuojelulaitoksille että sijaishuoltoa arvioiville ja valvoville on sijaishuollolta edellytettävä toiminnan näkyväksi tekeminen sekä tuloksellisuuden ja vaikuttavuuden osoittaminen. Sijaishuollon palveluille riittää tulevaisuudessakin kysyntää. Sijaishuollon monipuolisen palveluvalikoiman turvaamiseksi on eri toimintamuodoille löydettävä selkeät tavoitteet, toiminnan sisältöjen ja prosessien kuvaukset ja laatumittarit, jotka helpottavat palveluiden valintaa ja niiden arviointia. Kaikkien sijaishuollosta vastaavien tahojen velvollisuus on sijoitettujen lasten hyvän tulevaisuuden turvaamiseksi kehittää ja arvioida oman toimintansa laatua. Sosiaalitoimen, sijaishuollon palveluja tuottavien sekä toiminnan valvojien tulee pyrkiä kehittämään yhteneväisiä laatukriteerejä, joiden pohjalta sijaishuoltoa voidaan arvioida eri näkökulmista ja osoittaa sen tuloksellisuutta ja vaikuttavuutta. Tavoitteena tulee olla jokaiselle huostaan otettavalle lapselle asuinkunnasta riippumatta hänen tarpeitaan vastaava sijaishuoltopaikka. (Arponen 2005, 187.)

Aina sijoitus ei poista vaikeuksia lapsen elämästä. Lapsi voi myös sijoituspaikassaan joutua kokemaan kiusaamista, mitätöintiä, väkivaltaa ja ohittamista (Pösö 2004). Epäoikeudenmukaista kohtelua kokevat sijoitetut lapset ovat äärimmäisen suojattomia, moneen kertaan haavoittuneita ja traumatisoituneita (Rautio 2004, 74). Heillä on tarve puhua kohtelustaan ja pohtia sen oikeutusta. Sijoitusten valvominen ja avun tarpeessa olevien lasten löytäminen ja auttaminen on sosiaalityön ammattilaisille tärkeä, vastuullinen ja vakava tehtävä (Hurtig 2006, 190).

Valtiontalouden tarkastusviraston tarkastus osoitti sijaishuollon ja erityisesti toimeksiantosuhteisen perhehoidon valvonnan olevan puutteellista. Kaikki kunnat eivät miellä riittävästi olevansa vastuussa valvonnasta. Tämä koskee etenkin sijaishuoltoyksiköiden sijoituskuntia. Kuntien riittämätön valvonta on sidoksissa myös resursseihin sekä pätevien työntekijöiden määrään ja vaihtuvuuteen. Tarkastusvirasto katsoo, että sosiaali- ja terveysministeriön on kiinnitettävä erityistä huomiota siihen, että kunnat hoitavat valvontatehtävänsä sekä laitos- että perhehoidossa. Kuntien suorittama valvonta on ensiarvoisen tärkeää, etenkin koska aluehallintovirastoilla ei tarkastuksen perusteella ole resursseja kattavaan valvontaan. Valvontakäyntejä tehdään harvoin, käynneillä tulee esiin

vakaviakin puutteita ja osa valvontakäynneistä jää pintapuolisiksi tilojen ja muiden perusasioiden tarkastamiseksi. Laissa yksityisistä sosiaalipalveluista valvontaa pyritään parantamaan omavalvontasuunnitelmien avulla. Tarkastuksen perusteella puutteet valvonnassa ovat kuitenkin niin suuret, että jatkossakin tarvitaan ulkopuolisen tahon suorittamaa valvontaa ja sen varmistamista, että aluehallintoviranomaisilla on asianmukaisen valvonnan edellyttämät resurssit. (Tuloksellisuustarkastuskertomus 2012).

3.5 Raha haastaa sijaishuollon markkinat?

”Suurin murros lastensuojelun lastenkotipalvelujen kehittämisessä ei ole tapahtunut perustuen sosiaalityön, pedagogiikan, kriminologian, lapsuuden sosiologian tai lapsen oikeuksien oppien mukaan tapahtuvaan laitoshoidon kehittämiseen, vaan tätä kehitystä on johtanut erityisesti 2000-luvulla pikemminkin kapitalistinen markkinalogiikka. Yhä suurempi osa lastensuojelun sijaishuollon palveluista tuotetaan yksityisillä markkinoilla. Tämän päivän lastensuojelun sosiaalityön haasteena onkin, miten markkinoiden ehdot sovitetaan yksittäisen lapsen tarpeisiin ja lapsen etuun.” (Eronen 2012, 33.) Palvelujen järjestämiseen liittyvä kilpailuttamislainsäädäntö on tullut osaksi myös lastensuojelun laitoshoidon käytäntöjä. Sijaishuolto on aina viimesijainen toimi lastensuojelussa, kun avohuollon tukitoimet ovat todettu riittämättömiksi. Sijaishuolto, varsinkin laitoshuolto on kallista. Kilpailutusta perustellaan usein paremmalla hinta-laatu suhteella. Lastensuojelun laitoshuollon kilpailutuksen tavoitteena on löytää haavoittuvissa olosuhteissa eläville lapsille ja nuorille mahdollisimman hyvin heidän tarpeisiinsa vastaavia hoitopaikkoja, jotka ovat hinta-laatusuhteeltaan parhaita. Kilpailutus sijaishuollon laitospalveluissa on suhteellisen uusi asia ja kilpailutukseen liittyvien laatukriteerien määrittely on haastavaa.

Huostaanotosta tiedetään, että valtaosa niistä tehdään asianosaisten suostumukseen pohjautuen. Selvitys osoittaa, että tahdonvastaisia huostaanottoja tehdään ennen kaikkea murrosikäisten kohdalla. Sijaishuollosta puolestaan tiedetään, että yhä enemmän lapsia sijoitetaan laitoksiin. Viime vuosien kehityslinjassa nimenomaan perhehoidon osuus on vähentynyt. Samanaikaisesti yksityisten laitosten määrä on suuri: yksityiset palveluntuottajat kattavat nyt 70 prosenttia sijaishuollon palveluista. Nyt puhutaankin jo perustellusti sijaishuollon markkinoista. Sijaishuoltopaikat moninaistuvat, erikoistuvat, tuotteistavat toimintaansa ja ehkä kilpailevatkin keskenään tuottaessaan palveluita lastensuojelulle.

Sijaishuoltomarkkinoiden synty ja vahvistuminen ovat tärkeitä asioita keskusteltavaksi osana suomalaisen lastensuojelun ja yhteiskuntapolitiikan kehityslinjoja. (Puustinen-Korhonen & Pösö 2010, 10.)

Yleisesti omaksutun käsityksen mukaan lapsiin ja nuoriin satsaaminen ei ole kuluerä vaan investointi, jota ilman yhteiskunnalla ei ole jatkuvuutta eikä hyvinvointia. Kuitenkin lapsiin ja nuoriin kohdistuvat satsaukset elävät suhdanteiden mukaan. Taantumassa ensimmäisenä leikataan lasten, nuorten ja lapsiperheiden palveluista. Yhteiskunnan pahoinvoinnin taakse on helppo piilottaa yksilöllinen kärsimys. Yhdenvertainen mahdollisuus saada palveluita ja toteuttaa itseään liittyy vahvasti kansanterveyteen.

Perhehoito asetetaan uuden lastensuojelulain mukaan ensisijaiseksi sijoituspaikaksi. Tarkoitus ei kuitenkaan ole asettaa perhe- ja laitoshoidon vastakkain eikä kyse ole palveluiden paremmuudesta, vaan arvovalinnasta. Jokaisella lapsella tulisi olla oikeus asua perheessä, koska perheen katsotaan useimmiten olevan paras paikka lapselle sekä myös nuorelle. On selvää, että lastenkoteja tarvitaan edelleen mutta niiden rooli muuttuu vaativan hoidon yksiköiden suuntaan.

Lapsen huostaanotto koskettaa lapsen lisäksi monia ihmisiä, monin eri tavoin. Julkisuudessa käydyin keskustelun kautta huostaanotosta jää usein mielikuva yksittäisen työntekijän mielivaltaisesta toiminnasta. Sosiaalityön ensisijainen tehtävä on huostaanoton avulla saattaa lapsi turvaan ja järjestää lapselle virikkeitä antava kasvuympäristö, turvata tasapainoinen ja monipuolinen kasvu ja kehitys. Tehtävä ei ole helppo, koska kaiken juridisen päätöksenteon lisäksi on huolehdittava lapsen yksilöllisten tarpeiden huolehtimisesta, lapsen tarpeita vastaavan sijaishuoltopaikan valinnasta, vanhempien kuntoutuksesta sekä lapselle läheisten ihmisten kartoituksesta. Jotta huostaanotolla saavutettaisiin lapsen etu, tulisi kaikkia prosessin osa-alueita hoitaa hyvin ja eri osapuolten tuskaa helpottaen. Huostaanotto ja sijoitus on traumaattinen kokemus lapselle, mutta myös vanhemmille ja muille läheisille. Ensiarvoisen tärkeää onkin turvata sosiaalityölle ja sijaishuoltopaikoille riittävät resurssit ja vanhempien kanssa yhteistyöhön perehtyneet työntekijät varmistamaan, että kaikki osapuolet saadaan toimimaan lapsen parhaaksi. Hyvä yhteistyö eri osapuolten välillä helpottaa lapsen asettumista uuteen sijaishuoltopaikkaan ja mahdollistaa tapaamiset sekä turvaa lapsen yhteydenpidon vanhempiin ja läheisiin.

Käytännössä sijaishuoltopaikan valintaan vaikuttavat muutkin asiat kuin hinta. Palveluntuottajia valitaan useita, että tilaaja voi varmistua palvelun riittävästä kapasiteetista. Lapselle valitaan hänen yksilöllisiä tarpeitaan parhaiten vastaava sijaishuoltopaikka lastensuojelulain edellyttämin perustein palveluntuottajan vapaan kapasiteetin mukaan tarjouskilpailussa hyväksytyiltä palveluntuottajilta hankintapäätöksen mukaisessa edullisuusjärjestyksessä. Lapselle voidaan hankkia palvelu myös suoramarkintana myös kilpailutuksessa hyväksytyjen palveluntarjoajien ulkopuolelta, jos hyväksytyt palveluntarjoajat eivät pysty palvelua tarjoamaan tai jos lapsen etu niin vaatii. Suoramarkinnan perusteet kirjataan lapsen asiakastietoihin ja siitä tehdään erillinen päätös.

4. LAPSEN OIKEUDET JA SIJAISHUOLTO

4.1 Lapsen oikeus osallisuuteen ja hyvään lapsuuteen

Jokainen aikakausi tuo lapsuuden tutkimukseen oman värinsä, samoin tekee jokainen tieteenala. Lapsuus muokkaantuu aikakauden värien mukaan, se sopeutuu sille asetettuihin vaatimuksiin ja luo nahkaansa käärmeen tavoin. Lämsän (1999, 23–27) mukaan lapsuuden yhteiskunnallisessa konstruoinnissa voidaan erottaa kaksi perusnäkemystä. Perinteisessä lapsuuskäsityksessä lasta tarkkaillaan ennen muuta suhteessa aikuiseen, aikuisen huolenpidon ja hoivan kohteena (objektinäkökulma). Uudemmassa lapsuuskäsityksessä korostetaan lapsuuden asemaa itsenäisenä elämänvaiheena, joka on tärkeä sinänsä, eikä vain kasvamista aikuisuuteen. Myös lapset ovat itsenäisiä subjekteja (subjektinäkökulma) ja heillä on omat vanhemmista ja perheestä riippumattomat oikeutensa ja tarpeensa, jotka on otettava vakavasti. On väitettävissä, ettei lapsuus suinkaan ole yksinomaan valmistautumista yhteiskuntaelämään ja siinä toimimiseen, vaan se on jo itsessään ”elämää” ja osallisuutta yhteiskuntaelämään. Lapset rakentavat aktiivisesti omaa elämäänsä ja elinympäristöään ja osallistuvat niin tehdessään myös ympäristönsä muovaamiseen. Heidät esitetään aktiivisina sosiaalisina toimijoina, joiden tekemiset ja niiden vaikutukset eivät rajoitu vain heille varattuihin pedagogisiin elämänpiireihin, vaan koskettavat alueita talouteen, politiikkaan ja kulttuuriin asti.

Voimassa olevassa lapsilainsäädännössä (Lastensuojelulaki 417/2007) korostetaan lapsen subjektiivisia oikeuksia. Perhettä, toisin sanoen vanhempia, ei mielletä enää lapsen puhemieheksi, vaan lapsella katsotaan olevan yhä enemmän oikeuksia ja suoria suhteita julkiseen valtaan päin. Lapsen mielipiteitä ja toiveita on kuultava. Lapsen edun kuuleminen vaatii eettistä ja moraalista pohdintaa, jossa hyvin oleellista on lapsen kuuleminen. Lasta on siis kuultava ja kuuleminen on tehtävä lapsen ehdoilla. Sosiaalityöntekijöiden väliintulot lapsen elämään voivat olla hyvinkin merkittäviä, koska lastensuojelussa sosiaalityöntekijän vallankäyttömahdollisuudet ovat varsin suuret. Työntekijähän voi päätöksillään muuttaa lapsen elinympäristöä ja olosuhteita perusteellisesti. On tärkeää huomata, että hyvässä uskossa tehdyt päätökset saattavat olla kohtalokkaita lapselle, jos hänelle ei ole annettu mahdollisuutta osallistua hänen elämäänsä koskeviin päätöksiin. Lämsän (1999, 23–27) mukaan lapsen edun tulkinnoissa erilaiset lapsuuskäsitykset kietoutuvat yhteen ja saavat erilaisia painotuksia. Hurtigin (2006, 167) mukaan ”perheen ja lapsen auttamisessa on

tärkeintä tavoittaa lapsen näkemys asioista. Ammatilaisen ja lapsen kohtaamista sosiaalityössä määrittää ajatus siitä, että lapsi tietää jotain, jota kukaan muu ei voi tietää.”

Lapsen kokemuksia on kuunneltava hänen elämäänsä koskeissa asioissa. Lapsen tahti samoin kuin hänen aikakäsityksensä on erilainen kuin aikuisella. Aikuinen arvioi, pohtii ja kyseenalaistaa menneisyyttä, lapsi vastaavasti ei. Lapsen arki on siinä hetkessä, joka on tässä ja nyt. Lapsi kaipaa arjen tahtiin hitautta ja leppoisuutta – rauhaa kavereiden kanssa leikkimiseen, yhdessäoloa vanhempiensa kanssa. Kokemuksen näkökulmasta lapsen tahti on erilainen kuin vanhempien ja yhteiskunnan luoma arjen tahti. Lapsen arjen rytmillä ja tahdilla on heille ominainen luonteensa, kiireetön ja joustava. Aikuisten olisi opittava tiedostamaan ja ymmärtämään, millaisen arvon ja merkityksen lapsen äärelle pysähtyminen tuovat elämään. Aikuiset eivät ole vain opettajia, vaan myös oppijoita lasten rinnalla. (Kyrönlampi-Kylmänen 2007, 195.)

Lapsella on oikeus hyvinvointiin ja tasapainoiseen kasvuun omana itsenään. Koska lapsi syntymänsä jälkeen on monta vuotta riippuvainen vanhemmistaan ja muusta ympäristöstään, on aikuisten tärkeä velvollisuus huolehtia tämän oikeuden toteutumisesta. Yhteisön ja yhteiskunnan velvollisuus on tulla apuun, kun perheen tai muun lähiyhteisön voimavarat ehtyvät tai niitä ei ole. Lapsen ja nuoren psyykkistä kehitystä ohjaavat oma biologinen varustus, ympäristön ihmissuhteet sekä yhteiskunnan voimavarat ja arvostukset. Kehityksen häiriintyessä lapsi tai nuori tarvitsee apua ja tukea oman hyvinvointinsa ja kehityksen suunnan korjaamiseksi. Aikuisten tehtävä on pitää huoli lapsista. Asiantuntijoiden tulee pitää huoli siitä, että apua tarvitsevat lapset saavat kaiken mahdollisen avun ja päättäjien täytyy turvata lasten mahdollisuus terveeseen lapsuuteen ja hädän hetkellä tarjota resurssit ongelmien hoitoon. (Räsänen, Moilanen, Tamminen & Ahmqvist 1998, 5.)

”Lapsi tarvitsee kasvaessaan vanhempiensa ja muiden ympäröivien aikuisten läsnäoloa ja huolenpitoa. Aikuisten tehtävänä on tarjota lapselle hoitoa ja tukea lapsen kehitystä ja kasvua vastuulliseen aikuisuuteen. Lapsi tarvitsee vähintään yhtä turvallista aikuissuhdetta varhaislapsuudestaan lähtien. Aikuisen tehtävänä on olla aidosti läsnä lapsen elämässä, välittää siitä, mitä lapsi tekee ja missä hän on. Aikuisten toiminnan on tärkeää olla johdonmukaista ja kannustavaa. Lapsen yksilöllisiä tarpeita pitää huomioida ja lasta kuunnella mutta aikuisen vastuuta tulee käyttää päätöksiä tehtäessä. Arjen säännöllisyys ja ennustettavuus on tärkeää. Lapsen selviytymistä auttavat avoin ja positiivinen luonne. Ujo ja

arka lapsi saattaa tarvita enemmän tukea selviytyäkseen. Ihanteellinen yhteiskunta tukee monipuolisesti niitä lapsia ja perheitä, jotka tarvitsevat paljon apua ja tukea selviytyäkseen vaikeuksista ja haasteista, sillä siten tarjotaan tasavertaiset mahdollisuudet ja tuetaan lapsen oikeuksia suojeluun, osallisuuteen ja osallistumiseen.” (Korhonen-Puustinen ja Pösö 2010, 6-7.)

Tämän hetken odotukset vanhemmuutta kohtaan ovat kovat. Helppoa ei ole varttua aikuiseksikaan. Lapsiin ja nuoriin kohdistuu ristiriitaisia odotuksia samalla kun lähitulevaisuus on erilaisten globaalien ja ekologisten riskien värittämää. Toistuva julkinen puhe nuorten pahoinvoinnista, nuorten syrjäytymisestä tai syrjäytymisvaarassa olevista nuorista jättää omat jälkensä siihen, miten lapsuuttaan ja nuoruuttaan elävät näkevät itsensä ja elämänsä. Lapset ja nuoret joutuvat lunastamaan paikkansa ajalle jokseenkin tyypillisessä kielteisessä lapsuus- ja nuoruuskuvassa. Lastensuojelun asiakkaina olevat ja sijaishuoltoon sijoitetut lapset ovat kuten lapset ylipäänsä. He tarvitsevat samoja asioita kuin kaikki muutkin lapset. Heidän joukossaan on sairaita, vammaisia, reippaita, ujoja, herkästi murtuvia tai vahvoja selviytyjiä – monin muunlaisin tavoin erilaisia lapsia. Jotakin pysyvyyttä ja jatkuvuutta on yleensä rikottu silloin, kun lapsi sijoitetaan pois omasta kodistaan. Näitä säröjä on jo ennen sijoitusta, mutta niitä voi olla myös sijoituksen aikana. Erityisen tärkeää on, että sijaishuollossa vahvistetaan pysyvyyttä ja jatkuvuutta eikä jatketa niiden rikkomista. (Emt., 7.)

Lastensuojelun asiakkaana olevien lasten ja nuorten määrä on jatkuvasti kasvanut. Yhä useamman lapsen ja nuoren elämänpolku, kasvuolot ja tulevaisuus muotoutuvat viranomaisten päätösten varassa. Huostaan otettuja lapsia oli vuoden 2008 lopussa vajaa 11 000. Myös näillä lapsilla on oikeus tavalliseen, hyvään lapsuuteen ja pysyviin kasvuolosuhteisiin. Sijoitettu lapsi saattaa ”seilata” kodin ja vaihtuvien sijaishuoltopaikkojen välillä aina 18 ikävuoteen asti. Laki ei mahdollista olosuhteiden vakiinnuttamista pysyvällä huostaanotolla edes silloin, kun lapsella ei ole käytännössä mitään mahdollisuutta koskaan palata biologiseen perheeseensä. (Korhonen-Puustinen & Pösö 2010, 3.)

4.2 Lapsen oikeuksien toteutuminen sijaishuollossa

”Jokaisella lapsella on oikeus turvalliseen ja virikkeitä tarjoavaan tasapainoiseen kehitykseen sekä erityiseen suojeluun. Jos kuitenkin nähdään, että avohuollon tukitoimenpiteet eivät riitä lapsen hyvän elämänlaadun takaamiseen, on viranomaisilla velvollisuus ottaa lapsi huostaan ja huolehtia jatkojärjestelyistä” (Sinkkonen & Pihlaja 1999, 100–101.) Huostaanotto on myös yksilöllisesti merkittävä tapahtuma. Se koskettaa sekä sijoitettua lasta että hänen läheisiään. Huostaanoton vaikutukset ulottuvat pitkälle aikuisuuteen tai jopa vanhuuteen. Toistaiseksi tiedetään hyvin vähän siitä, millaisia kehityskulkuja huostaanotto on ollut käynnistämässä ja mahdollistamassa. Olemassa olevat vähäiset tutkimukset viittaavat siihen, että huostaanotto on voinut olla tukemassa tavanomaista nuoruutta ja aikuisuutta, mutta yhtä lailla huostaanoton jälkeiseen kehitykseen on voinut kuulua monia riskejä ja ongelmia sekä tasapainottelua näiden kahden kehityskulun välillä. (Puustinen-Korhonen ja Pösö 2010, 8.)

Lastensuojelulaki (417/2007) edellyttää lapsen tarpeisiin nähden parhaan mahdollisen sijaishuoltopaikan valintaa (50§). Yksittäisten lasten kannalta sijaishuoltopaikan löytyminen voi kuitenkin perustua tarpeettoman usein sattumaan: tarjolla olevat sijoituspaikat määrittävät silloin lapsen sijoituspaikan valintaa enemmän kuin lapsen tarpeet. Toistaiseksi Suomessa on käyty erittäin vähän asiantuntijakeskustelua sijaishuoltopaikan ja lasten tarpeiden ja oikeuksien välisestä suhteesta. Sijaishuoltopaikan valintaa käsittelevää tutkimusta ei juuri ole. Sijaishuoltopaikan valinta sekä sen pysyvyys/vaihtuvuus ovat tärkeitä ja välttämättömiä asioita arvioitavaksi silloin, kun puhutaan sijoitetun lapsen kasvuolosuhteista. Sijaishuoltopaikassa eletty aika on iso osa lapsen elämää iloineen ja suruineen. Lapsen kannalta ei ole kyse ”kodin ulkopuolella olemisesta” tai ”sijaisjärjestelystä, kyse on lapsen elämästä ja kodista tässä ja nyt. (Puustinen-Korhonen & Pösö 2010, 11.)

Lapsen siirtyminen sijaishuoltoon tulee toteuttaa hallitusti ja lasta järkyttämättä. Lapsen ikä ja kehitystaso on otettava huomioon ja hänen turvallisuuttaan on kaikin tavoin vahvistettava. Omat vaatteet ja tavaratkin ovat tärkeitä. Pieni lapsi tarvitsee mukaansa vaikkapa tutunhajuinen unirätin. Siirtymisen yhteydessä häntä on hyvä pitää sylissä ja kertoa rauhoittavasti, mitä on tapahtumassa ja, että hänestä pidetään huolta. Myös isommat lapset tarvitsevat runsaasti tukea ja aikuisen lähellä oloa. Näissä tilanteissa kaivataan erityisesti kykyä ja taitoa kuulla ja vastaanottaa lapsen kokemukset, havainnot ja tunteet. (Taskinen 2007, 80.)

Lapsen huostaanotto on paljon työpanosta ja asiantuntemusta vaativa prosessi, mutta lastensuojelutyö ei lopu huostaanottoa ja sijaishuoltoa koskeva päätöksen tekemiseen. Myös tämän päätöksen jälkeen lapsen sijoituksen aikaisen sosiaalityön pitää jatkua laadukkaana ja lainmukaisena. Lapsella ja lapsen vanhemmilla on oikeus hyvään sosiaalityöhön myös lapsen sijaishuollon aikana. Lapsella on erityisiä oikeuksia, kun hänet on sijoitettu kodin ulkopuolelle. Niihin tulee kiinnittää huomiota ja ne tulee turvata koko lapsen sijaishuollon ajan. Lapsella on sijaishuollon aikana oikeus muun muassa laadultaan hyvään sosiaalihuoltoon, oikeus hyvään kohteluun sekä oikeus tarpeitaan vastaavaan sijaishuoltopaikkaan. Tämän lisäksi lapsella on oikeus tavata hänelle läheisiä ja turvallisia henkilöitä sekä sosiaalityöntekijää tai muuta lastensuojelun työntekijää. Sijaishuollossa lapselle on turvattava oikeus saada tietoa omasta tilanteestaan sekä käyttövarojen saaminen, jonka avulla opetetaan lapselle muun muassa rahan käyttöä. (Saastamoinen 2010, 1.) Lapsen oikeuksien toteutumisesta sijaishuollon aikana vastaavat lapsen sijoittajakunnan sosiaaliviranomaiset, sijaishuoltopaikan työntekijät sekä lapsen vanhemmat. Kaikki nämä osapuolet ovat velvollisia toimimaan yhteistyössä lapsen oikeuksien toteuttamiseksi. (Saastamoinen 2008, 21.)

On merkityksellistä huomioda, että lapsi kasvaa ihmissuhteissa. Ihmissuhteiden pysyvyys tulee ottaa aiempaa vanhemmin lastensuojelun laadun kriteeriksi. Sijaishuollon asiakkaana olevan lapsen kannalta kyse on suhteista biologisiin vanhempiin, sijaisperheeseen, laitoksen henkilökuntaan, kunnan sosiaalityöntekijään, kavereihin sekä sukulaisiin. Nykyisin lapsi voi jonottaa pitkiäkin aikoja sopivaa sijaisperhettä tai muuten hänelle sopivaa pitkäaikaista sijoituspaikkaa. Paikan valintaa eivät aina ohjaa lapsen tarpeet, vaan se, mistä vapaa paikka kulloinkin sattuu löytymään. Sijaishuoltopaikan tukimuodot eivät kehity välttämättä lapsen tarpeiden mukaan. Jos lapsen tuen tarpeet muuttuvat, hänelle etsitään uusi paikka. Perhehoidon vahvuus on ihmissuhteiden vakaus. Kuitenkin sijaisperheisiin sijoitettujen lapsen suhteellinen osuus on viimeisen kymmenen vuoden aikana vähentynyt 33 prosenttiin. Muissa pohjoismaissa osuus on 60–80 prosenttia. (Puustinen-Korhonen ja Pösö 2010, 4.)

Lastensuojelualalla on monia toisistaan poikkeavia käsityksiä siitä, voiko ja saako biologisia vanhempia korvata. Osa näistä teorioista korostaa biologisen vanhemmuuden korvaamattomuutta ja lapsen ikuista kaipuuta alkuperäisten vanhempiensa luo. Sijoituksen tulee tämän näkemyksen mukaan olla aina väliaikaista. Paluu isän ja äidin tai molempien luo

on silloin aina tavoitteena. Tämä ajatustapa on luonnollinen ja tuottaa hyvän lopputuloksen silloin, kun väliaikainen vaihe lapsen elämässä ei ole liian pitkä ja hyvän vanhemmuuden löytyminen on mahdollista. Ehdottomana toimintalinjana tämä ”relaatioteoria” tuottaa vaikeuksia sellaisilla lapsille, joille paluu vanhempien luo ei kuitenkaan ole mahdollista ja kokeilut tuottavat yhä uudelleen pettymyksen. Lapsi joutuu silloin elämään pitkiä aikoja tai koko lapsuutensa ”odotustiloissa”, jolloin hän menettää mahdollisuuden turvalliseen lapsuuteen. Lapselta voidaan myös odottaa kohtuuttoman suurta kestäkykyä. Elämäntilanteen epävarmuus verottaa koko ajan lapsen kehitysenergiaa. Ristiriitatilanteissa tämän ajatustavan yksipuolisessa korostamisessa on riskinä lapsen tarpeiden syrjäytyminen ja lapsen näkeminen vanhempiensa omaisuutena ja tarpeiden tyydyttäjänä. (Niemelä 2000, 100–101.)

Elämä sijaishuoltopaikassa on osin samanlaista kuin se on itse kunkin jokapäiväisessä elämässä. Syödään, opiskellaan, tehdään töitä, katsotaan TV:tä, surffataan netissä, mietitään seksuaalifantasioita, heitetään hyväntahtoisesti läppää, riidellään, tapellaan, sovitaan, keskustellaan ammatillisesti, arvostellaan muita, mietitään raha-asioita, pohditaan tulevaisuutta. Jokapäiväisten asioiden ohella kysymys on myös vaikeasti ratkaistavista solmukohdista. Pääosin ne liittyvät rajojen asettamiseen teini-ikäisille pojille ja tytöille: Voiko lasta kieltää käyttämästä kännykkää, saako määrätä tupakoinnista, saako lasta puhalluttaa tai voiko häntä pitää kiinni hänen saadessaan niin sanotun primitiivireaktion. (Mahkonen 2005, 143–144.)

Sijaishuollossa tapahtuvan hoidon ja kasvatuksen yleistavoitteena on luoda vakaat edellytykset lapsen tasapainoiselle kasvulle, kehitykselle ja itsenäistymiselle. Tavoitteena on, että lapsen ja nuoren voimat vapautuvat kehittymiseen, niin että hän nuorena aikuisena olisi tasapainossa itsensä ja elämänsä kanssa ja olisi löytänyt oman paikkansa ja elämäntapansa. Tavoitteena on myös, että hänellä on riittävästi keinoja ja henkisiä voimavaroja selviytyä elämän haasteista ja kyky ottaa samalla huomioon toisten ihmisten tarpeet. Eettisten periaatteiden sisäistäminen on tukena elämän eri vaiheissa. Tavoitteiden asettelussa on lähinnä kysymys esteiden poistamisesta ja edellytysten luomisesta lapsen inhimilliselle kasvulla ja kehitykselle. Selkiytynyt, realistinen identiteetti, hyvä itsetunto ja itseluottamus ovat tärkeitä eväitä elämänreppuun. (Niemelä 2000, 113–114.)

4.3 Lapsen oikeus sijaishuoltopaikan pysyvyyteen

Nykykeskusteluissa yhtenä hyvän sijaishuollon kriteerinä pidetään pysyvyyttä, mutta pysyvyys saa eri maiden käytännöissä hyvin erilaisia tulkintoja. Esimerkiksi voidaan pyrkiä ”pysyviin” ratkaisuihin, kuten pienten lasten adoptioon. Toisaalta pysyvyys voi liittyä siihen, miten kauan lapset voivat tukeutua sijaiskasvattajiinsa. Lapsen sijaishuollossa pysyvyyden voidaan myös ymmärtää tarkoittavan yhtä lailla lapsen läheissuhteiden pysyvyyttä, kuulumista paikallisyhteisöön kuin hoidollisten tai koulutuksellisten suhteiden pysyvyyttä. Eronen väitöstutkimuksessa tuodaan julki väite, jonka mukaan ”sijaishuoltoon liittyvissä tutkimuksissa pysyvyyttä ovat harvoin päässeet määrittelemään lapset tai edes sosiaalityöntekijät, vaan pysyvyys on ollut tutkijan luoma käsite ja kovin riippuvainen tutkimuksen taustateoriasta.” (Eronen 2012, 29.)

Sijaishuoltopaikan pysyvyys ja sen lapselle tarjoaman arjen ja suhteiden pysyvyys eivät ole olleet lastensuojelun toiminnan keskiössä. Sijaishuoltopaikat vaihtuvat joidenkin lasten kohdalla hyvinkin usein. Lapsen elämää siirrellään paikasta toiseen. Vaihtoja ei tapahdu ainoastaan laitoshuollossa vaan myös perhehoidossa. Turvallisten ja pysyvien ihmissuhteiden ja kasvuympäristön merkitys on huostaan otetulle lapselle erityisen suuri, koska hänellä on usein jo sijaishuollon alkaessa ollut taustallaan epävakaita ihmissuhteita ja kasvuolosuhteita. (Puustinen-Korhonen & Pösö 2010, 11.)

Sijaishuollon yksi suurimmista haasteista on lasten ja nuorten pallottelu sijaishuoltopaikasta toiseen. Tarja Pösön (2004,12) koulukoteja koskevassa tutkimuksessa ilmeni, että nuoria siirretään toistuvasti uusiin suhteisiin ja yhteisöihin. Nuorta siirrellään lastensuojelun, lasten- ja nuorisopsykiatrisen sekä huumehoidon välillä. Myös Manu Kitinojan (2005) tutkimuksessa koskien koulukoteihin sijoitettujen lasten lastensuojeluasiakkuutta ja kouluhistoriaa ilmeni, että 61,8 % lapsista ja nuorista on ennen koulukoti sijoitusta sijoitettu ainakin kerran kodin ulkopuolelle. Hiitolan (2007, 17) tutkimuksessa tulokseksi saatiin, että lapset olivat olleet keskimäärin kolmessa sijaishuoltopaikassa.

Lapsella on kuitenkin sijoituksensa aikana oikeus pysyvyyteen ja jatkuvuuteen. Tukemalla pysyvyyttä ja jatkuvuutta sijoitetun lapsen elämässä tuetaan samalla lapsen mahdollisuutta eheään, aukottomaan elämäntarinaansa. Sijoitetulle lapselle on tärkeää, että hän voi luottaa siihen, että hänestä pidetään huolta ja häneen sitoudutaan. Lapsen tunne kuulumisesta

sijaishuoltopaikkaan ja pysyvät ihmissuhteet tukevat hänen kasvuaan, kehitystään ja hyvinvointia. Perhehoidon vahvuutena on kiistatta kiintymyssuhteiden syntymisen mahdollisuus, kun lastan hoitavat pysyvät ja häneen sitoutuneet sijaishuoltovanhemmat. Jokainen sijoitettu lapsi on kokenut menetyksiä. Useimmilla lapsilla on kokemuksia mm. hoidon ja huolenpidon laiminlyönnistä, kaltoinkohtelusta ja erilaisesta hyväksikäytöstä, joten he eivät ole saaneet elää ja kokea turvallista ja hyvää lapsuutta omien vanhempiansa hoidossa. He ovat jääneet vaille hoivaa, suojelua ja turvallisuutta, vaikka niiden tulisi olla jokaisen lapsen oikeus. Sijaishuollossa lapsella tulee olla mahdollisuus käsitellä ja surra menetyksiään. Sijaishuoltopaikan tärkeä tehtävä on auttaa ja tukea lasta selviytymään häntä haavoittaneista ja jopa traumaattisista kokemuksistaan ja käymään läpi suruprosessiin liittyviä tunteita. (Back-Kiianmaa & Hakkarainen 2008, 126–128.)

Puustinen-Korhonen ja Pösö (2010, 11–12) jaottelevat raportissaan kasvuolosuhteiden pysyvyyden tarkastelun neljään ulottuvuuteen: sijoituspaikan, sosiaalisten suhteiden, tukitoimenpiteiden ja työntekijäsuhteen pysyvyyteen. Turvallisten ja pysyvien ihmissuhteiden ja kasvuympäristön merkitys on huostaan otetulle lapselle erityisen suuri, koska hänellä on usein jo sijaishuollon alkaessa ollut taustallaan epävakaita ihmissuhteita ja kasvuolosuhteita. Mitä useampia muutostilanteita lapsi kohtaa, sitä enemmän lapsen selviytymiskyky joutuu koetukselle. Sijoituspaikan muutos irrottaa lapsen siitä arjen ympäristöstä, jossa hän on siihen saakka ollut. Koulunkäynti, aloitettu terapia tai alkanut kaverisuhde saattaa keskeytyä lapsen kannalta ikävällä tavalla. Uudessa sijaishuoltopaikassa lapsi joutuu aloittamaan montaa asiaa uudelleen uusien ihmisten kanssa.

Huostaanotto ja sijaishuolto muuttavat aina lapsen ja hänen vanhempiansa ja muiden läheisten välitöntä suhdetta. Arkea ei eletä yhdessä. Sijaishuolto ihmissuhteineen tulee joissakin tilanteissa täydentämään, joissakin tilanteissa korvaamaan lapsen alkuperäisiä läheissuhteita. Lastensuojelu perustuu ajatukseen, että sijaishuollossa lapsella on sekä omat perhesuhteensa että sijaishuoltopaikan ihmissuhteet. Perheen jälleenyhdistämistavoitteen ja huostaanoton väliaikaisuuden vuoksi sijaishuoltopaikan suhteita pidetään väliaikaisempina kuin biologista vanhemmuutta ja siihen kytkeytyviä ihmissuhteita. Tärkeänä periaatteena pidetään lastensuojelussa sitä, että sijoitetun lapsen ja hänen läheistensä välistä yhteydenpitoa tulisi tukea mahdollisimman paljon. Kun lapsi asuu sijaishuoltopaikassaan, hänellä on erilaisia mahdollisuuksia pysyviin ihmissuhteisiin esimerkiksi seuraavanlaisesti; suhteet vanhempiin ja muihin läheisiin säilyvät ja ehkä jopa paranevat sijaishuollon aikana, suhteet

sijaishuoltopaikan aikuisiin täydentävät ja tukevat lapsen suhteita vanhempiinsa ja muihin läheisiin, suhteet sijaishuoltopaikan aikuisiin korvaavat lapsen olemassa olevia suhteita vanhempiin, suhteet sijaishuoltopaikan muihin lapsiin korvaavat tai täydentävät olemassa olevia suhteita tai lapselle ei rakennu pysyviä suhteita. Sijoitusta edeltäneet suhteet eivät jatku eikä uusia, korvaavia suhteita synny. ”Pahimmillaan elämä sijaishuollossa voi vaurioittaa ja katkaista lapsen olemassa olevia suhteita tuomatta uusia korvaavia suhteita, parhaimmillaan sijaishuolto voi vahvistaa lapsen sosiaalisten suhteiden verkostoa ja hänen luottamustaan muihin ihmisiin ja myös vanhempiinsa.” (Puustinen-Korhonen & Pösö 2010, 15–16.)

Lapsen kanssa työskentelevien työntekijöiden pysyvyys on yksi lastensuojelun kriittinen tekijä. Koska huostaanotto ja sijaishuolto muuttavat aina lapsen suhteita tämän vanhempiin ja muihin läheisiin, tulee lastensuojelun työntekijöistä ja sijaishuollon toimijoista lapsen elämän uusia aikuisia. Työntekijöiden on pidettävä lapsesta huolta ja kasvatettava lasta. He ovat myös päätöksentekijöitä, jotka vaikuttavat ratkaisullaan merkittävästi lapsen elämään. Sijoituspaikan pysyvyyden rinnalla on siksi erikseen perusteltua tarkastella sitä, miten lastensuojelussa turvataan lapsen ja työntekijöiden välisten suhteiden pitkäkestoisuus. Samaa viestiä ovat välittäneet lastensuojelussa varttuneet lapset: lapsen pitää voida luottaa työntekijään ja työntekijällä pitää olla riittävästi aikaa lapsen kanssa työskentelyyn ja luottamuksen rakentamiseen. Jokainen uusi työntekijä, jolle pitää esitellä itsensä, asiansa ja historiansa, käynnistää uudenlaisen tutustumisen. Lapsen pysyvää suhdetta lastensuojelussa toimiviin aikuisiin ei tule rajata vain lastensuojelun sosiaalityöntekijöihin tai – ohjaajiin. Sijoitus kodin ulkopuolelle voi merkitä muutosta koulussa ja päiväkodissa ja siinä yhteydessä vaihtuvat myös lapsille yleensä merkitykselliset aikuistoimijat koulussa ja päiväkodissa. Jos sijoituspaikka vaihtuu, vaihtuvat myös nuo tahot. ”Sijaishuolto on intiimi ja intensiivinen, ristiriitojen ja vallankäytön alue, jossa pysyvien työntekijäsuhteiden tai muiden pysyvien suhteiden korostuksessa pitää olla aina varmistus siitä, että pysyvyys tuo myös turvallisuutta lapselle.” (Puustinen-Korhonen & Pösö 2010, 17–19.)

Pysyvyyttä voidaan tarkastella myös tukipalveluiden näkökulmasta. Sijoitetut lapset elävät tavallista lapsuutta ja nuoruutta yhtä lailla kuin ei-sijoitetut lapset. Näin ollen harrastusten kehitystä tukevaa merkitystä ei tule sivuuttaa sijoitetunkaan lapsen kohdalla. Itse asiassa harrastuksilla voi olla keskeinenkin lapsen selviytymistä tukeva tehtävä. On tärkeää turvata lapsen kehitystä myös tämänkaltaisten ”tavallisten” toimintojen avulla. Koska sijoitetuilla lapsella on usein erityisiä tuentarpeita oppimisessa ja kehityksessä, huomiota tarvitaan siihen,

että riittävää tukea on olemassa ja, että tuki on riittävän jatkuvaa ja pysyvää. Mielenterveyden häiriöt ovat sangen yleisiä sijoitetuilla lapsilla. Lapsi voi olla asiakkaana sekä lastensuojelussa että terveydenhuollossa. Hoidon saatavuudessa sijaishuollossa oleville lapsille on ollut vuosikausia ongelmia. Tämän vuoksi lapsia on jouduttu hoitamaan heidän sairauksistaan huolimatta pelkästään lastensuojelun avohuollon tukitoimin tai huostaan otettuna lastensuojeluyksiköissä. Terveystenhuollon ja lastensuojelun yhteistyössä on erityisesti kiinnitettävä huomiota siihen, että psyykkisesti sairaan lapsen hoito järjestetään ensisijaisesti terveydenhuollon toimesta. (Puustinen-Korhonen & Pösö 2010, 20–21.)

Vertailtaessa sijaishuollon muotoja pysyvyyden näkökulmasta todetaan usein, että perhesijoituksen vahvuuksia muihin sijaishuollon muotoihin verrattuna ovat mm. lapsen yksilöllinen hoito, vanhempien ja muiden ihmissuhteiden pysyvyys sekä mallin saaminen perheessä asumisesta (Ahto & Mikkola 1999). Parhaimmillaan sijaisperhe antaa sijoitetulle lapselle mallin perhe-elämästä ja vanhemmuudesta sekä mahdollisuuden läheisiin ihmissuhteisiin. Läheisissä ja pysyvissä ihmissuhteissa lapsi saa korvaavia ja korjaavia kokemuksia, ja hänen perusturvallisuutensa, sosiaaliset taitonsa ja kykynsä kiintyä ja kiinnittyä kehittyvät. (Janhunen 2007, 5.)

5. TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

5.1 Tutkimuskysymykset

Lastensuojelussa ja sen sijaishuollossa olevien lasten kysymys on yhteiskunnallisesti tärkeä, sillä kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten määrä on noussut vuosittain 1990-luvun puolivälistä lähtien. Tutkimusvuonna 2008 noin 16 000 lasta oli sijoitettuina kodin ulkopuolelle. Heistä noin 11 000 oli sijoitettu huostaan otettuina tai kiireellisesti sijoitettuina ja viiden sijoituksista tehtiin tahdonvastaisesti. Uusien huostaanottojen määrä on kaksinkertaistunut vuosien 1995 ja 2007 välillä. Erityisesti nuorten huostaanotot ovat Suomessa ja muissakin Pohjoismaissa lisääntyneet. Kunnille kertyi kustannuksia vuonna 2008 laitos- ja perhehoidosta 544 miljoonaa euroa, mikä on 64 miljoonaa enemmän kuin vuotta aiemmin. Lastensuojelussa, erityisesti sijaishuollossa, olisi tärkeää löytää keinot ja käytännöt, joilla voidaan vahvistaa mahdollisimman tavallista, riskitöntä ja ongelmatonta kehitystä. Elämään kuuluvia yllätyksiä, riskejä ja ongelmia ei voi koskaan eliminoida täysin pois. Sellaista odotusta ei tule asettaa lastensuojelullekaan. Lastensuojelulla ja sijaishuollossa on paljon mahdollisuuksia vaikuttaa lapsen myönteiseen kehitykseen, jos näille mahdollisuuksille annetaan tilaa. (Korhonen-Puustinen & Pösö 2010, 8.)

Tutkimukseni kohteena olevassa keskisuuressa, suomalaisessa kaupungissa asuu lähes 36 000 lasta. Näistä lapsista 621 oli vuoden 2010 aikana sijoitettuna oman kodin ulkopuolelle, koska heidän kasvunsa ja kehityksensä omassa kodissaan oli vakavasti vaarantunut tai vanhemmat eivät syystä tai toisesta pystyneet hoitamaan lapsiaan itse. Lapsista 51,5 prosenttia oli perhehoidossa ja 48,5 prosenttia laitoshoidossa. Luvut perustuvat Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen vuoden 2010 lastensuojelutilastoon.

Tutkimukseni tavoitteena on lisätä lastensuojelun ammattilaisten ymmärrystä pysyvyyden merkityksestä lapsen kasvulla ja kehitykselle. Toivon, että tutkimukseni avulla jokainen ammattilainen kiinnittäisi huomiota pysyvyyden näkökulmaan omassa työssään, tapahtuu tuo työ sitten avohuollon sosiaalityöntekijänä, asiakasohjauksen sosiaalityöntekijänä tai sijaishuoltopaikan työntekijänä. Kaikilla sijoitetuilla lapsilla on oikeus tavalliseen, hyvään lapsuuteen sekä pysyviin kasvuolosuhteisiin.

Tutkimuksen tutkimuskysymykset ovat:

1. Minkälaisissa tilanteissa sijaishuoltopaikan muutoksia tehdään?
2. Millä perustein sijaishuoltopaikan muutoksia tehdään?
3. Kuinka pysyvyys ja lapsen osallisuus huomioidaan sijaishuoltopaikan muutospäätösten perusteluissa?

5.2 Laadullinen tutkimus

Laadullinen tutkimus on vakiinnuttanut paikkansa ihmistieteissä. Kvalitatiiviset tutkimusmenetelmät ovat yleistyneet 1970-luvun lopulta lähtien siten, että kymmenen vuotta myöhemmin on voitu puhua niiden läpimurrosta. Kvalitatiiviset menetelmät nousivat jonkinlaisena vastaliikkeenä kvantitatiivisten menetelmien rinnalle. Nykyään ajatellaan, että tutkimustehtävä määrittelee sen, kumpaa menetelmää käyttämällä tutkija parhaiten saa vastauksen tutkimuskysymyksiinsä (Syrjäläinen, Eronen & Värri 2008, 7.) Suomessa lastensuojelun tutkimus on ollut pitkälti laadullista. Tämä johtuu todennäköisesti vahvasti siitä, että meillä on pitkä perinne tehdä laadullista tutkimusta, mutta myös siitä, että lastensuojelun tutkimus on kiinteä osa sosiaalityöntekijöiden koulutusta. On myös huomionarvoista, että numeroilla työskenneltäessä syntyy tietoa, joka ei tee näkyväksi yksilöllisen ahdingon ainutkertaisuutta. Sitä voidaan peilata vain laadullisten tutkimusten avulla. (Hiilamo 2012, 9.)

Laadullisen tutkimuksen eettisyyden ongelmia voidaan tarkastella kahdesta eri näkökulmasta käsin. Teknisluonteiset eettiset ongelmat liittyvät lähinnä itse tutkimuksen tekoon, kuten aineiston keräämiseen, tutkittavien informointiin, analyysitapojen luotettavuuteen, tutkittavien anonymiteettiongelmiin ja raportointiin. Toinen näkökulma eettisiin ongelmiin on tutkimuksen metodologisissa seikoissa. Tällöin puhutaan tutkimuksen kaikista valinnoista moraalisisina valintoina. Kyse on tutkimuksen tiedekäsityksestä ja metodiikan arvosidonnaisuudesta, siitä kuinka tutkimusaiheet valitaan ja mikä on tärkeää. Tutkimuksen uskottavuus on sidoksissa sen eettisyyteen. Tutkimuksen uskottavuus perustuu juuri siihen, että tutkija noudattaa hyvää tieteellistä käytäntöä. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 125–129.)

Alasuutari (1999, 27) muistuttaa, että aineistoa voi tuottaa monin eri tavoin tai ottaa analysoitavaksi valmiin aineiston. Pro gradu-tutkielmani tiedonhankinnassa käytän laadullisia tutkimusmenetelmiä, joilla tarkoitetaan ei-tilastollisia kenttätutkimusmenetelmiä (Eskola & Suoranta 1998, 15). Aineiston analyysi on kvalitatiivisen tutkimuksen suurimpia haasteita. Laadullinen tutkimus vaatii äärimmäistä herkkyyttä ja tulkintakykyä tutkijalta. Tutkimustyön tekijän on todella tarkasti paneuduttava aineistoonsa ja pyrittävä ymmärtämään ja oivaltamaan siitä nousevat asiat. Oivaltava tulkinta syntyy teorian ja empirian välisestä vuoropuhelusta. (Syrjäläinen, Eronen & Värri 2008, 8.)

5.3 Tutkimusaineisto ja aineiston analyysi

5.3.1 Tutkimusaineisto

Lastensuojelua tutkitaan Suomessa tiedon tarpeeseen nähden vähän. Tästä syystä lastensuojelun ammattilaiset eivät saa tietoa monista perusasioista, mikä vaikeuttaa työntekoa. Puutteelliset tilastot ja rekisterit aiheuttavat päänsärkyä. Suomessa ei esimerkiksi kerätä valtakunnallisesti tilastoja siitä, millä perusteilla lapset päätyvät lastensuojelun asiakkaiksi. Tiedon tuottamisen rakenteet ovat periaatteessa kunnossa. Ongelmana vain on se, että tutkimustieto on lastensuojelun osalta vähäistä ja hajanaista eikä kukaan ota vastuuta sen kokoamisesta. Sijaishuollon tutkimukselle olisi Suomessa suuri tarve.

Tutkimusaineistoni koostuu kaikista eräässä keskisuurella suomalaisessa kaupungissa vuosina 2006-6/2008 tehdyistä sijaishuoltopaikan muutospäätöksistä. Tutkimuksen lapset on huostaan otettu vuonna 2006. Kyseisenä vuonna kaupungissa tehtiin 50 huostaanottoa, joista 11 oli tahdonvastaisia. Tutkimuksen aineistona olevat päätökset koskevat 30 lasta ja niistä selviää, millaisia kriteereitä lapsen sijaishuoltopaikan muutokselle on kirjattu ja kuinka lapsen oikeus pysyvyyteen muutospäätöksissä näyttäytyy. Yhteensä muutospäätöksiä on tehty tammikuun 2006 ja kesäkuun 2008 välillä 38. Tämä tarkoittaa sitä, että yhden lapsen kohdalla voi olla pahimmillaan kolme muutospäätöstä suhteellisen pienellä aikavälillä. Tässä tutkimuksessa sijaishuoltopaikan muutoksella tarkoitetaan kaikkia lastensuojelulain 22 §:n mukaisesti tehtyjä päätöksiä. Tutkimuslupa on saatu tutkimuskaupungilta ja kirjallinen aineisto on kerätty johtavan sosiaalityöntekijän avustuksella sekä valvonnassa.

Asiakirjoihin liitetty merkittävä ominaisuus on niiden ”faktaluonne”. Asiakirjojen ajatellaan kertovan vain ja ainoastaan faktaa siitä, miten asiat ovat. (Saurama 2002, 51.) On kuitenkin syytä muistaa, että kyseiset dokumentit valmiina aineistona ovat aina ensisijaisesti tarkoitettu muuhun käyttöön kuin tutkimusaineistoksi. Tämän vuoksi tutkijan tulee tiedostaa dokumenttien alkuperästä ainakin kaksi näkökulmaa, eli missä ja kuka ne on tuottanut, sekä mitä ja keitä varten ne on tehty. (Ten Have 2004, 89–90.) Tutkimuksessani käytettävä aineisto on virallinen lastensuojelun dokumentti, valmiiksi olemassa oleva sekundaariaineisto, ja siten se on myös taloudellinen tutkijan kannalta. Käytettäessä asiakirjoja tutkimusaineistona, on syytä muistaa niiden rajallinen näkökulma. On tärkeää huomioida, että asiakirjojen antama kuva todellisuudesta on vain yksi puoli kokonaisuudesta. (Saurama 2002, 52.)

Käytettäessä dokumentteja tutkimusaineistona, tulisi kiinnittää huomiota neljään tärkeään seikkaan tutkimuksen luotettavuuden parantamiseksi. Ensimmäinen piirre on dokumenttien autenttisuus. Tällä viitataan tekstin alkuperäisyyteen ja oikeellisuuteen. Jos dokumentti on kopio alkuperäisestä, on tarkistettava vastaako se täydellisesti alkuperäistä. Autenttisuudella voidaan myös viitata dokumentin tekijään, onko tekijä todella se kuka dokumentissa mainitaan, vai voiko kenties organisaation nimellä kirjoitetun dokumentin takana olla vain yksi henkilö. Toinen huomionarvoinen seikka on luottamuksellisuus. Tutkijan on pohdittava onko dokumentin kirjoittajalla kenties ollut jotain motiiveja ja mahdollisia ennakkoluuloja. Toisaalta on hyvä myös miettiä, onko kirjoittaja ollut itse asiantuntija asiassa. Onko dokumentin laatija esimerkiksi ollut läsnä tilanteessa, josta on dokumentin tehnyt, vai onko hän kirjoittanut toisen käden tietoa. Kolmas dokumenttien ominaisuus on niiden edustuksellisuus. Tutkijan on hyvä tietää edustavatko dokumentit täysin tutkittavaa kokonaisuutta, vai onko osa niistä hukkunut tai hävitetty tahallisesti. On myös täysin mahdollista, että dokumentit tuottanut taho haluaa salata osan tiedoista, eikä luovuta kaikkia dokumentteja tutkijalle. Neljäntenä ja viimeisenä seikkana nostetaan esiin tekstien merkityksellisyys. Tällä viitataan siihen, että vastaako kirjoitettu teksti tai kieli sitä todellisuutta, jota kuvataan. Tutkija voi tarkastella tätä kriittisesti miettimällä sitä alkuperäistä kontekstia ja tilannetta, jossa teksti on tuotettu. (Scott 1990; ref. Ten Have 2004, 90–93.)

Tutkimuksessani olen ottanut tiedot dokumenteista suoraan Effica-tietojärjestelmästä, jonne päätökset on tallennettu niiden vahvistamisen jälkeen. Ne voidaan tallentaa lopulliseen muotoonsa vain kerran, jonka jälkeen niitä ei pääse enää muokkaamaan. Dokumentin tekijästä

ei ole tutkimuksessa tietoa, muuta kuin se, että kyseessä on ollut kunnan sosiaalityöntekijät; yksi päättäjänä sekä kaksi käsittelijänä.

5.3.2 Sisällönanalyysi aineiston analyysimenetelmänä

Laadulliseen aineiston käsittelyyn perustuvassa tutkimuksessa analyysia tapahtuu pitkin tutkimuksen toteutusta. Analyysivaihe ei siis niinkään ole erillinen tutkimuksen vaihe, vaan vaihe, joka on läheisesti yhteydessä tutkimuksen teon muihin vaiheisiin. (Coffey & Atkinson 1996, 6.) Laadullisella aineiston analysoinnilla on tarkoituksena saada aikaan aineistoon selkeyttä ja näin ollen luoda uutta tietoa tutkittavasta asiasta. Aineistoa pyritään tiivistämään menettämättä kuitenkaan sen sisältämää informaatiota. Pyrkimyksenä on informaation kasvattaminen hajanaisesta aineistosta kohti selkeää ja mielekästä kokonaisuutta. (Eskola & Suoranta 1998, 138.)

Opinnäytetyössäni käytän analyysimenetelmänä sisällönanalyysia. Sisällönanalyysillä voidaan tarkoittaa erilaisten sisältöjen analysoinnin väljää teoreettista kehystä tai yksittäistä metodologiaa (Tuomi & Sarajärvi 2002, 93). Tutkimusmetodista puhuttaessa sillä tarkoitetaan tapaa, joka tuottaa systemaattista, kvantitatiivista ja kuvailevaa tietoa, joka käyttää lähteenään pääasiallisesti tekstiaineistoja (Vonn 2006, 106). Sisällönanalyysi on laadullisen tutkimuksen perusanalyysimenetelmä, jonka avulla voidaan analysoida aineistoa systemaattisesti ja objektiivisesti.

Tuomen ja Sarajärven (2002, 105) mukaan sisällönanalyysi on menettelytapa, jolla voidaan analysoida dokumentteja systemaattisesti ja objektiivisesti. Dokumentit ymmärretään tässä yhteydessä väljästi: esimerkiksi kirjat, artikkelit, päiväkirjat, kirjeet, haastattelut, puhe, keskustelu, dialogi, raportit ja miltei mikä tahansa kirjalliseen muotoon saatettu materiaali voi olla dokumentti. Sisällönanalyysissä aineistoa tarkastellaan eritellen, yhtäläisyyksiä ja eroja etsien ja tiivistäen. Sisällönanalyysi on diskurssianalyysin tapaan tekstianalyysia, jossa tarkastellaan jo valmiiksi tekstimuotoisia tai sellaiseksi muutettuja aineistoja. Sisällönanalyysin avulla pyritään muodostamaan tutkittavasta ilmiöstä tiivistetty kuvaus, joka kytkee tulokset ilmiön laajempaan kontekstiin ja aihetta koskeviin muihin tutkimustuloksiin. Sisällönanalyysi voidaan toteuttaa joko aineistolähtöisesti, teoriaohjaavasti tai teorialähtöisesti. Tutkimuksen aineisto kuvaa tutkittavaa ilmiötä ja analyysin tarkoituksena on

luoda selkeä sanallinen kuvaus tutkittavasta ilmiöstä. Aineiston laadullinen käsittely pohjautuu loogiseen päättelyyn ja tulkintaan.

Aineistolähtöinen sisällönanalyysi voidaan jakaa karkeasti kolmevaiheiseksi prosessiksi, johon kuuluu aineiston pelkistäminen, aineiston ryhmittely ja teoreettisten käsitteiden luominen. Aineiston pelkistämässä aineistosta tiivistetään olennainen informaatio ja karsitaan tutkimukselle epäolennainen pois. Aineiston ryhmittelyssä tiivistetystä aineistosta etsitään samankaltaisuuksia tai eroavaisuuksia, jotka ryhmitellään alaluokiksi. Näistä luodaan teoreettisia käsitteitä, jossa erotetaan tutkimuksen kannalta olennainen tieto johtopäätöksiä varten. Sisällönanalyysissä yhdistellään käsitteitä ja näin saadaan vastaus tutkimustehtävään. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 115.) Sisällönanalyysissä etsitään lyhyesti sanottuna tekstin merkityksiä, tekstin moninaiset sanat luokitellaan harvempiin sisällöllisiin luokkiin (Kajava 1997, 69.)

Sisällönanalyysinä saadaan kerättyä aineisto johtopäätösten tekoa varten. Tämä onkin Tuomen ja Sarajärven (2002, 103) mukaan sisällönanalyysin haaste, miten kyetään tekemään mielekkäitä johtopäätöksiä, eikä vain esitellä järjestettyä aineistoa ikään kuin tuloksina. Alasuutari (1999, 44–48) nimeää tulosten tulkinnan arvoituksen ratkaisemiseksi. Arvoituksen ratkaisemisen vaiheessa pelkistämällä tuotettuja havaintoja tulkitaan johtolankoina ja viitataan muuhun tutkimukseen ja kirjallisuuteen. Mitä enemmän arvoituksen ratkaisemisessa on käytettävissä vihjeitä kuten tilastotietoa, muita tutkimuksia ja teoriakirjallisuutta, sitä paremmin tutkija ja lukija voi luottaa siihen, että ratkaisu on mielekäs.

Tutkimuksessani olen pelkistänyt aineistoa karsimalla siitä pois tutkimuskysymysten kannalta epäolennaisen. Pelkistetyn aineiston ryhmittelin kolmeen ennakolta valitsemaani näkökulmaan ja ryhmittelin aineiston pääluokkiin. Ennalta valitsemani näkökulmat vastasivat kysymyksiini muutostilanteista, -perusteista, pysyvyyden näkökulmasta ja lapsen osallisuudesta päätöksiä tehtäessä. Erityisen helppoa aineistosta oli nostaa esille muutostilanteita ja -perusteita koskevat tiedot, koska sosiaalityöntekijät joutuvat tekemään perusteellisen työn kuvattaessaan lapsen elämäntilannetta ja muuttamiseen liittyviä perusteita. Pysyvyyttä tutkailin sijaishuoltojärjestelmän näkökulmasta ja pyrin nostamaan esiin siihen liittyviä piirteitä. Myös lapsen osallisuuden tarkastelua voidaan pitää yksinkertaisena, koska muutospäätöksiin kirjataan onko lapsen osallisuus toteutunut päätöstä tehtäessä.

5.3.3 Tutkimuksen eettisyys

Hirsjärvi ym. (2007, 23–25) tuo esille, miten tutkimuksen teossa on hyvä muistaa ottaa huomioon myös eettiset kysymykset. Eettisesti luotettava tutkimus vaatii, että tutkimusta tehtäessä noudatetaan hyvää tieteellistä käytäntöä. Lähtökohdaksi tutkimusta tehtäessä on hyvä ottaa ihmisarvon kunnioittaminen.

Laadullisen tutkimuksen eettisyyden ongelmia voidaan tarkastella kahdesta eri näkökulmasta käsin. Teknisluonteiset ongelmat liittyvät lähinnä itse tutkimuksen tekoon, kuten aineiston keräämiseen, tutkittavien informointiin, analyysitapojen luotettavuuteen, tutkittavien anonymiteettiongelmiin ja raportointiin. Toinen näkökulma eettisiin ongelmiin on tutkimuksen metodologisissa seikoissa. Tällöin puhutaan tutkimuksen kaikista valinnoista moraalisinä valintoina. Kyse on tutkimuksen tiedekäsityksestä ja metodiikan arvosidonnaisuudesta, siitä kuinka tutkimusaiheet valitaan ja mikä on tärkeää. Tutkimuksen uskottavuus on sidoksissa sen eettisyyteen. Tutkimuksen uskottavuus perustuu juuri siihen, että tutkija noudattaa hyvää tieteellistä käytäntöä. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 125–129.)

Varto (1992, 17, 23–26) näkee tutkimustyön merkityksellisyyden siinä, että se ohjaa tapaamme ymmärtää todellisuutta ja sitä kautta hän näkee tutkimustyön eettisyyden merkityksen suurena. Hän näkee laadullisessa tutkimuksessa kuitenkin ongelmalliseksi objektiivisuusvaatimuksen ja arvovapausvaatimuksen. Varto (mt., 34–35) muistuttaa, että tutkimuksen eettiset kysymykset asetetaan jo ennen tutkimusta. Koska laadullinen tutkimus koskee aina elämismailmaa, on tutkijan eettinen vastuu yhtä lailla riippuvainen tutkijan lähtökohdista kuin tutkimustyöstä ja sen tuloksista. Jokainen toimi, johon tutkija ryhtyy, on siten eettinen toimi.

Tutkimuksessani olen pyrkinyt kunnioittamaan asiakkaiden ihmisarvoa. Heidän henkilötietonsa on vedetty päätöksissä yli johtavan sosiaalityöntekijän toimesta ja näin ollen, minulla ei ole minkäänasteista tietoa siitä, kenen päätösten kanssa työskentelen. Tuloksista raportoitaessa käytän sellaisia kirjoitusmuotoja, jotka suojaavat yksittäisen asiakkaan paljastumista vaikka ote olisikin juuri hänen päätöksestään. Eettisyys on näkynyt myös tutkielman aiheen valinnassa. Oman kiinnostukseni lisäksi, aihe on mielestäni erittäin ajankohtaisesti kiinnostava ja tärkeä. Sijaishuoltoa ja sen piirteitä on tutkittu melko vähän

suomalaisessa tutkimuskulttuurissa, aihe on jätetty valitettavasti liian vähälle huomiolle aina näihin päiviin asti.

6. TUTKIMUSTULOKSET

6.1 Minkälaisissa tilanteissa muutospäätöksiä tehdään?

6.1.1 Kun lapsi ei voi jatkaa sijaisperheessä asumista

Lastensuojelun perhesijoitus on pieni, marginaalinen osa sosiaalityön laajaa kokonaisuutta, mutta sijoitettavan lapsen elämässä erittäin suuri päätös ja muutosprosessi. Perhesijoitus kaikkine toimijoineen on hyvin kompleksinen kokonaisuus ja prosessi, jonka hallintaan ja tukemiseen on suomalaisessa sosiaalityössä hyvin vähän koottua teoreettista tai käytännön tietoa. Saattaa olla, että lastensuojelun sosiaalityöntekijä kohtaa työssään perhesijoituksen vain satunnaisesti. Perhesijoitusta tukiessaan ja valvoessaan sosiaalityöntekijä joutuu kohtaamaan jatkuvasti lapsen moniulotteisen perhekokonaisuuden ja hakemaan kaikin käytettävissä olevin keinoin tapoja edetä perustellulla tavalla tilanteen monimutkaisuudesta ja vaikeasta ennakoitavuudesta huolimatta.

Parhaimmillaan sijaisperhe antaa sijoitetulle lapselle mallin perhe-elämästä ja vanhemmuudesta sekä mahdollisuuden läheisiin ihmissuhteisiin. Läheisissä ja pysyvissä ihmissuhteissa lapsi saa korjaavia ja korvaavia kokemuksia, ja hänen perusturvallisuutensa, sosiaaliset taitonsa ja kyky kiintyä ja kiinnittyä kehittyvät. Suurin osa pitkäaikaisista sijoituksista jatkuu jälkihuoltoon ja lapsen itsenäistymiseen saakka ja suhde sijaisperheeseen kestää parhaimmillaan koko loppuelämän. Arvioiden mukaan noin 90 prosenttia pitkäaikaisista perhesijoituksista on pysyviä ja noin 10 prosenttia päättyy joko lapsen kotiutumiseen tai sijoituksen purkautumiseen. (Janhunen 2007, 5.)

Aineistossani löytyi seuraavanlaisia perusteita sijaisperheestä pois sijoittamiselle:

”Sijaisperhe koki, että he eivät pysty turvaamaan lapsen eikä perheen turvallisuutta tilanteissa, joissa lapsi käyttäytyy hallitsemattomasti ja uhkaavasti. Laitossijoituksella pystytään paremmin turvaamaan lapsen oma ja läheisten turvallisuus vakavissa käytöshäiriötilanteissa.”

”Xxx perhe ilmoitti, etteivät he pysty pitämään lasta luonaan lapsen vaikeahoitoisuuden ja perheen omien ja sijoitettujen lasten vuoksi. Lapsen perhesijoituksen aikana hänen somaattiset vaivansa helpottuivat, mutta turvallisuuden

lisääntyessä hän alkoi yhä enemmän oireilla aikaisempia traumaattisia kokemuksiaan. Sijaisperheen vanhemmat kertoivat, etteivät he pysty takaamaan perheen muiden lasten turvallisuutta ja hyvinvointia lapsen ollessa heillä. He kokivat myös, että lapsi tarvitsee enemmän huomiota häntä hoitavalta taholta kuin he pystyvät antamaan.”

Sosiaalityössä on perinteisesti nähty sijaisperhe ensisijaisen hyvänä sijoitusvaihtoehtona etenkin pienille lapsille. Nykyisin lastensuojelun perhesijoituksen kompleksista kokonaisuutta ymmärretään jo paremmin. Yhteiskunnan muuttuessa myös sijoitettavien lasten tarpeet ja sijaisperheiden voimavarat ovat muuttuneet, jolloin toiminnan ja vakaan perhesijoituksen rakentaminen on uudella tavalla haasteellista työtä. Suomessa on vallallaan lakisääteinen tendenssi siirtää lapsia pois laitoshuollosta perhehuoltoon. Se voidaan kokea ongelmalliseksi, koska perhehoitoa ei ole tutkittu paljon. On täysin mahdollista, että tendenssin vuoksi perhehoitoon sijoitetaan sinne sopimattomia lapsia. Toisaalta on myös mahdollista, että sijaisperheiksi otetaan sellaisia perheitä, joilla ei ole siihen valmiuksia. Heinosen (2011) selvityksen mukaan sijaisvanhemmat eivät saa riittävästi tukea työssään. Sijaisvanhemmat saavat kyllä tukea sijoitukseen valmistautumisen yhteydessä, mutta sijoituksen toteuduttua sijaisperhe jää omaan varaansa, vaikka joutuu usein järjestämään sijoitettuihin lapsille tavanomaisten lapsiperhepalveluiden lisäksi monenlaisia erityispalveluita ja taistelemaan lasten tarvitseman tuen puolesta.

Viimeaikaiset yhteiskunnalliset muutokset ja niiden lieveilmiöt ovat tuoneet mukanaan uusia piirteitä sijoituksiin; sosiaalityöntekijät näkevät, että on edelleen perheitä, jotka haluavat lapsen omaan perheeseensä (mitä pidetään yhtenä hyvänä motiivina sijaisvanhemmaksi ryhtymisessä), mutta toisaalta on myös perheitä, jotka ajattelevat, että he ovat ottaneet itselleen eräänlaisen yhteiskunnallisen tehtävän, jonka kustannukset yhteiskunnan on maksettava, ja näin ollen raha ja toimeentulo korostuvat. Tutkimukseni aineistossa ei ollut nähtävissä rahan ja toimeentulon vaikutuksia sijaisperheisiin. Yhtä (1) perhettä lukuun ottamatta, perheitä kuvailtiin pidemmän linjan sijaisperheinä. Päätöksistä välittyy kuva, että työtä tehdään lasten, ei rahan vuoksi. Nykylastensuojelussa on myös tiedossa, että sijaisperheet tarvitsevat aiempaa enemmän tukea. Jos kunnat eivät onnistu tuen tarjoamisessa nykyistä tehokkaammin, tullaan sijaishuollossa todennäköisesti näkemään entistä enemmän lasten siirtoja perhehoidosta laitoshuoltoon. Perheet tarvitsevat tukea vaativaan tehtäväänsä ja, jotta lapsia tulevaisuudessakin voidaan sijoittaa perheisiin, tulee kuntien sitä heille tarjota.

6.1.2 Kun laitos ei vastaa lapsen tarpeisiin

”Laitossijoitus on voimakas yhteiskunnallinen interventio henkilökohtaiseen elämään. Se määrittelee perhesuhteita ja vaikuttaa käsityksiin itsestä suhteessa muihin. Se luo elämälle uuden tilan, jossa elämää sijoituksen jälkeen eletään. Sijoituksessa lapsi siirretään pois kodista ja hallinnollis-tilastollisena terminä Suomessa puhutaan yhä ”kodin ulkopuolelle sijoitetuista lapsista”. Hyvin toimiva perhe on ollut lastensuojelun laitosten esikuvana tai ideaalina laitosten perustamisesta lähtien. Laitosta on pyritty kuvaamaan perhetermein, ja tavoitteena on ollut luoda kodinomainen tunnelma samoin kuin perheenomaisia suhteita.” (Eronen 2012, 26–27.)

Kumpulainen (2005, 5) toteaa kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten ongelmien vaikeutuneen, monimutkaistuneen ja pitkittyneen. Hänen mukaansa psyykkisesti oirehtivia lapsia on sijaishuollossa entistä ja enemmän ja heidän tarpeisiinsa vastaaminen vaatii erityisiä taitoja ja osaamista henkilökunnalta. Psyykkisesti oireilevien lasten lisäksi sijaishuollon haasteita ovat päihdeongelmaiset sekä maahanmuuttajataustaiset nuoret. Kumpulainen (2005,6) olettaa, että lastensuojelulaitosten henkilöstön yleistä koulutusoaa nostamalla pystytään vastaamaan sijaishuollossa muuttuneen asiakaskunnan ongelmiin. Vaatimukset ovat nousseetkin ja nykyisin vaaditaan lastensuojelu laitoksissa työskenteleviltä vähintään puolelta kasvatus- ja ohjaustyössä olevilta opisto- tai ammattikorkeakoulun tutkinto. Heinosen (2011, 13–14) tutkimuksen mukaan tämä ei kuitenkaan riitä. Todellisuudessa laitokset joutuvat usein paikkaamaan julkisen palvelun aukkoja hankkimalla ulkopuolista tukea lasten- ja nuorisopsykiatrian taholta, sekä erilaisia päihdepalveluja sijoitettujen lasten ja nuorten arkipäivän ongelmallisiin tilanteihin. Samaan johtopäätökseen on tullut Heino (2009, 66).

Hyvä kumppanuus olisi tärkeätä myös laitospalveluiden hankinnassa, missä tavoitteena on löytää mahdollisimman hyvin lapsen tarpeisiin vastaava sijaishuoltopaikka. Lundström (2011, 175) näkee kumppanuuden löytymisen julkisissa palveluhankinnoissa kuitenkin vaikeaksi. Esteenä tähän ovat julkisen sektorin toiminnan viitekehys ja kulttuuri, jotka estävät luottamuksellisten suhteiden syntymisen. Lyhyet sopimusajat ja nopea syklinen kilpailuttaminen kuluttavat paljon resursseja ja estävät kumppanuuteen sitoutumisen. Kumppanuus lastensuojelussa olisi tärkeä, että palveluntarjoajat pystyisivät vastaamaan

paremmin lastensuojelun muuttuviin haasteisiin. Tähän tarvittaisiin nimenomaan keskinäistä informaation jakamista, luottamusta ja pitkäaikaisia hankintasopimuksia, jotka takaisivat työrauhan sisällön kehittämiseksi.

Tutkimusaineistossa puolet (19) koskee lapsen siirtoa laitoksesta toiseen. Laitoksesta sijaisperheeseen on sijoitettu kolme (3) lasta. Perusteluja siirroille on hyvin erilaisia ja osa niistä johtuu lapsen siirtymisestä päivystysyksiköstä pitkäaikaiseen sijoitukseen. Tämän lisäksi esitettyjä perusteita ovat:

”Lapsi tarvitsee vahvaa ammatillista tukea. Lapsen sijoituksella perhetukikeskukseen ei ole saavutettu asetettuja tavoitteita. Maantieteellinen etäisyys voisi tukea lasta elämään ikätasoista elämää ja solmimaan suhteita ikäisiinsä nuoriin. Lapsen koulunkäynnin kannalta on tärkeää, että sijoitus uuteen paikkaan tapahtuu lukuvuoden alussa.”

”Päätetään lapsen sijaishuoltopaikan muuttamisesta yksityisestä laitoksesta xxx perhetukikeskukseen. Yksityisen laitoksen kanssa tehty sopimus on irtisanottu xxxx alkaen. Lapsi on ollut sovitulla kotilomalla ja jäänyt palaamatta laitokseen. Hänen olinpaikastaan ei ole saatu varmuutta tämän jälkeen. Poliisille on tehty virka-apupyyntö lapsen löytämiseksi.”

”Lapsen edun mukaista on tässä tilanteessa, että hänen sijaishuoltopaikkansa muutettaisiin yksityisestä lastenkodilta yksityiseen nuorisokotiin, jossa on paremmat edellytykset turvata hänen kehityksensä ja kasvunsa ottaen huomioon lapsen tämänhetkinen käyttäytyminen ja ongelmat.”

”Sijaishuoltopaikkana ollut perhe on irtisanonut hoitosopimuksen. Lapsen erityistarpeet täyttävää uutta sijaishuoltopaikkaa ei ole löytynyt kahden kuukauden irtisanomisajan kuluessa. Lapsi on sijoitettu hänelle ennestään tuttuun xxx perhetukikeskukseen odottamaan uuden sijaishuoltopaikan löytymistä. Asiakasohjausyksikkö on etsinyt lapsen erityistarpeisiin vastaamaan kykenevää uutta sijaishuoltopaikkaa. Osasta paikkoja on asiakasohjauksen kyselyihin vastattu mm., etteivät voi vastaanottaa uusia lapsia, osa, etteivät kykene vastaamaan lapsen tarpeisiin tai kokeneet lapsen liian haastavana omalle laitokselle. Lapselle on löydetty

hänen tarpeisiinsa vastaamaan pystyvä sijaishuoltopaikka, joka on myös ilmoittanut tutustuttuaan lapseen voivansa tarjota lapselle paikan kesästä alkaen.”

Valvonnan ja yhteistyön avulla on varmasti syytä rakentamaan laitossyksiköitä, jotka tarjoavat lupaamaansa palvelua. Tämän lisäksi on myös huomioitava, että toisinaan lapset tekevät valintoja, joiden vuoksi heidän sijoituspaikkaansa joudutaan muuttamaan tai, että he ovat niin vaikeahoitoisia, että oikeanlaisen paikan löytäminen on huomattavan haastavaa.

6.1.3 Tähtäimessä huostaanoton purku

Vanhemmat huomioiva, heidän merkitystään korostava, heitä kunnioittava sekä arvostava kohtaaminen antaa eväitä positiivisen yhteistyön synnyttämiseksi. Parhaimmillaan hyvä yhteistyö antaa mahdollisuuden vanhempien kuntoutukseen ja edesauttaa lastensuojelulain tavoitetta sijoittaa lapsi takaisin kotiin. Muita arvostavan työotteen lisäksi tarvitaan myös jämäkkyyttä ja selkeät tavoitteet sille, miten vanhempien odotetaan toimivan lapsen hyvinvoinnin turvaamiseksi. Suunnitelmallinen työ sekä lapsen että hänen vanhempiansa kanssa edesauttaa lapsen edun toteutumista. Huostaan otetun lapsen kannalta on erittäin tärkeää, että hänen vanhempansa saavat apua. Lapsi tarvitsee myös tiedon siitä, että hänen vanhempiaan autetaan. Samalla hän saa turvallisen mahdollisuuden liittyä ja kiinnittyä sijaishuoltopaikkaansa. Tärkeänä haasteena sijaishuollossa onkin juuri lapsen omien vanhempien kumppaniksi ottaminen. Perheistä löytyvä hyvä olisi osattava ottaa käyttöön. Kun lapsen vanhemmat vastustavat sijoitusta, he voivat mitätöidä kokonaan lapsen kuntoutumisen, koska lapsi on solidaarinen vanhemmilleen.

Lastensuojelulaki (417/2007) korostaa perheen jälleenyhdistämistä sijaishuollon tavoitteena. Sosiaalityöntekijöiden tehtävänä on tukea vanhempien hyvinvointia ja olosuhteita niin, että lapsi voitaisiin palauttaa sijoituksesta kotiin. Tutkimusaineistossani käy ilmi, että lapsia sijoitetaan kotiin hyvin erilaisin perustein. Kaikki päätökset eivät ole lapsen tai vanhemman kuntoutumisen tulos, vaan osassa lapsen oma käytös ja lähestyvät täysikäisyys ovat olleet vaikuttamina kotiuttamiselle. Pohdittavaksi jää, mitä nämä ratkaisut kertovat järjestelmästäme.

”Xxx ryhmäkoti katsoo, ettei voi jatkaa lapsen kanssa tämän karattua. Lapsi tarvitsee edelleen tukea, jotta saisi oman käyttöksensä hallintaan, pystyisi lopettamaan

impulsiivisen karkailun ja keskittymään arjessa hoidettaviin asioihin sekä huolehtimaan omasta hyvinvoinnistaan. Lapsi tarvitsee tukea tulevaisuudensuunnitelmien laatimisessa ja opiskelupaikan löytämisessä... Lapsi sijoitetaan väliaikaisesti kotiinsa huostaanottoa lopettamatta.”

”Lapsi ei pysynyt sijaishuoltopaikassaan, oli sieltä suurimman ajan poissa. Lapsi on ollut koko kesän joko äitinsä tai tyttöystävänsä luona. Tässä tilanteessa on viisasta, että lapsi muuttaa äitinsä luokse xxxx lukien huostaanottoa lopettamatta.”

”Lapsen sijaishuoltopaikka lopetti toimintansa, jonka takia tuli ajankohtaiseksi miettiä lapsen väliaikaista sijoittamista kotiin. Kaikki osapuolet ilmoittivat huoltosuunnitelmaneuvoittelussa puoltavansa lapsen kotiutumista. Lapsen ikä huomioon ottaen on tarkoituksenmukaista sijoittaa hänet väliaikaisesti huoltajansa luokse, eikä lähteä hakemaan uutta sijaishuoltopaikkaa.”

Parhaimmillaan lapsi voidaan sijoittaa kotiin silloin, kun lapsi itse tai hänen vanhempansa, molemmat tai toinen, ovat tehneet töitä muuttaakseen elämäänsä ja turvatakseen lapsensa. Kun lapsi sijoitetaan kotiin, on sosiaalityöntekijöillä mahdollisuus jatkaa huostaanottoa kuusi kuukautta kotiin sijoittamisen aloittamisesta. Kyseisessä ajassa pystytään toteamaan, onko vanhemman muutos pysyvää ja kykeneekö hän pitämään sitä yllä myös lapsen tai lasten ollessa kotona.

”Lapsen äiti on työskennellyt oman vanhemmuutensa eteen ja käynyt ryhmässä xxxx alkaen. Äiti on kyennyt työskentelemään ja tekemään yhteistyötä lasten sijaishuoltajien ja lapsen asioita hoitavien viranomaisten kanssa. Äidin vanhemmuus näyttää olevan maltillista ja lämmintä. Lapsi sijoitetaan äidilleen xxxx alkaen huostaanottoa lopettamatta.

”Äidin tilanne on muuttunut sillä tavalla, että äiti on käynyt säännöllisesti A-klinikalla ja muutaman kerran Mielenterveystoimistossa. A-klinikka katsoo, ettei äidillä ole ollut päihteiden kanssa ongelmia heillä tehtyjen verikokeiden perusteella pitkään aikaan ja suosittelevat käyntejä MTT:lla. MTT on valmis ottamaan äidin heille intensiiviseen hoitosuhteeseen. Äiti on pitänyt aktiivisesti yhteyttä sosiaalityöntekijään ja yhteistyö

on toiminut. Myös sijaishuoltopaikan ja äidin välillä on ollut luottamuksellinen ja hyvä yhteistyö. Sijoitetaan lapsi äitinsä luo väliaikaisesti.”

”Koska huostaan otetun lapsen toisella huoltajalla on mahdollisuus ottaa lapsi luokseen, voidaan se katsoa parhaaksi vaihtoehdoksi lapsen edun kannalta. Päätetään sijaishuoltopaikan muuttamisesta sijaiskodista väliaikaisesti isän/huoltajan luo.”

”Lapsen huostaanottoasiaa on käsitelty hallinto-oikeudessa xxxx. Hallinto-oikeuden päätöstä ei vielä ole annettu, mutta lapsen tosiasiallinen tilanne on muuttunut huostaanoton hetkellä vallinneista olosuhteista. Muutoksia on tapahtunut sekä lapsessa itsessään että myös kodin olosuhteissa; kasvuolosuhteet kotona ovat rauhoittuneet. Päätetään lapsen sijaishuoltopaikan muuttamisesta väliaikaisesti isänsä luo.”

Lasten ollessa sijaishuollossa tulisi myös vanhempien kuntoutumiseen panostaa. Jatkossa lasten päätökset tulevat sisältämään varmasti enemmän tietoa myös vanhemmille tarjotuista tuki- ja kuntoutustoimenpiteistä. Jokaisessa sijoitustapauksessa on kyse, ei pelkästään lasta tai vanhempaa/vanhempia, vaan molempia koskevasta muutoksesta. Näin ollen tähän muutokseen tulisi valmistautua ja sen tulisi myös näkyä lapsia koskevassa päätöksenteossa.

6.2. Minkälaisin perustein muutospäätöksiä tehdään?

6.2.1 Perusteena lapsen etu

Lastensuojelupalveluiden tarve vaihtelee suuresti eri kunnissa. Myös kunnan mahdollisuudessa tuottaa palveluja itse löytyy paljon eroja. Lisäksi palvelukirjo on tänä päivänä monipuolista. Suurille kunnille on ominaista järjestää valtaosa tarvitsemistaan lastensuojelupalveluistaan itse, kun taas pienet kunnat ostavat pääosan erityispalveluistaan yksityisiltä tahoilta tai muilta kunnilta. (Rousu 1998, 110.) Myös lasten ja perheiden tarpeet ovat hyvin yksilöllisiä. Sopivia palveluita joudutaan siis miettimään hyvinkin tapauskohtaisesti. Tämän vuoksi onkin hankalaa määritellä mitään tiukkoja rajauksia siitä, millaisia lastensuojelupalveluita kunnilla pitäisi olla. Kuitenkin tämä kaikki edellyttää, että palveluvalikoimaa on ylipäättään tarjolla. (Rousu 2007, 63.)

Sijoituksen muoto esimerkiksi laitoshoido vs. perhehoito, sijoitetun lapsen verkostot, sijoituksen ajankohta sekä lapsen henkilökohtaiset ominaisuudet vaikuttavat sijoituksen onnistumiseen (Berridge & Brodie 1989, 13.) Bullockin (2001, 264–265) mukaan olennaista sijaishuollossa on lapsen kokonaisvaltainen huomioiminen, pelkkä ulkoisesti turvallinen kasvuympäristö ei riitä takaamaan sijoituksen onnistumista. Sijoitus muuttaa lapsen elämässä miltei kaiken: arki, jonka lapsi on tuntenut ja oppinut jotenkin hallitsemaan, muuttuu täydellisesti. Sijaishuollon tehtävänä on voimaannuttaa lasta, jakaa menneisyyttä ja nykyisyyttä sekä tukea ja auttaa lasta selviytymään arjessa ja hallitsemaan elämäänsä. (Törnikoski-Hampf 2008, 176.)

Lastensuojelulain mukaan lapsen tarpeiden tulee ohjata sijaishuollon paikan valintaa. Usein valinnassa vaikuttavat kuitenkin monet muut kuin lapsesta lähtevät syyt. Lapsi sijoitetaan yhä Suomessa useammin laitoshuoltoon, vaikka lasten ja nuorten ensisijainen sijoituspaikka pitää olla perhehoidossa lastensuojelulainkin mukaan. Heinosen (2011) tekemän selvityksen mukaan vain noin puolet lasten sijoituspaikkojen valinnoista on perustunut lasten ja nuorten tarpeisiin. Sen sijaan valintojen takana painoivat usein biologisten vanhempien toiveet tai kuntien pyrkimykset käyttää ensisijaisesti kunnan omia laitoksia. Myös sijaishuoltopaikan sijainti oli yksi lapsen tarpeet ohittava valintaperuste. Lasten ja nuorten tarpeita ei ole tarpeeksi selvitetty sijaishuoltopaikkaa valittaessa. Nykyisin kodin ulkopuolelle sijoitettavista lapsista vain kolmasosa sijoitetaan perhehoitoon. Heinosen mukaan laitoshoidoa suositaan perhehoidon sijaan syistä, jotka eivät saisi estää sijaisperheeseen sijoittamista. Tällaisia syitä ovat esimerkiksi oppimisvaikeudet, koulunkäyntiongelmien tai uhmakkuus. (Heinonen 2011.)

Sijoitusta valmisteltaessa on korostettava, että lapsella on oikeus päästä sellaiseen sijoituskotiin, joka vastaa parhaiten hänen tarpeitaan. Liian tavallista on vielä, että lapsi sijoitetaan sinne missä sattuu sillä hetkellä olemaan hoitopaikka vapaana. Tämä tilanne voi johtua siitä, että yksinkertaisesti hoitopaikkoja on kyseisen tarpeeseen nähden riittämättömästi ja on oltava jokin hoitopaikka, jossa lapsen on turvallisempi olla kuin omassa kodissaan. Tilanne voi johtua myös siitä, että lapsen lastensuojeluasiakkuus ei ole suunnitelmallinen ja on tavallaan ajauduttu tilanteeseen, jossa lapsi ”yhtäkkisesti” tarvitsee sijoittamista kodin ulkopuolelle. (Rousu & Holma 1999, 55–56.) ”Todellisuudessa laadukkaita sijaishuoltopaikkoja on liian vähän. Lapsiammattilaisilla on jaettu huoli siitä, että läheskään kaikkia apua tarvitsevia lapsia ja perheitä ei voida auttaa. Voidaan jopa kysyä, onko kynnys

liian korkea, kun useat lapset ja nuoret ovat sijoitettaessa niin vaikeasti oireilevia, ettei heille tahdo löytyä riittävän tukevaa sijaishuoltopaikkaa.” (Sinko 2004, 85.)

Päätösasiakirjoja ja niiden päätöksiä lukiessa on päädyttävä siihen lopputulokseen, että perusteluissa huomioidaan lapsen tarve hyvin. Päätöksissä korostuu erityisesti lapsen oikeus turvattuun kasvuun ja kehitykseen sekä vakaisiin ihmissuhteisiin suhteessa sijaishuoltopaikkaan, mutta myös lapselle tärkeisiin ihmisiin. Seuraavat perustelut tukevat ajatusta siitä, että päätöksissä otetaan huomioon lapsen tarpeet:

”Sijaisperhe voi paremmin huomioida lapsen yksilölliset tarpeet sekä turvata hänen iänmukaisen kehityksen ja huolenpidon sekä vakaat ihmissuhteet.”

”Laitossijoituksella pystytään paremmin turvaamaan lapsen oma ja läheisten turvallisuus vakavissa käytöshäiriötilanteissa.”

”Sijaisperheen vanhemmat haluavat, että lapsi saa yksilöllistä hoitoa ja huolenpitoa mikä toteutuu parhaiten perheessä, missä lapsi saa osakseen jakamatonta huomiota. Lapsi tarvitsee ensisijaisesti iänmukaisen hoidon ja turvalliset olot sekä paljon huomiota.”

”Lapsi tarvitsee normaalin perheen ja rauhallisen kasvuympäristön takaamaan tasaisen ja turvallisen kehityksen.”

”Lastensuojelulaitos xxx on turvallinen paikka, jossa voidaan turvata lapsen yhteydenpito tärkeisiin ihmisiin.”

”Lapsi tarvitsee vakaan ja turvallisen kasvuympäristön, jossa hänen tarvitsemansa erityinen tuki ja hoito kyetään järjestämään. Lapsi tarvitsee ammatillisen erityisosaamisen rakenteet sijaishuollon aikana tukemaan kasvuun ja kehitykseen liittyviä erityistarpeita sekä säännöllisen hoidon tarpeen arvioinnin.”

”Lapsi tarvitsee pysyviä ja turvallisia olosuhteita, mahdollisuuden kiinnittyä turvallisiin aikuisiin ja pysyviin ihmissuhteisiin. Lisäksi lapsen tulee saavuttaa

normaali vuorokausirytmii, johon kuuluvat arkisin koulunkäynti, kotiaskareisiin osallistuminen ja mahdollisuus harrastuksiin.”

Valtiontalouden tarkastuskertomuksessa tuodaan esiin tieto siitä, että Lastensuojelun keskusliiton tekemän tutkimuksen mukaan sijaishuoltopaikkaa valittaessa vain noin puolessa tapauksista valintaa määrittävät lapsen tai nuoren tarpeet. Sijaishuoltopaikan valinta määräytyy tutkimuksen mukaan myös sen kaltaisten syiden perusteella, jotka eivät ole lastensuojelulain mukaisia lapsen tarpeisiin ja huostaanottoon liittyviä syitä. Näitä ovat esimerkiksi tilanteet, joissa sosiaalityöntekijät sijoitusta tehdessään haluavat ennakoida tulevia tilanteita, kuten mahdollisesti tarvittavia rajoitustoimenpiteitä. Muita syitä ovat myös kuntien sisäiset ohjeet, joiden mukaan kuntien tulee esimerkiksi priorisoida omia laitoksia ostopalveluiden sijaan Lastensuojelun keskusliiton tekemän tutkimuksen mukaan sijaishuoltopaikkaa valittaessa vain noin puolessa tapauksista valintaa määrittävät lapsen tai nuoren tarpeet. Sijaishuoltopaikan valinta määräytyy tutkimuksen mukaan myös sen kaltaisten syiden perusteella, jotka eivät ole lastensuojelulain mukaisia lapsen tarpeisiin ja huostaanottoon liittyviä syitä. Näitä ovat esimerkiksi tilanteet, joissa sosiaalityöntekijät sijoitusta tehdessään haluavat ennakoida tulevia tilanteita, kuten mahdollisesti tarvittavia rajoitustoimenpiteitä. Muita syitä ovat myös kuntien sisäiset ohjeet, joiden mukaan kuntien tulee esimerkiksi priorisoida omia laitoksia ostopalveluiden sijaan. (Tuloksellisuustarkastuskertomus 2012, 61.)

6.2.2 Perusteena järjestelmän vaatimukset

Päivystyspalvelut vastaavat kaikista lasten, nuorten ja perheiden kiireellisten sijoitusten ohjauksesta perheeseen tai hoitoyksikköön. Päivystyspalvelut ovat toimintavalmiina ympäri vuorokauden kaikkina viikonpäivinä. Asiakkaat ohjautuvat päivystyspalveluihin sijoittavan kunnan sosiaaliviranomaisen, päivystävän sosiaaliaseman tai poliisin kautta. Periaatteena useissa kunnissa on, että alle 12-vuotiaat lapset sijoitetaan päivystysperheeseen. Mahdollisuuksien mukaan myös tätä vanhemmat lapset pyritään sijoittamaan suoraan perheeseen ilman laitosvaihetta. Toimintamallin mukaan kunnilla on siis päivystävien laitosten lisäksi päivystysperheitä, joihin lapset voidaan sijoittaa. Päivystysperheen, kuten päivystävän laitoksenkin, rooli on kaksijakoinen. Ensinnäkin se on valmiina ottamaan kiireellisen sijoituksen johdosta sijoitetun lapsen tunnin varoitusajalla suoraan biologisten

vanhempien luota, mahdollisesti jopa keskellä yötä. Toisaalta, erityisesti perheen, toivotaan jatkavan lapsen kanssa, jos kiireellinen sijoitus muutetaan huostaanotoksi. Aina tämä ei kuitenkaan ole mahdollista, vaan lapsi saattaa olla erityistä hoivaa ja huolenpitoa vaativa eikä päivystysperheen kapasiteetti ja voimavarat tällaisessa tilanteessa välttämättä riitä. Laitosten kohdalla tilanne on yksinkertaisempi, koska osa laitoksista on selvästi profiloitu päivystystoimintaan ja tavoitteena onkin lapsen siirtäminen pysyvämpään yksikköön mahdollisimman pikaisella aikataululla. Lapsen pompottelu ja siirtely useiden eri paikkojen välillä ei ole kiintymyssuhteen muodostumisen eikä siis lapsen edun mukaista.

Tutkimusaineistossani kävi ilmi, että varsin moni lapsi kulkee päivystysyksikön kautta pitkäaikaiseen sijaishuoltoon. Koko muutospäätösaineistosta puolet (19) liittyy sijaishuoltopaikan muuttamiseen päivystysyksiköstä pitkäaikaiseen hoitoon. Tästä joukosta vain kahdessa (2) tapauksessa lapsi on viettänyt päivystysajan perheessä, kaikki loput 17 päätöstä koskevat lapsen sijoittamista päivystyslaitoksesta pitkäaikaiseen sijoitukseen. Perustelut perheistä eteenpäin siirtymiselle olivat seuraavat:

”Huostaanottopäätöksen yhteydessä xxx alkaen sijoituspaikaksi nimettiin xxx sijaisperhe, jossa lapsi odottaa lopullisen sijaishuoltopaikan löytymistä. Lapsi sopeutui hyvin xxx sijaisperheeseen. Koska xxx sijaisperhe toimii lastensuojelun päivystävänä sijaisperheenä, ei lapsi voi jäädä sinne pidemmäksi aikaa, vaan lapselle täytyy saada uusi sijaisperhe”

”Lapsi on ollut sijoitettuna päivystysperheeseen xxxx alkaen avohuollon tukitoimenpiteenä ja xxxx alkaen huostaan otettuna. Päivystysperheen vanhemmat xxx miettivät pitkään ryhtymistä lapsen sijaisperheeksi, mutta päätyivät siihen, että lapselle on parasta kasvaa perheessä, jossa hänen on mahdollista saada yksilöllisempää hoitoa ja huomiota kuin mitä he voivat tarjota.”

Päivystyslaitoksesta siirryttäessä perustelut nojaavat vahvasti yksikön päivystysluonteeseen, mutta päätösten joukosta löytyy myös laajempia perusteluja siirron tekemiselle. Pääasiallisesti nämä perustelut liittyvät lapsen etuun ja yksikön olemassa oleviin resursseihin. Yleisin perustelu päätökselle kuuluu seuraavanlaisesti:

”Koska xxx perhetukikeskus ei ole tarkoitettu pidempiaikaiseksi sijoituspaikaksi, lapselle lähdettiin etsimään uutta sijoituspaikkaa.”

”Lapsi on ollut sijoitettuna xxx perhetukikeskuksessa odottamassa sopivan sijaishuoltopaikan löytymistä. Xxx perhetukikeskus ei ole lapsen edun mukainen sijoituspaikka, koska se on päivystävä lastensuojelulaitos.”

”Päivystysluonteinen sijaishuoltopaikka ei mahdollista turvallista ja vakaata kasvuympäristöä.”

Perusteltaessa lapsen siirtoa yksikön päivystysluonteen lisäksi lapsen omalla hoidon tarpeella, ovat perustelut seuraavanlaisia.

”Päivystävä xxx perhetukikeskus ei ole sopiva sijaishuoltopaikka lapselle. Siellä ei ole resursseja eikä tarvittavaa osaamista lapsen hoidon vaativuutta vastaan. Päivystysluonteinen perhetukikeskus ei ole näin voimakkaasti oireilevan nuoren paikka, mutta lääkäreiden mukaan hän ei kuitenkaan ole välitöntä sairaalahoitoa vaativassa kunnossa. Tämän vuoksi on välttämätöntä muuttaa sijaishuoltopaikkaa välittömästi vanhempien vastustuksesta huolimatta.”

”Xxx perhetukikeskus on tarkoitettu lyhytaikaiseksi sijoituspaikaksi. Sijaisperhe voi paremmin huomioida lapsen yksilölliset tarpeet sekä turvata hänen iänmukaisen kehityksen ja huolenpidon sekä vakaat ihmissuhteet.”

”Koska xxx perhetukikeskuksessa asuminen on tarkoitettu vain lyhytaikaisia sijoituksia varten, ei lapsi voi sinne jäädä. Lapsi tarvitsee etäisyyttä niihin kavereihin, joiden luo hän on karkaillut. Sijaishuoltopaikan muutoksella turvataan lapsen tasapainoista kasvua ja kehitystä. Sijaishuoltopaikassa tuetaan häntä arjen asioiden hoidossa, opiskelupaikan löytämisessä ja järjestetään terapeutista tukea.”

”Sijaishuoltopaikkana xxx tarjoaa xxx perhetukikeskusta paremmat edellytykset turvata lapselle vakaat olosuhteet, pysyvät ihmissuhteet ja yksilöllisten tarpeiden mukaisen tuen ja hoidon.”

”Xxx perhetukikeskus on päivystävä sijaishuoltopaikka, joka ei voi toimia pitkäaikaisena sijoituspaikkana. Sosiaalityöntekijöiden mielestä on lapsen edun mukaista, että hän siirtyy varsinaiseen sijaishuoltopaikkaan mahdollisimman nopeasti.”

Lapset viettävät päivystysyksiköissä hyvin vaihtelevia ajanjaksoja. Pisimmillään asuminen päivystysyksikössä on aineiston mukaan kestänyt 9,5 kuukautta ja lyhimmillään noin yhden (1) kuukauden. Keskiarvo päivystyksessä vietetylle ajalle on neljä (4) kuukautta. Haastavaksi tilanteen lasten kannalta tekee se, että useimmilla heistä on useampia sijoituksia taustallaan. Positiivista tilanteesta on se, että useat lapset ovat viettäneet kiireelliset sijoituksensa aina samassa yksikössä, jolloin kaikki ei ole aina uutta ja hämmentävää.

Kiintymyssuhdeteorian mukaan lapsen useat lyhytaikaiset sijoitukset eri paikoissa eivät anna hyviä edellytyksiä turvallisen kiintymyssuhteen syntymiselle. Sinkkonen ja Kalland (2001, 522) ovat törmänneet tutkimuksessaan tapaukseen, jossa lasta oli siirrelty kodin ja sijaishuoltopaikkojen välillä 30 kertaa. Tällainen siirtely ei anna mahdollisuutta kiintymissuhteen muodostumiselle. Myöskään laitospäivää ei nähdä pienen lapsen (ks. Kalland 2004, 136; 2001, 231) edunmukaisena henkilökunnan vaihtuessa keskimäärin kahdeksan tunnin työvuorojen tahdissa. Lapselle ei suoda mahdollisuutta kiinnittyä tiettyyn hoivaa antavaan henkilöön, vaikka hänelle olisikin nimetty omaohjaaja. Omaohjaaja ei ole päivittäin lapsen kanssa säännöllisessä vuorovaikutuksessa, vaan työvuorojensa mukaisesti. Työvuorot saattavat osua öihin ja välillä kolmivuorotyöstä seuraa pitkiäkin vapaita. Lapsi kuitenkin kaipaa jatkuvuutta, ennakoitavuutta sekä säännöllistä päivärytmää ja vuorovaikutusta hoivaa antavan henkilön kanssa, jotta kiintyminen voisi muodostua turvalliseksi.

6.3 Kuinka pysyvyys ja lapsen osallisuus huomioidaan päätöksenteossa?

6.3.1 Keskitetty asiakasohjaus – lisää pysyvyyttä?

Lastensuojelu on yksi sosiaalihuollon erityispalveluista, joiden tuottaminen edellyttää sellaista erityisosaamista ja – järjestelyjä, joita ei voida tuottaa peruspalveluina. Näin ollen erityispalvelujen tarkoituksenmukainen järjestäminen edellyttää riittävää väestöpohjaa ja yleisesti toimintojen ja osaamisen alueellista keskittämistä. Kunnista saattaa rahanpulan

lisäksi olla pula esimerkiksi asiantuntemuksesta ja voimavaroista. Tästä syystä asuinkunnasta riippuen erityispalveluja tarvitseva sosiaalihuollon asiakas saattaa joutua hyvin epätasavarvoiseen asemaan. (Sosiaali- ja terveysministeriön työmuistio 1997, 1-5.)

Uotin (2003, 329) mukaan lastensuojelupalveluiden saatavuuden ja sisällön suuria, paikallisia eroja ei voida selittää pelkästään lasten ominaisuuksien eroilla tai paikallisten olosuhteiden eroilla. Uotin mielestä erojen perussyyt löytyvät palvelujen järjestämisestä koskevasta säätelystä ja sitä toteuttavasta vahvasta kunnallisen itsehallinnon perinteestä. Niinpä kansalaisten yhdenvertaisuus palvelujen saatavuuden ja sisällön suhteen ei Uotin mukaan toteudu tämän perinteen vallitessa. Ratkaisuna kansalaisten yhdenvertaisuuden vaalimiseen nähtäisiin Uotin mukaan pitkäkestoisten palvelunhankinta- ja yhteistyösopimuksien laatimisessa, joilla varmistettaisiin entistä paremmin lastensuojelun erityispalveluiden saatavuus ja laadukkuus yhä useammalle niistä tarvitsevalle.

Sijaishuoltopalveluiden hankintaa kehitetään nykyään useissa lastensuojelun kehittämishankkeissa. Sijaishuoltopalveluiden kehittämishankkeet ovat olleet esillä viime vuosina, ja lastensuojelulain mukaisten sijaishuoltopalveluiden ylläpitäminen ja palveluiden organisoiminen seudullisesti ovat selvästi lisääntymässä. Tällä sijaishuoltopalveluiden seudullisella organisoitumisella on perustarkoituksena taata tarvittava tietopohja ja osaaminen sijaishuollon tehtävissä, joille kunnissa on tarvetta. Sijaishuoltopalveluiden seudullista osaamista voidaan tarvita esimerkiksi, jos pienessä kunnassa palveluiden järjestäminen on hankalaa kunnan omilla resursseilla tai jos tarvetta on sen verran vähän, ettei kunnan ole järkevää järjestää sijaishuoltopalveluitaan yksin. Kyseessä on siis sijaishuollon erityisosaaminen, joka voi sisältää esimerkiksi sijaisperheiden hankinnan, valmennuksen ja ohjaamisen, kunnan työntekijän kanssa oikean sijaishuoltopaikan etsimisen, konsultaatiopalvelut kunnille sekä sijaishuoltoyksiköiden rekisterin ylläpitämisen ja sijaishuoltopaikkoihin tutustumisen ja hyväksymisen. (Majoinen ym. 2003, 91.)

Tutkimusaineistoni on kaupungista, jossa toimii keskitetty asiakasohjausyksikkö. Yksikön tavoitteena on lapsen tarpeista ja tilanteesta kertovan tiedon kokoaminen arvioinnin ja päätöksenteon pohjaksi. Yksikkö pyrkii löytämään jokaiselle lapselle mahdollisimman hyvin lapsen tarpeisiin vastaavan sijaishuoltopaikan. Sijaishuoltopaikan arvioinnin perustana toimivat; asiakasohjauskokous tarvittaessa, lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän arvio, asiakasohjauksen työntekijän arvio, sijaishuoltopaikan tai sijaisperheen oma arvio,

lapsen ja biologisten vanhempien mielipide sekä sijaishuoltopaikan toiminta, resurssit ja tilanne. Arviota tehdessään asiakasohjaus ottaa päätöksessään huomioon; sijoituksen keston ja tavoitteen, opiskelumahdollisuudet, henkilöstöresurssit, muun lapsiryhmän, sijaishuoltopaikan erityispalvelut, alueen erityispalvelut, sijaishuoltopaikan etäisyyden, jälkihuollon ja biologisen perheen kanssa työskentelyn.

Asiakasohjauksen tehtävänä on kerätä tietoa hyväksytyistä sijaisperheistä sekä hoitoyksiköistä. Hoitoyksikön toiminnan kuvauksella on tärkeä merkitys kaikille asiakasryhmille. Sijoituspaikkaa pohtiva sosiaalityöntekijä saa tietoa siitä, miten hyvin asianomainen sijoituspaikka voisi vastata juuri sen lapsen tarpeisiin, jolle hän on etsimässä sijoituspaikkaa. Samalla tavoin sijoitettava lapsia ja hänen vanhempansa ja muut hänelle läheiset ihmiset voivat saada jo etukäteen kuvan siitä paikasta, jonne lapsi aiotaan sijoittaa.

Siitä huolimatta, että asiakasohjausyksikkö on tutustunut ja hyväksynyt jokaisen sijaishuoltopaikan, mitä lapselle tarjotaan, tulisi lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän käydä tutustumassa sijaishuoltopaikkaan ja arvioida paikan soveltuvuutta kyseessä olevalle lapselle. Toivottavaa on, että myös lapsi itse, biologiset vanhemmat ja lasta hoitava taho (esim. päivystysijaispaikan omaohjaaja) tutustuisivat sijaishuoltopaikkaan ennen sijoituksen toteutumista. Tutustumiskäytien tavoitteena on varmistua sijaishuoltopaikan kyvystä vastata sijoitettavan lapsen tarpeisiin ja luoda hyvä perusta yhteistyölle, sitoutumiselle sekä yhteisymmärryksen saavuttamiselle.

Asiakasohjauksen ydinprosesseja ovat tukiprosessi, valvontaprosessi, palveluiden hankintaprosessi sekä asiakasohjausprosessi. Keskitetty asiakasohjausyksikkö on hyväksynyt sijaisperheet tehtävänsä ja kilpailuttanut laitousyksiköt. Perhehoidossa sijoittajakunta tekee sijaisperheen kanssa toimeksiantosopimuksen. Laitoshoidossa yksikkö hoitaa voimassaolevat hankintapäätökset ja sopimukset sekä mahdolliset suoraan hankintasopimukset. On varmasti itsestäänselvää, että keskitetyllä asiakasohjauksella pyritään parempaan laatuun ja pysyviin sijoituksiin. Keskitetty asiakasohjaus ei kuitenkaan toimi, jos sen resurssit eivät riitä kattamaan perheiden ja yksiköiden tukea ja valvontaa. Asiakasohjauksen sosiaalityöntekijät ovat kovilla etsiessään sijoitetuille lapsille juuri heidän näköisiään palveluita. Kuinka asiakasohjauksen voidaan katsoa onnistuneen jos 50 huostaan otetusta lapsesta 30 on joutunut syystä tai toisesta sijaishuollon muutospäätöksen kohteeksi? Yhdellä lapsista muutospäätöksiä

on kolme (3) ja kuudella (6) päätöksiä on kaksi (2). Tämän lisäksi 23 lasta on muutosprosessissa mukana kertaalleen.

Ei varmastikaan ole tarpeen osoittaa syyttävällä sormella ketään, vaan miettiä kuinka asiakasohjaus voisi toimia entistä paremmin edistääkseen lasten sijoituksia lasten oikeuksien ja pysyvyyden näkökulmasta. Erityisen haastavia ovat tilanteet, joissa hyväksytty palveluntuottaja, laitos tai perhe, päättää lopettaa toimintansa ja lapsi joudutaan siirtämään sen vuoksi. Pohdittavaksi jää, ovatko lopetuspäätökset olleet niin yllättäviä, ettei asiakasohjauksella ole ollut mahdollisuutta ottaa niitä huomioon tekemissään ehdotuksissa. Tutkimusaineistossa on päätös, jossa perusteena lapsen uudelleensijoittamiselle on yksikön toiminnan lopettaminen 11 kuukautta lapsen sijoituksen jälkeen sekä päätös, jossa lapsen uudelleensijoitusta tarvitaan sijaisperheen lopetettua toimintansa 18 kuukautta lapsen sijoituksen jälkeen.

6.3.2 Kiintymyssuhteen huomioiminen muutoksessa

Kiintymyssuhdeteoriassa korostetaan sekä varhaisen hoivakokemuksen merkitystä että korjaavien ja korvaavien kokemusten merkitystä. Ihmisen elämänkaareissa on lukuisia mahdollisuuksia korvaaviin kokemuksiin. Sillä, millaiseen ympäristöön lapsi sijoitetaan, on luonnollisesti suuri merkitys lapsen kehityksen kannalta. Stowall ja Dozier (2000) esittävät, että kun pieni lapsi sijoitetaan perheeseen, jossa turvalliset sijaisvanhemmat huolehtivat lapsen psyykkisestä ja fyysisestä hyvinvoinnista, lapsikin kiinnittyy turvallisesti.

Lapsen kiintymyssuhteen laadun voidaan nähdä vaikuttavan sijoituspaikan valintaan myös siten, että kiinteän kiintymyssuhteen omaava lapsi pyritään sijoittamaan mahdollisimman lähelle vanhempansa, jotta tapaamisten järjestäminen olisi vaivatonta. Aina ei kuitenkaan kaikille ole tarjolla ihanteellista vaihtoehtoa ja lapsi on sijoitettava sinne, missä on tilaa tai mikä muuten on lapselle paras vaihtoehto, vaikka paikka olisi kauempana kuin toivotaan. Toisaalta sijoituksen onnistumisen kannalta voi olla tärkeää sijoittaa nuori nimenomaan jonnekin kauemmas, jotta elämää häiritsevät kaverisuhteet saadaan katkaistua. Sijoituspäätöstä ja sijaishuoltopaikan valintaa joudutaan miettimään monesta näkökulmasta, joten lapsen ja vanhemman läheinen suhde ei ole ainoa päätökseen vaikuttava tekijä. Pienille lapsille pyritään etsimään ja tarjoamaan kodinomainen perhesijoitus. Perheessä ihmissuhteet

muodostuvat tiiviimmiksi ja läheisemmiksi kuin laitoksessa, koska omaohjaajajärjestelmästä huolimatta katsotaan, että laitoksen työntekijät ovat siellä vain töissä eikä tarjolla ole samanlaista pysyvyyttä kuin perheessä. On kuitenkin huomioitavaa, että huostaanotossa ja sijoituksessa huolenpitosuhde siirtyy lapsen ja sijaishuoltopaikan välille ja sijaishuollon aikana lapsen mahdolliset kiintymyksen kohteet lisääntyvät jälleen. Varsinkin sijaiskotisijoituksen tullessa kysymykseen, lapselle avautuu mahdollisuus uusiin, läheisiin kiintymyssuhteisiin. Myös lastensuojelulaitoksen omaohjaajasta saattaa tulla lapselle hyvin tärkeä ihminen.

Aineistoni mukaan jokainen lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä joutuu ottamaan kantaa lapsen ja vanhemman/vanhempien tai muiden läheisten ihmisten väliseen yhteydenpitoon. Yhteydenpitoon liittyvät seikat kirjataan päätöksen osaksi ja sijaishuoltopaikkojen, samoin kuin vanhempien, tulee niitä noudattaa. Kaikissa 38 päätöksessä on huomioitu lapsen ja hänen vanhempiensa välinen yhteydenpito. Päätöksistä on selvästi luettavissa kuinka suositeltavaa yhteydenpito lapsen kannalta on. Pääsääntönä voi kuitenkin todeta, että yhteydenpitoa tuetaan ja sen halutaan jatkuvan myös sijoituksen aikana, kuitenkin lapsen sijoitusta tukevalla tavalla.

Hiitolan (2008, 33) tutkimuksessa ilmeni, että lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijöiden arvion mukaan sijaisperheissä luodaan lapseen kiintymyssuhde, tuetaan lapsen kehitystä ja tarjotaan virikkeitä laitoksia onnistuneemmin. Tätä voidaan selittää sillä, että laitoksiin sijoitetaan yleensä vanhempia lapsia, lapsilla voi olla takanaan useita sijoituksia, jolloin kiinnittyminen on vaikeampaa tai laitoksen henkilöstön resursointi ei ole riittävä, vaan työntekijöiden aika menee arjen pyörittämiseen, jolloin keskittyminen yksilötasolla jokaiseen lapseen voi olla vaikeampaa. Lisäksi laitoksissa työntekijät työskentelevät kolmessa vuorossa, kun taas sijaisperheessä vanhemmat asuvat samassa kodissa sijoitetun lapsen kanssa.

Kalland (2004, 136) esittää, että lapsen kannalta laitossijoitus on yleensä huonompi vaihtoehto kuin perhesijoitus, koska laitospäätöksessä lapselle ei voida taata pysyviä kiintymyssuhteita, vaikka tähän pyritäänkin nimeämällä lapselle omaohjaaja. Kalland (2001, 231) toteaa myös, että valtaosa laitoshoidossa olleista lapsista kiinnittyy kuitenkin turvattomasti sijaisvanhempiansa. Laitospäätöksen puutteellisuudesta huolimatta laitossijoitus nähdään turvallisempana kuin vaihtoehto, että lapsi jätetään selviytymään

esimerkiksi pahoinpitelevien tai laiminlyövien vanhempiensa hoivan alaiseksi, josta mahdollisesti seuraa kaoottinen kiinnittyminen.

Sijaishuollon muutoksen mukana lapsen uudet mahdolliset suhteet taas helposti katkeavat. Toisaalta kuitenkin ihmis- ja olosuhteista riippuen edellisen sijoituspaikan suhteita voitaisiin parhaassa tapauksessa pyrkiä kuljettamaan lapsen mukana esimerkiksi tuki- tai lomaperhekuviona. Vastuu yhteydenpidon pitämisestä jää kuitenkin useimmiten sijaisperheelle tai omaohjaajalle. Sijaishuollon aikana on tärkeää tukea lapsen kiintymystä biologisiin vanhempiin mutta lähes yhtä tärkeänä voidaan nähdä myös se, että lapsella on ainakin yksi läheinen ihminen sijaishuoltopaikassa.

Aineistossani käy ilmi, että 30 lapsen kohdalla on tehty heidän kiintymyssuhteisiinsa liittyviä päätöksiä. Lapset ovat voineet viettää päivystyksyksikössä hyvin erimittaisia ajanjaksoja mutta he ovat eläneet myös pitkäaikaisiksi suunnitelluissa sijaishuollon yksiköissä hyvin erimittaisia ajanjaksoja. Lyhimmillään lapset ovat viettäneet kuukauden (1) yhdessä sijaishuoltopaikassa ennen siirtymistään seuraavaan. Pisimmillään he ovat eläneet sijaishuoltopaikkansa arkea lähes kahden (2) vuoden verran. Aineistoni tuo esille sen, että aina sijoitus ei kestä, vaikkei sijaishuollon tarve poistu. Katkeaminen on aina kriisi, joka aktivoi lapsen aiemmat hylkäämis- ja sijoituskokemukset. Sijoituksen purkautuminen herättää myös aina suuria tunteita. Siksi sijoitus tulisikin purkaa hallitusti, kaikkia osapuolia huomioiden ja kunnioittaen. Parhaissa tapauksissa yhteistyötä voidaan jatkaa vaikka sijoitus päättyykin. Tämänkaltaisia tilanteita ovat erityisesti kotiuttamisprosessit. Erityisen tärkeää on antaa lapselle tilaa myös siinä vaiheessa, kun hän totuttelee ajatukseen uudesta ympäristöstä. Päätöksistä pystyy päättämään, että erityisesti pienten lasten ja perhesijoitusten kohdalla toteutetut muutokset on tehty ajan kanssa ja lapsen ikätaso huomioiden. Laitossijoituksia on valmisteltu heikommin ja lapsia siirretään ilman erillisiä tutustumiskäyntejä. Ymmärrys syntyneitä kiintymyssuhteita kohtaan näkyy valitettavasti vain osassa päätöksiä seuraavanlaisesti:

”Lapselle on muodostunut kiintymyssuhde sijaishuoltopaikkansa aikuisiin ja lapsi jatkaa sijaishuoltopaikassa tukilapsena.”

”Lapsen sopeutumiseksi uuteen kotiinsa isän luokse on tehtävä tiivistä ja suunnitelmallista yhteistyötä sosiaalityöntekijöiden, vanhempien ja lapsesta aiemmin

huolehtineiden aikuisten kanssa. Jatkossa lapsi vierailee hänestä aiemmin huolta pitäneiden aikuisten luona joka toinen viikonloppu ja kerran viikossa päiväkodin jälkeen, kun ei ole viikonlopputapaamista.”

Tämän lisäksi asiakasohjaus on joutunut irtisanomaan yhden perheen toimeksiantosopimuksen neljän (4) kuukauden kohdalla perheeseen liittyen epäselvyyksien vuoksi. Päätöksen perusteluina todetaan:

”Asiakasohjausyksikkö arvioi tapaturman vaurioittaneen lapsen ja sijaisvanhempien välistä kiintymyssuhdetta ja irtisanoi toimeksiantosopimuksen heidän kanssaan.”

Sinkkonen (1998, 109) luo toivoa, että kiintymyssuhde voi myös muuttua ajan ja tilanteen myötä. Muutostilanteet saattavat hetkellisesti muuttaa lapsen toimintaa, mutta ennakoitavuuden ja turvallisuuden kautta lapsi voi nauttia jälleen päiväistään. Ajan myötä mahdollisesti muuttuva kiintymyssuhdekäsitys antaa perustaa sijaishuollon tarjoamalle toiselle mahdollisuudelle lapsen elämässä. Kalland ja Sinkkonen (2001) painottavat kuitenkin lapsen sijoituksen pysyvyyden merkitystä. Heidän mukaansa lasta sijoitettaessa moneen kertaan tämän kehitys vaurioituu, vaikka kaikki sijaisperheet ja laitokset olisivat turvallisia. Suomessakin on siirrelty lapsia edestakaisin jopa kolmisenkymmentä kertaa. Useat siirtokerrat ovat muodostuneet, kun vanhempien tilanne muuttuu nopeasti suotuisan ja epäsuotuisan välillä. Siirroilta ei ole välttytty, koska todellista ja pysyvää muutosta tai kuntoutumista ei ole tapahtunut vanhempien tilanteessa.

6.3.3 Lapsen oman äänen kuuleminen muutosta tehtäessä

Lastensuojelussa tehtävien ratkaisujen on edistettävä lapsen suotuisaa kehitystä ja hyvinvointia. Tätä silmällä pitäen eri vaihtoehtojen kohdalla on arvioitava, miten hyvin ne toteuttavat lapsen etua. Perustuslakiin on erikseen kirjattu, että lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti. Lastensuojelussa työskentely lähtee lapsesta ja lapsen tarpeista. Lapsi on aktiivinen osapuoli, joka omalta osaltaan voi vaikuttaa siihen, mitä tapahtuu. Lastensuojelussa lapsella on vaikutusvaltaa häntä itseään koskevassa päätöksenteossa ja lapselle on järjestettävä tilaisuuksia osallistua omien asioidensa selvittelyyn. On myös tärkeää, että lapsi

saa aineksia oman tilanteensa ymmärtämiseen ja identiteetin rakentamiseen. Lapsen kanssa työskentelyn on tarkoitus rohkaista ja kannustaa sekä antaa hänelle voimaa ja toivoa. (Taskinen 2007, 16.)

Uuden lastensuojelulain (417/2007) velvoittamana sosiaalityöntekijöiden on lisättävä yhteistyötä sijaishuoltopaikkojen kanssa, samoin kuin yhteistoimintaa vanhempien kanssa. Yhteistyötä tulee lisätä määrällisesti ja laadullisesti. Uusi laki mahdollistaa ja auttaa työntekijää tekemään uudenlaista työtä myös sijaishuollossa olevan lapsen ja nuoren kanssa. Laki velvoittaa samalla työntekijää tapaamaan lasta tai nuorta yksin ja kuulemaan hänen ajatuksiaan ja mielipiteitään sijaishuollosta. Uusi laki korostaa erityisesti lapsen kanssa työskentelyä. Huomioitavaa on, että lapsi on aina omassa lastensuojeluasiassaan asianosainen iästään riippumatta ja lasta on kohdeltava tasa-arvoisena yksilönä. Lapsella on oikeus vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavalla tavalla.

Lastensuojelua toteutettaessa on selvitettävä lapsen toivomukset ja mielipide. Sijaishuoltopaikan muutospäätöksissä pitää kuulla 12 vuotta täyttäneitä lasta sekä selvittää nuoremman lapsen mielipide. Voidaan ajatella, että mitä tärkeämmästä lapsen elämään liittyvästä asiasta on kyse, sitä enemmän painoarvoa lapsen mielipiteelle tulee antaa. Jos mielipide jätetään selvittämättä tai lapsi kuulematta, tulee toiminnalle olla hyvin vahvat perusteet. Kuulemisessa asianosaisille varataan tilaisuus lausua mielipiteensä asiasta tai antaa siihen oma selvityksensä. Kuultavalle on varattava tosiasiallinen mahdollisuus vaikuttaa asian ratkaisemiseen, eikä kuuleminen saa olla pelkkä muodollisuus. Lapsen kuulemisesta säädetään hallintolain 34§:ssä ja lastensuojelulain 20§:ssä (Hallintolaki 434/2003, Lastensuojelulaki 417/2007).

Koska olen kiinnostunut erityisesti lapsen oikeuksien toteutumisesta, olen tarkastellut päätöksiä vain lapsen kuulemisen ja mielipiteen selvittämisen näkökulmasta. Käytännössä on huomattava, että myös vanhemman mielipide vaikuttaa lapsen elämään. Vanhemmat, jotka vastustavat lapsen sijaishuoltopaikan muuttamista saattavat omalla toiminnallaan vaikeuttaa myös lapsen kiinnittymistä uuteen paikkaan. Aineistostani käy ilmi, että 16 lasta on kuultu ja kolmen (3) lapsen mielipide on selvitetty päätöstä tehtäessä. Nämä lapset eivät ole vastustaneet tehtävää muutosta. Sen sijaan neljä (4) kuultuna ollutta lasta ja yksi (1) mielipiteen selvittäminen ovat päätyneet sijaishuoltopaikan muutoksen vastustamiseen. Loput 14 päätöstä tuovat esiin sen, että lapsia ei ole kuultu tai heidän mielipidettään ei ole selvitetty.

Huolestuttavaa on, että viidessä (5) päätöksessä ei ole minkäänlaista kirjausta lapsen kuulemisesta tai mielipiteen selvittämisestä. Yhdessä (1) tapauksessa lasta ei ole voitu kuulla seuraavin perustein:

”Lapsi on jätetty kuulematta. Lapsi on jäänyt palaamatta sovitulta kotilomalta xxxx eikä hänen olinpaikastaan ole tämän jälkeen ollut tietoa. Väestörekisterin mukaiset osoitetiedot ovat siirtyneet Ruotsiin.”

Kuudessa (6) tapauksessa mielipiteen selvittäminen on jätetty tekemättä lapsen ikään vedoten ja näin ollen päätökseen on kirjattu:

”Lasta ei ole ikänsä vuoksi kuultu eikä mielipidettä selvitetty.”

Kahdessa (2) tapauksessa lapsen kuulematta jättäminen ja mielipiteen selvittäminen on perusteltu seuraavanlaisesti:

”Lasta ei ole kuultu, koska lapsen ikä ja kehitysvamma vaikeuttavat asian ymmärtämistä ja käsittelemistä.”

Osallisuus on lastensuojelussa läsnä monitasoisena: osallisuutena omassa asiassa, joka tulee turvata lastensuojelujärjestelmän toimintaprosesseissa itsessään, sekä osallisuutena yhteisössä ja yhteiskunnassa, jota lastensuojelujärjestelmä pyrkii edistämään palauttamalla lapsen järkkynyttä turvallisuutta ha varmistamalla lapselle huolenpidon hänen tarvitsemistaan voimavaroista. Nämä osallisuuden tasot yhdistyvät myös lastensuojelussa: edistämällä lapsen osallisuutta omassa asiassaan voidaan lastensuojelutyössä vahvistaa myös lapsen yhteiskunnallisen osallisuuden edellytyksiä tukemalla lapsen kokemusta toimintakyvystään ja osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksistaan omassa elämässään ja toimintaympäristössään. Lapsen oikeudet muodostavat perustan lapsen osallisuudelle, ja lastensuojelun tehtävänä on turvata kaikkien lapsen oikeuksien – suojelun, voimavarojen ja osallistumisen oikeuksien – toteutumista (Nivala 2010, 25.)

7. JOHTOPÄÄTÖKSET

Lastensuojelun kenttä on eettisesti herkkä ja arvoltaan jännitteinen toimintakonteksti, sillä se kytkeytyy yhteiskunnan heikoimmassa asemassa oleviin ihmisiin, usein vaurioituneisiin elämäntilanteisiin ja vaikeisiin ihmissuhteisiin. Tutkimuskohteensa lastensuojelu on rajaton, sillä periaatteena se läpäisee koko inhimillisen ja yhteiskunnallisen toiminnan. Lastensuojelun sijaishuolto on perheiden näkökulmasta erittäin säädeltyä ja osin jäykkääkin lastensuojelua. Yhteiskunnallisesti ajatellen sijaishuollon tulisi olla erittäin ohjattua, organisoitua, selkeää ja laadukasta, koska sosiaalityöntekijät käyttävät ainutlaatuista asiantuntijuutta ja valtaa perheiden vaikeissa ja vaativissa tilanteissa. Myös sijaishuollon kustannukset ovat huomattavat ja myös kuntien talouspäättäjiä tulisi kiinnostaa taloudellinen näkökulma ja rahalle saatava vastine. Laadun valvontaa ja hoidon vaikuttavuutta ei ole päästy suomalaisessa lastensuojelussa vielä tarpeeksi suunnitelmallisesti kehittämään. Lastensuojelun sijaishuollossa on paljon tekijöitä, joihin on vaikea kehittää laadun mittareita.

Lapsen sijaishuoltopaikan valinnan huolellisella valmistelulla ehkäistään lapsen sijoitusten katkeamisia ja sijaishuoltopaikkojen vaihtumista. Tämä luo lapsen elämään jatkuvuutta ja pysyvyyttä sekä varmistaa osaltaan lapsen sijaishuollon onnistumisen. Sijaishuollossa hoidetaan vuosittain suuri määrä suomalaisia lapsia ja kuten tutkimukseni osoittaa heidän tilanteensa vaihtelevat suuresti ja heitä siirrellään järjestelmän sisällä hyvin erilaisista syistä. Laatukriteerejä tarvitaan, jotta jokaisen lapsen saamaa palvelua voidaan arvioida ja, jotta palvelulta voidaan odottaa samanlaisia piirteitä riippumatta siitä, mihin lapsi sijoitetaan. Jokaisen sijoitetun lapsen tulisi saada paras mahdollinen hoito ja kasvatus siinä yksikössä, johon hänet on alun perin arvioitu kuuluvaksi. Laatukriteerien avulla yksiköt voivat profiloitua selvemmin ja selkeämmällä profiloitumisella voidaan mahdollisesti parantaa sijoituspaikkavalintojen onnistumista.

Tutkimusaineistoni perusteella on vaikea sanoa kuinka paljon markkinatilanne on vaikuttanut tehtyihin päätöksiin. Perhehoidon ollessa laitoshoidoa halvempi vaihtoehto kuitenkin suurin osa lapsista on ollut sijoitettuna laitokseen. Lopulta perhehoitoon on päätynyt vain kahdeksan (8) lasta. Ajan saatossa tullaan varmasti näkemään kuinka lastensuojelulain perhehoidon painotus muokkaa tehtäviä päätöksiä. Toivottavaa olisi, ettei yhtään lasta siirretä perhehoitoon vain painotuksen vuoksi. Kaikki lapset eivät ole soveliaita perhehoidon hoidettavaksi. Toisaalta kaikki teini-ikäiset eivät myöskään tarvitse automaattisesti laitoshoidoa. Palveluiden

kilpailuttamisen kulttuuri tulee mahdollisesti jatkossa näkymään päätöksissä myös. Kilpailutuksessa kun pärjää alhaisella vuorokausihinnalla. Nyt aineistona olevissa päätöksissä ei kilpailuttaminen vielä ainakaan perustelutasolla näy. Kaikki suurimmat kaupungit ovat ottaneet toimintatavakseen palveluiden kilpailuttamisen, joten jatkossa tullaan näkemään toimintatavan vaikutukset lasten sijoituksiin.

Aineistossani vaikuttavuudesta voidaan mielestäni puhua silloin, kun lapsi kyetään sijoituksen päätteeksi kotiuttamaan, hänelle löydetään sopivin mahdollinen sijaishuoltopaikka tai kun hänen mielipidettään kuunnellaan päätöksenteossa. Lastensuojelun vaikuttavuuden arviointi on siinä määrin vaikeaa, että joskus kannattaa iloita pienemmistäkin vaikuttavuuden hetkistä. Lapsilähtöinen lastensuojelutyö toteutuu lapsen kokemuksia, tarpeita ja toiveita kuunnellen. Vaikuttavuuden arvioinnissa selviää, mitä hyötyä palvelusta on ollut lapselle ja perheelle, ja miten hoito- ja tukimenetelmät ovat toimineet. Huostaanotto ja sijaishuolto ovat jokaisen lapsen kohdalla äärimmäisen syvällisesti vaikuttavia toimenpiteitä, joissa lapsen oikeuksien toteutuminen ja tarpeisiin vastaaminen tulisi varmistaa kaikilla käytettävissä olevilla keinoilla. Lapsen kohtaaminen ja kuunteleminen, aito dialogisuus, vaatii aikaa ja resursseja, mutta myös ammattitaitoa ja työntekijöiden sitoutumista. Osaamisen ja asiantuntijuuden pysyminen ja lakisääteisten velvollisuuksien toteutuminen on paitsi yksittäisen sosiaalityöntekijän tai työyhteisön, ennen kaikkea organisaation johdon, kunnallisen ja valtiollisen päätöksentekojärjestelmän tehtävä.

Lastensuojelulla ja sijaishuollolla on paljon mahdollisuuksia vaikuttaa lapsen myönteiseen kehitykseen. Erityisesti sijaishuollossa on tärkeää löytää keinot ja käytännöt, joilla voidaan vahvistaa tavallista, riskitöntä ja ongelmatonta kehitystä. Elämään kuuluvia yllätyksiä, riskejä ja ongelmia ei voida kuitenkaan täysin eliminoida pois. Eikä sellaista odotusta pidä asettaa lastensuojelullekaan. Suomessa huostaanotto on aina luonteeltaan viimesijainen ja väliaikainen. Viimesijaisuutta kuvaa se, että valtaosa lastensuojelusta toteutetaan avohuoltona. Huostaanoton väliaikaisuus on osaltaan tukenut suhtautumista sijaishuoltoon väliaikaisena ratkaisuna. On kuitenkin huomioitava, että osa huostaanotoista ja sijoituksista kestää vuosia.

Sijaishuoltopaikan pysyvyys ja sen lapselle tarjoaman arjen ja suhteiden pysyvyys eivät ole olleet lastensuojelun toiminnan keskiössä. Sijaishuoltopaikat vaihtuvat joidenkin lasten kohdalla hyvinkin usein. Lapsen elämää siirrellään paikasta toiseen. Vaihtoja ei tapahdu ainoastaan laitoshuollossa, vaan myös perhehoidossa. Aihe on äärimmäisen ajankohtainen

niin inhimillisestä, yhteiskunnallisesta kuin taloudellisestakin näkökulmasta. On erittäin tärkeää arvioida, kuinka suomalainen lastensuojelu onnistuu tavoitteessaan lapsen ja nuoren pysyvien ja turvallisten kasvuolosuhteiden toteuttajana.

Lapsella on aina sijaishuollon aikana oikeus laadultaan hyvään sosiaalihuoltoon ja hyvään kohteluun sekä oikeus tarpeitaan vastaavaan sijaishuoltopaikkaan. Sijaishuoltopaikan on vastattava niihin ongelmiin ja lapsen hoidon ja huolenpidon tarpeisiin, jotka ovat olleet huostaanoton perusteina. Lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä on kontollaan suuri vastuu, kun hän arvioi lapsen edun näkökulmasta, kokonaisvaltaisesti lapsen sijaishuoltopaikkaa. Pienen kunnan sosiaalityöntekijälle on äärimmäisen merkityksellistä, että hän voi kääntyä keskitetyn asiakasohjauksen puoleen sijoituskysymyksissä. On täysin ymmärrettävää, ettei jokainen yksittäinen lastensuojelun sosiaalityöntekijä kykene kartoittamaan sijaishuoltopaikkojen laajaa kirjoa ja näin varmistamaan lapselle parasta mahdollista sijoituskohdetta.

Lapsen toistuvat sijoitukset eri paikkoihin vahingoittavat hänen kehitystään, luovat juurettomuutta ja turvattomuutta. Lapsen siirtäminen sijaishuoltopaikasta toiseen esimerkiksi taloudellisista syistä ei saa tulla kysymykseen. Sijaishuollon eri vaiheissa tarvitaan huolellista valmistelua, jotta voidaan ehkäistä sijoitusten ennenaikaisia katkeamisia ja siten luoda jatkuvuutta ja pysyvyyttä. Sijoitetulle lapselle on ensiarvoisen tärkeää, että hän voi luottaa siihen, että hänestä pidetään huolta ja häneen sitoudutaan.

Lapsen tunne kuulumisesta sijaishuoltopaikkaan ja pysyvät ihmissuhteet tukevat hänen kasvuaan, kehitystään ja hyvinvointia. Perhehoidon vahvuutena pidetään syvempää kiintymyssuhteiden syntymisen mahdollisuutta, kun lasta hoitavat pysyvät. On kuitenkin huomioitava, että sijoitusten katkeamisia tapahtuu myös perhehoidossa. Aivan samoin kuin laitoshoidossa pystytään parhaimmillaan tarjoamaan useita kiintymisen kohteita ja pysyvyyttä. Sijaishuoltopaikan tärkein tehtävä on aina auttaa ja tukea lasta selviytymään häntä haavoittaneista ja jopa traumaattisista kokemuksista sekä käymään läpi suruprosessiin liittyviä tunteita. Nykyinen painotus sijoittaa lapsia ensisijaisesti perhehoitoon, on hyvin monisyinen asia. Parhaimmillaan lapsi saa kasvaa koko sijoitusaikansa pysyvissä olosuhteissa, pahimmillaan hän joutuu kokemaan trauman tullessaan uudemman kerran perheen hylkäämäksi. On vaikea kuvitella, että lapsi osaisi tarkemmin analysoida siirtonsa syitä, vaan kokemus jää hänen mieleensä hylkäämisenä, ovat siirron syyt sitten mitkä tahansa.

Laitoshoidossa lapsi joutuu tottumaan useisiin aikuisiin, useisiin vastuunkantajiin. Joidenkin lasten kohdalla sijoitus laadukkaaseen laitostyöskenteleeseen voi tarjota lapselle tämän tarvitseman huolenpidon paremmin, koska lapsen oireilua on jakamassa useita aikuisia.

Erityisesti laitoshuoltoon liittyy kysymys lapsen oikeudesta pysyviin ihmissuhteisiin. Lapsi kasvaa elämässään ihmissuhteissa ja sijaishuollon asiakkaana olevan lapsen kannalta kyse on suhteista biologisiin vanhempiin, sijaisperheeseen, laitoksen henkilökuntaan, sosiaalityöntekijöihin, kavereihin ja sukulaisiin. Lapsen kanssa työskentelevien työntekijöiden pysyvyys on lapsen kannalta kriittinen tekijä. Huostaanotto ja sijaishuolto muuttavat aina lapsen suhteita vanhempiin ja muihin läheisiin, lisäksi lastensuojelun työntekijöistä ja sijaishuollon toimijoista tulee lapsen elämään uusia aikuisia. Lapsen pysyvää suhdetta lastensuojelussa toimiviin aikuisiin ei tule rajata vain lastensuojelun sosiaalityöntekijöihin tai – ohjaajiin. Sijoitus kodin ulkopuolelle voi merkitä myös muutosta koulussa tai päiväkodissa ja siinä yhteydessä vaihtuvat myös lapselle merkitykselliset aikuistoimijat koulussa ja päiväkodissa.

Sijaishuolto on intiimi ja intensiivinen, ristiriitojen ja vallankäytön alue, jossa pysyvien työntekijäsuhteiden tai muiden pysyvien suhteiden korostuksessa pitää olla aina varmistus siitä, että pysyvyys tuo lapselle myös turvallisuutta. Sijaishuollon tavoitteena tulee olla se, että lapsen ja nuoren voimat vapautuvat kehittymiseen niin, että hän nuorena aikuisena olisi tasapainossa itsensä ja elämänsä kanssa ja olisi löytänyt oman paikkansa ja elämäntapansa. Sijaishuollossa laatua on se, että pystytään vastaamaan sijoitetun lapsen tarpeisiin mahdollisimman hyvin. Tämä edellyttää avointa vuoropuhelua sijoitettavan lapsen asioista perillä olevien tahojen kanssa, ammattitaitoista henkilökuntaa, ammattitaitoisia sijaisvanhempia, joiden työskentelyedellytykset ovat kunnossa. Työntekijöiden ja sijaisvanhempien pitää tietää, mitä heiltä odotetaan ja mitä heidän pitää osata. Tämä onkin se haastavin osuus laadussa. Se, että se on yksiselitteisesti määritelty läpi sijaishuoltoprosessin ja kaikki voivat siihen sitoutua.

Olen työskennellyt koko aikuisikäni lastensuojelun eri tehtävissä. Olen päässyt tarkastelemaan lasten asioita niin laitoksen ohjaajan kuin johtajan sekä avohuollon että sijaishuollon lastensuojelun sosiaalityöntekijän näkökulmasta. Melko nuorena aloitettu lastensuojelutyöntekijän ura on muuttanut toimijaansa niin kokemusten kuin tehtävien puolesta. Kiihkomielisestä perustyöntekijästä on tullut pohdiskelevampi päätöksentekijä.

Lastensuojelun sijaishuollossa elävät lapset ovat joutuneet kokemaan elämässään niin monenlaista vääryyttä, että meidän aikuisten tehtävä tulisi hyvin yksiselitteisesti olla uusien traumojen syntymisen ehkäiseminen. Pettymyksiä me kaikki joudumme elämässämme kokemaan ja niihin kaikkien lasten tulee valmistautua, mutta uusia traumoja emme saisi enää päästää syntymään. Sosiaalityöntekijänä olen päässyt näkemään kuinka erilaisissa olosuhteissa lapset saavat ja joutuvat elämään. Olen saanut vieraila paikoissa, joissa villasukat ovat eriparia, mutta vierailijakin tuntee rakkauden lämmön ja paikoissa, joissa vierailijalle esitellään hienot puitteet ja maallista mammonaa, mutta vierailu jättää kylmän tunteen sydämeen.

Lastensuojelu ja sijaishuolto ovat täynnä mielenkiintoisia tutkimuskohteita. Olisi mielenkiintoista kuulla kuinka lapset ja nuoret itse kokevat oikeutensa pysyvyyteen, ajattelevatko he asiaa vai heittäytyvätkö vain systeemin rattaisiin. Seurantatutkimuksena olisi myös vähintään yhtä mielenkiintoista verrata kuinka nämä lapset ja nuoret ajattelevat asiasta sijoituksen hetkellä mutta myös vuosia sijoituksen jälkeen. Erityisesti sijaishuoltoon liittyviä kysymyksiä tähän maailmaan mahtuu suuri määrä, enää tarvittaisiin vain joku, joka innostuu niitä tutkimaan. Jokainen tehty tutkimus avaa ihmisille enemmän maailmaa, jossa minä ja laitoksiin sijoitetut lapset elämme. Se maailma, jota toiset kammoksuvat ja kauhistelevalat, on oikeastaan ihan tavallinen maailma, ihan samanlaisine iloineen ja suruineen kuin se maailma, jossa elämme. Monelle lapselle sijaishuollossa eläminen on taannut risaisen alun jälkeen ehjän elämän ja upean mahdollisuuden turvalliseen kasvuun. Meidän aikuisten tehtävänä on vain erottaa jyvät akanoista, jotta jokainen lapsi saa yhtä arvokkaan mahdollisuuden.

Olen kirjoittanut tutkielmaani kuin Roomaa rakentaen, eihän Roomaakaan rakennettu päivässä. Käytännön työt ovat moneen kertaan menneet tutkimusprosessin edelle ja olen onnistunut kehittämään itsestäni melkoisen selittelijän. Ehkäpä siinä paljastuu kuitenkin se suuri palo ja intohimo, jolla työtäni teen. Moneen kertaan olen meinannut jättää prosessin kesken, mutta yhtä monta kertaa olen palannut aineistoni ääreen. Kyse ei niinkään ole siitä arvosanasta, jonka työstäni saan, vaan siitä eleestä ja esimerkistä, jonka lapsille annan; kun jotain aloitetaan, niin se myös saatetaan loppuun. Suuren vaikutuksen minuun tekivät tutkimusprosessini aikana tutkija Tuija Erosen (2012, 117) sanat ”Se, mitä teemme sosiaalityön käytännöissä tällä hetkellä, vaikuttaa ihmisten elämään tässä ja nyt sekä myös tulevaisuudessa”. Tehdessämme työtä ihmisten kanssa, meidän tulisi aina muistaa, että tekojemme vaikutukset ovat pitkäaikaisia. Minä toivoisin, että minulla olisi oikeus hyvään

sijaishuoltoon ja pysyvään sijoitukseen, jos olisin sijaishuollossa elävä lapsi. Minä toivoisin, että minut nähtäisiin niin kuin muutkin ja vielä vähän kauniimmin, koska uusia elämäntilanteita en haluaisi sijoitukseni minulle aiheuttavan, mennyt elämä niitä jo aiheutti ja urheasti yritän niiden kanssa elää. Mutta sen kaikista suurimman vaikutuksen, sen joka ei unohdu koskaan, sen ovat jättäneet kaikki ne sijaishuollossa tapaamani arvokkaat lapset ja nuoret, jotka ovat muistuttaneet minua siitä, että heillä ja heidän oikeuksillaan on väliä ja minun tehtäväni on heitä ja heidän oikeuksiaan puolustaa.

LÄHTEET

Ahto, A. & Mikkola, P. (1999) Perhehoito lastensuojelussa. Sijaishuollon neuvottelukunnan julkaisuja 13. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.

Alasuutari, P. (1999) Laadullinen tutkimus. 3. uudistettu painos. Tampere: Vastapaino.

Anis, M. (2008) Sosiaalityö ja maahanmuuttajat. Lastensuojelun ammattilaisten ja asiakkaiden vuorovaikutus ja tulkinnat. Väestön tutkimuslaitoksen julkaisusarja D 47/2008. Helsinki: Väestöliitto.

Arponen, A. (2005) Arviointi ja valvonta sijaishuollossa. Teoksessa S. Laaksonen & M. Kemppainen (toim.) Oljista, risuista vai tiilestä? Artikkeleita hoidon laatua tukevista tekijöistä sijaishuollossa. Sijaishuollon neuvottelukunnan julkaisuja 20. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto, 166- 188.

Back-Kiianmaa, R. & Hakkarainen, P. (2008) Sijaisvanhemmat tarvitsevat riittävät valmiudet. Teoksessa J. Ketola (toim) Perhehoito. Tekemisen ja tukemisen arvoista työtä. Jyväskylä: PS-Kustannus, 121–144.

Bardy, M., Salmi, M. & Heino, T. (2001). Mikä lapsiamme uhkaa? Suuntaviivoja 2000-luvun lapsipoliittiseen keskusteluun. Stakes Raportteja 263:2001. Helsinki.

Bardy, M. & Känkäinen, P. (2005) Omat ja muiden tarinat. Ihmisyyttä vaalimassa. Helsinki: Stakes.

Berridge, D. & Brodie I. (1989) Children's Homes Revisited. London & Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.

Bullock, R. (2001) Work with Children in Residential Care. Teoksessa M. Hill (toim.) Effective Ways of Working with Children and Their Families. London & Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.

Coffey, A. & Atkinson, P. (1996) *Making Sense of Qualitative Data. Complementary Research Strategies*. Thousand Oaks: Sage Publications.

Eronen, T. (2012) *Lastenkoti osana elämää. Narratiivinen tutkimus lastenkodissa asuneiden kertomuksista*. Acta Universitatis Tamperensis 1713. Tampere: Tampereen yliopistopaino.

Eronen, T. (2007) Katsaus 2000-luvulla julkaistuun suomalaiseen lastensuojelututkimukseen. Sosiaalialan kehittämishanke. Lastensuojelun kehittämisohjelma 2004–2007. <http://www.sosiaaliportti.fi/fi-FI/lastensuojelunkasikirja/tuke>. Viitattu 12.5.2008.

Eskola, J. & Suoranta, J. (1998) *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino

Forsberg, H. & Linnas, H. (2004) Lapsi ja lastensuojelu. Teoksessa A. Söderholm, R. Halila, S. Kivitiie-Kallio, J. Mertsola & S. Niemi. *Lapsen kaltoinkohtelu*. Helsinki: Duodecim, 218–238.

Hallintolaki 6.6.2003/434. (www.finlex.fi)

Heinjoki, H., Heinonen, H., Kiiskinen, P., Mikkola, K., Ollila, K. & Peitsalo, P. (2005) Tavoitteena hyvä sijoitus – haaste avohuollon ja sijaishuollon yhteistyölle. Teoksessa S. Laaksonen & M. Kemppainen (toim.) *Oljista, risuista vai tiilestä? Artikkeleita hoidon laatua tukevista tekijöistä sijaishuollossa*. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.

Heino, T. (2009) Lastensuojelun tilastot, asiakkaat ja palvelut. Teoksessa M. Bardy (toim.) *Lastensuojelun ytimessä*. Helsinki: THL, 52–75.

Heino, T. (1997) Asiakkuuden hämäryys lastensuojelussa. Sosiaalityöntekijän tuottama määrittäminen lastensuojelun asiakkaaksi. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Tutkimuksia 77. Helsinki.

Heinonen, H. (2011) Sadoissa verkoissa sukkulointia. Kumppanuudet sijaishuollossa. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.

Heinonen, H. (2009) Lastensuojelun valtakunnalliset laatusuositukset http://www.socca.fi/files/1019/heinonen_Lastensuojelun_laatusuositukset_15092009.pdf
Viitattu 5.2.2012.

Hiilamo, H. (2012). Millaisten perheiden lapsia sijoitetaan kodin ulkopuolelle? Lastensuojelun kipupisteet. Pelastakaa Lapset 2/2012, 5-9.

Hiitola, Johanna (2008) Selvitys vuonna 2006 huostaan otetuista ja sijaishuoltoon sijoitetuista lapsista. Lastensuojelun sijaishuollon kehittäminen Tampereella, Tampereen seutukunnassa ja Etelä-Pirkanmaan hanke. Stakes työpapereita 21/2008. Helsinki.

Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. (2007) Tutki ja kirjoita. Helsinki: Tammi.

Holma, T. (2009) LapsiARVI-kriteerit – perusvaatimukset lastensuojelupalveluiden laadulle. Opas laadun arviointiin ja kehittämiseen. Helsinki: Suomen Kuntaliitto.

Hurtig, J. (2006) Lasten tieto sosiaalityön haasteena. Teoksessa H. Forsberg, A. Ritala-Koskinen & M. Törrönen (toim.) Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia. Jyväskylä: PS-Kustannus, 167–194.

Janhunen, T. (2007) Pysyvyyden turvaaminen perhehoidossa. Käsikirja sijoitusten purkautumisen ehkäisemiseksi. Perhehoitoliitto ry: Helsinki. (Saatavissa myös www.perhehoitoliitto.fi)

Jokinen, A., Juhila, K. & Raitakari, S. (2003) Sosiaalityötä ”menestystarinoiden” tuolla puolen? Teoksessa M. Satka, A. Pohjola & M. Rajavaara (toim.) Sosiaalityö ja vaikuttaminen. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 149–169.

Juhila, K. (2006) Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Tampere: Vastapaino.

Kajava, M. (1997) Lapsen etu huostaanottoprosessissa. Tutkimus pakkohuostaanotoista. Acta Universitatis Ouluensis Series E 26. Oulu.

Kalland, M. (2004) Vauvan ja lapsen kehityksellisten tarpeiden huomioiminen lastensuojelussa. Teoksessa A. Puonti, T. Saarnio & A. Hujala (toim.) Lastensuojelu tänään. Helsinki: Tammi, 119–140.

Kalland, M. (2001) Kiintymyssuhdeteorian kliininen merkitys: Soveltaminen erityistilanteissa. Teoksessa J. Sinkkonen & M. Kalland (toim.) Varhaiset ihmissuhteet ja niiden häiriintyminen. Helsinki: WSOY, 198-233.

Kalland, M. & Sinkkonen, J. (2001) Finnish children in foster care: Evaluating the breakdown of long term placement. *Child Welfare* 80 (5), 513-527.

Kananoja, A., Lähteinen, M., Marjamäki, P., Laiho, K., Sarvimäki, P., Karjalainen, P. & Seppänen, M. (2007) Sosiaalityön käsikirja. Helsinki: Tietosanoma.

Kananoja, A. & Turunen, M-M. (1996) Tähän suuntaan lastensuojelu! Stakes Aiheita 4. Helsinki.

Kitinoja, Manu (2005) Kujan päässä koulukoti. Tutkimus koulukoteihin sijoitettujen lasten lastensuojeluasiakkuudesta ja kouluhistoriasta. Käyttätymistieteellinen tiedekunta. Erityispedagogiikka. Helsingin yliopisto.

Korhonen-Puustinen, A. & Pösö, T. (2010) Toteutuuko lapsen oikeus pysyviin kasvuolosuhteisiin? Puheenvuoro lastensuojelun vaikuttavuudesta. Helsinki: Lapsiasiainvaltuutetun toimiston julkaisuja 2010:3.

Kumpulainen, A. (2005) Lastensuojelun Kuusikko-työryhmä. Kuuden suurimman kaupungin lasten sijaishuollon palvelujen ja kustannusten vertailu. Helsinki: Edita.

Kuusela, P. (2005) Kunnallisesta ylikunnalliseen: Kuopion seudun lastensuojelu. Kartukehankkeen julkaisuja. Kuopion yliopisto: Minna Canth- instituutti.

Kyrönlampi-Kylmänen, T. 2007. Arki lapsen kokemana. Eksistentiaalis-fenomenologinen haastattelututkimus. *Acta Universitatis Lapponiensis* 111. Lapin yliopisto.

Laaksonen, S. (2004) Huostaanoton, sijaishuollon ja jälkihuollon laatu. Teoksessa A. Puonti, T. Saarnio & A. Hujala (toim.) Lastensuojelu tänään. Helsinki: Tammi, 256–264.

Laiho, K. (2007) Sijaishuolto. Teoksessa A. Kananoja, M. Lähteinen, P. Marjamäki, K. Laiho, P. Sarvimäki, P. Karjalainen & M. Seppänen (toim.) Sosiaalityön käsikirja. Helsinki: Tietosanoma, 158–159.

Lastensuojelulaki 13.4.2007/417. (www.finlex.fi)

Laulainen, S. (2005) Lasten ja vanhusten asiat hyvällä mallilla? Onnistumisen avaimia lastensuojelussa ja vanhuspalveluissa. Kartuke-hankkeen julkaisuja. Minna Canth-instituutti, Kuopion yliopisto.

Laurila, A. (1999) Toinen mahdollisuus. Pitkäaikainen sijaiskotihoito ja aikuistuneen tytön identiteetti, minäkäsitys ja sijaisäitirepresentaatio. Acta Universitatis Tamperensis 701. Tampere: Tampereen yliopisto.

Lämsä, A.-L. (1999) Näkökulmia lapsuuteen: lapsuuden normittaminen ja jäsentäminen 1990-luvun yhteiskunnassa. Nuorisotutkimus 17 (4), 23–27.

Lundström, I. (2011) Kuntien palveluhankintojen murros. Tutkimus kuntien palveluhankintojen kilpailuttamisessa esiintyvistä ongelmista ja niiden syistä. Helsinki: Suomen kuntaliitto.

Mahkonen, S. (2005) YK:n lapsen oikeuksien sopimus ja sijaishuollon arki. Teoksessa S. Laaksonen & M. Kemppainen (toim.) Oljista, risuista vai tiilestä? Artikkeleita hoidon laatua tukevista tekijöistä sijaishuollossa. Sijaishuollon neuvottelukunnan julkaisuja 20. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto, 143–154.

Majoinen, K., Sahala, H. & Tammi, T. (2003) Sosiaalipalveluja seutuyhteistyöllä – ideasta sopimukseen. Helsinki: Suomen Kuntaliitto.

Mäntysaari, M. & Maaniittu, M. (1995) Ajankohtaistuva laatu. Teoksessa R. Haverinen, M. Maaniittu & M. Mäntysaari (toim.) Tulokseksi laatu. Puheenvuoroja sosiaalihuollon

laadunkehittämisen teorioista, metodeista ja käytännöistä. Stakes Raportteja 179. Helsinki, 11–18.

Niemelä, H. (2000) Koti SOS-lapsikylässä. Uusi mahdollisuus. Jyväskylä: PS-Kustannus.

Nivala, E (2010) Lapsen oikeudet osallisuuden perustana. Teoksessa I. Tanskanen & E. Timonen-Kallio (toim.) Lasten ja nuorten osallisuuden tukeminen lastensuojelutyössä. Turun ammattikorkeakoulun oppimateriaaleja 51. Turku.

Olmiala, S. (2010) Vaikuttava lastensuojelu. Kuinka arvioida lastensuojelun vaikuttavuutta. Selvitys POP-hankkeeseen. Järvenpää: Sosiaalitalo.

Oulasvirta, L., Ohtonen, J. & Stenvall, J. (2002) Kuntien sosiaali- ja terveydenhuollon ohjaus. Tasapainoista ratkaisua etsimässä. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2002:19. Helsinki: Edita Prima.

Partanen, I. (2005) Arvot ja eettiset periaatteet toiminnan kulmakivenä – dialogi sijaishuollon käytännön ja Martti Lindqvistin ajatusten välillä. Teoksessa S. Laaksonen & M. Kemppainen (toim.) Oljista, risuista vai tiilistä? Artikkeleita hoidon laatua tukevista tekijöistä sijaishuollossa. Sijaishuollon neuvottelukunnan julkaisuja 20. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.

Pekkarinen, Elina (2011) Lastensuojelun tieto ja tutkimus – Asiantuntijoiden näkökulma. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, verkkojulkaisuja 51. Helsinki. <http://www.nuorisotutkimusseura.fi/julkaisuja/lastensuojeluntieto.pdf>. Viitattu 20.4.2012.

Pösö, T. & Salomaa, I. (2002) Lastensuojelu. Liiteraportti teoksessa L. Oulasvirta, J. Ohtonen & J. Stenvall Kuntien sosiaali- ja terveydenhuollon ohjaus. Tasapainoista ratkaisua etsimässä. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 19. Helsinki

Pösö, T. & Vuori, J. (2007) Lastensuojelun puuttuva tieto. Teoksessa R. Nätkin (toim.) Perhetyön tieto. Vastapaino: Tampere, 65–82.

Pösö, T. (2004) Vakavat silmät ja muita kokemuksia koulukodista. Stakes Tutkimuksia 133. Helsinki.

Pösö, T. (2004) Kasvatustyö sijaishuollossa. Teoksessa A. Puonti, T. Saarnio & A. Hujala (toim.) Lastensuojelu tänään. Helsinki: Tammi, 202–213.

Rautio, P. (2004) ”Kyllä se varmaan silleen välittää...”. Kiintymyssuhdehaastattelu välineenä sijoitetun lapsen kuulemisessa. Pelastakaa lapset Julkaisusarja 2. Helsinki.

Rousu, S. (2007) Lastensuojelupalvelujen tuloksellisuuden arviointi organisaatiossa. Näkymätön tuloksellisuus näkyväksi. Universitatis Tamperensis 682. Tampere.

Rousu, S. (2006) Lastensuojelu muuttuvassa palvelu- ja kuntarakenteessa – Kannanotot ja ehdotukset lastensuojelun kehittämisohjelmalle. 12.4.2006 STM Lastensuojelun kehittämisohjelma, Palveluketjut ja seudulliset palvelut. <http://www.sosiaaliportti.fi/File/ab48c918-4e64-9ab2-eeb04b71c45e/Loppuraportti+Huhtikuu+2006.pdf>. Viitattu 28.4.2008.

Rousu, S. (1998) Lapsen erityinen suojelu. Teoksessa S. Rousu & M. Strandström (toim.) Näkökulmia lapsipoliittikkaan. Suomen Kuntaliiton lapsipoliittisen ohjelman valmisteluun liittyvä taustamuistio 13.10.1998. Helsinki: Suomen Kuntaliitto, 103–113.

Rousu, S. & Holma, T. (2004) Lastensuojelupalvelujen laadunhallinta. Helsinki: Suomen Kuntaliitto.

Rousu, S. & Holma, T. (2003) Lastensuojelupalvelujen hankinta ja tuottaminen. Helsinki: Suomen Kuntaliitto.

Rousu, S. & Holma, T. (1999) Laadunhallinnan perusteita lastensuojelutyöhön. Toimintamalleja ja työvälineitä kuntien sosiaalitoimistojen laatutyöhön. Helsinki: Suomen Kuntaliitto.

Räsänen, E., Moilanen, I., Tamminen, T. & Almqvist, F. toim. (1998). Lasten- ja nuorisopsykiatria. Helsinki: Duodecim.

Räty, T. (2010) Lastensuojelulaki. Käyttö ja soveltaminen. Helsinki: Edita.

Saastamoinen, K. (2010) Lapsen asema sijaishuollossa – Käsikirja arjen toimintaan. Helsinki: Edita.

Saastamoinen, K. (2008) Lapsen asema sijaishuollossa – Käsikirja arjen toimintaan. Helsinki: Edita .

Saurama, E. (2002) Vastoin vanhempien tahtoa. Helsingin kaupungin tietokeskus. Tutkimuksia 2002:7. Helsinki:

Scott, J. (1990) A Matter of Record: Documentary Sources on Social Research. Cambridge: Polity Press.

Sinkkonen, J. (2001) Kiintymyssuhteen häiriön yhteydet psykopatologiaan. Teoksessa J. Sinkkonen & M. Kalland (toim.) Varhaiset ihmissuhteet ja niiden häiriintyminen. Porvoo: WSOY, 146–173.

Sinkkonen, J. (1998) Yhdessä isän kanssa. Helsinki: WSOY.

Sinko, P. (2004) Pienenä mä luulin, että ihminen tarkoittaa aikuista. Teoksessa J.P Roos (toim.) Huostaanottokirja. Jyväskylä: Korpiljyvä.

Stowall, K.C & Dozier, M (2000) The evolution of infant attachment in new relationships a single subject analysis of ten foster infant – caregiver dyads. Development and Psychopathology 12, 133-156.

Syrjäläinen, E., Eronen, A. & Värri, V-M. (2008) Avauksia laadullisen tutkimuksen analyysiin. Tampere: Yliopistopaino.

Taskinen, S. (2007) Lastensuojelulaki (417/2007). Soveltamisopas. Stakes Oppaita 65. Helsinki.

Taskinen, S. (toim.) (1999) Huostaanotto. Lastensuojelun asiantuntijaryhmän suositus huostaanottoprosessin laatua ohjaaviksi yleisiksi periaatteiksi. Stakes Oppaita 33. Helsinki.

Ten Have, P. (2004) Understanding Qualitative Research and Ethnomethodology. London: Sage Publications.

Terveysten ja hyvinvoinnin laitos (2010) Lastensuojelu 2010. Helsinki.
http://www.stakes.fi/tilastot/tilastotiedotteet/2011/Tr29_11.pdf Viitattu 20.4.2012.

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. (2002) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

Törnikoski-Hampf, M. (2008) Sijoitetun lapsen arki ja uudet sosiaaliset suhteet. Teoksessa K. Huotari & J. Hurtig (toim.) Sosiaalityötä monitoroimassa. Helsinki: Yliopistopaino.

Uoti, A. (2003) Taloudelliset, sosiaaliset ja sivistykselliset perusoikeudet kunnallisessa päätöksenteossa. Tutkimus lastenhyvinvointipalvelujen oikeudellisesta ohjauksesta ja valvonnasta. Acta Universitatis Tamperensis 911. Tampere: Tampereen yliopisto

Valtakunnalliset sijaishuollon laatukriteerit. Laituri-projekti (2004) Sijaishuollon neuvottelukunnan julkaisuja 18. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.

Valtakunnalliset lastensuojelun laatusuosituksien 2009. Terveysten ja hyvinvoinnin laitos.

Valtiontalouden tarkastusviraston tarkastuskertomukset 6/2012. Helsinki: Edita Prima.

Varto, J. (1992) Laadullisen tutkimuksen metodologia. Hygienia. Terveysten- ja sairaanhoitajan kirjasto. Tampere.

Vonn, E. M. (2006) Research Techniques for Clinical Social Workers. Columbia University Press.